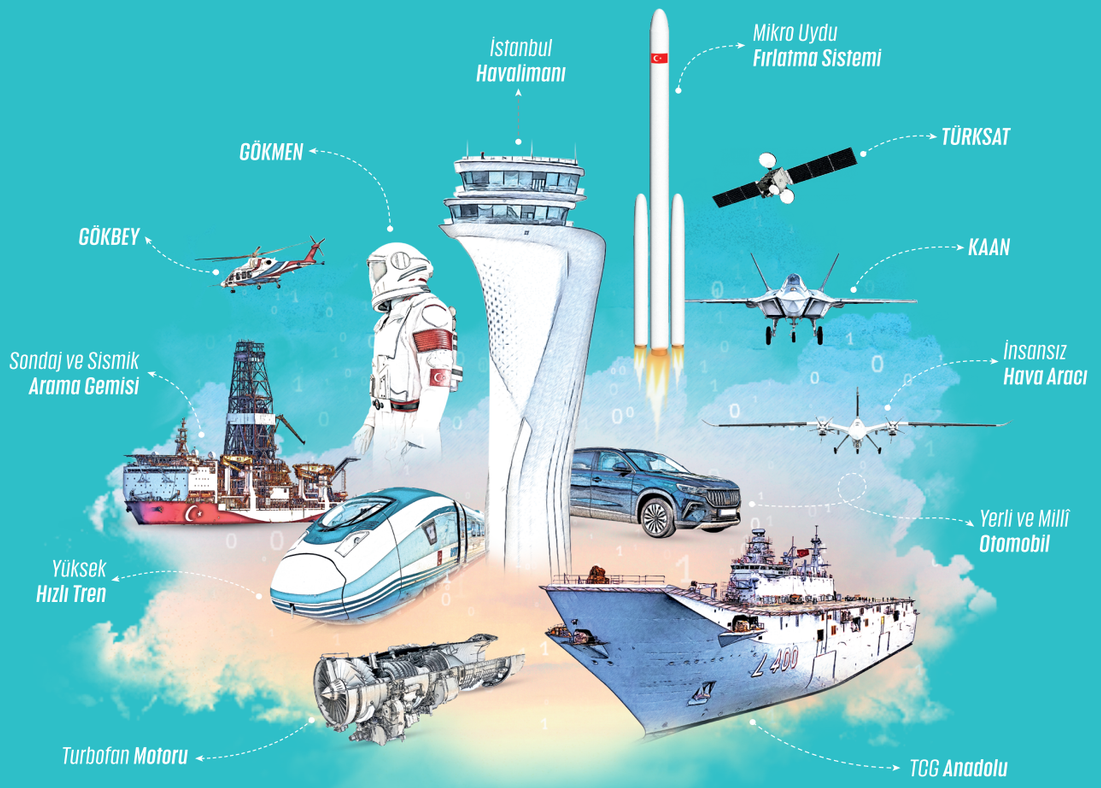
Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.

ORTAÖĞRETİM
ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ
TASAVVUF KÜLTÜRÜ
Ders Kitabı

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI
ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

TASAVVUF KÜLTÜRÜ

هو الله جل جلاله

ORTAÖĞRETİM

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

Tasavvuf Kültürü

Ders Kitabı

YAZARLAR

Dr. Ömer CENİK
Akif KARASU
Ali ATMACA
Gökhan ÖZBEK

DEVLET KİTAPLARI
Kitabın Basıldığı Matbaa Adı, 2026

Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No ..... : 10660
Ders Kitapları Dizisi No ..... : 2423

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör
Dr. H. İsmail DOĞAN

Dil Uzmanı
Murat TOPAKTAŞ

Görsel Tasarımcı
Ferdi COŞKUN
İsmet DİNLER

Çoklu Ortam Tasarımcısı
Muhammet KILINÇ

Program Geliştirme Uzmanı
Mustafa ARSLANTAŞ

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Dr. Umur ÖÇ

Rehberlik Uzmanı
Hacer KAPTAN

ISBN 978-625-91848-2-1

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 24.04.2026 tarih ve 158678368 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

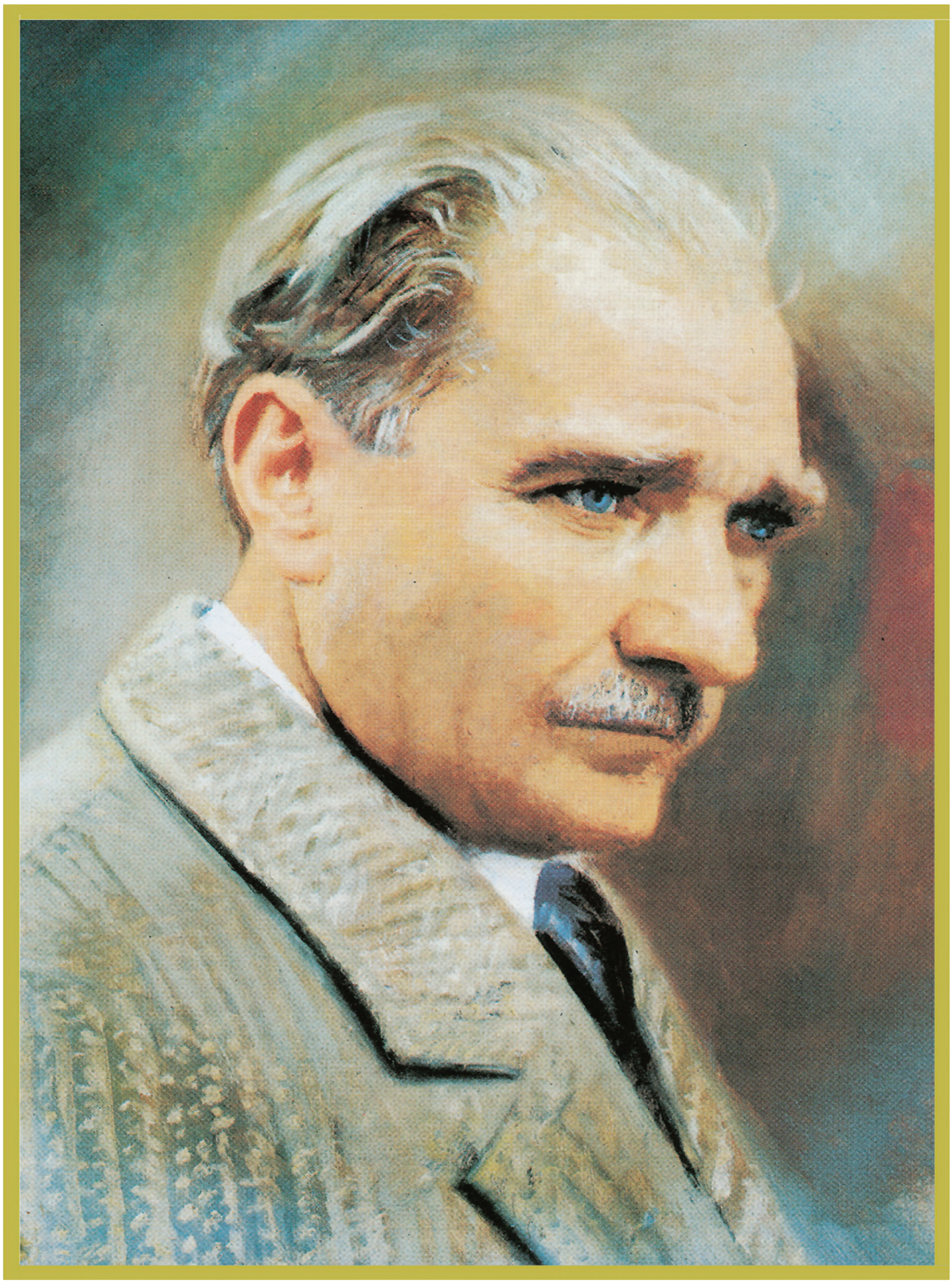
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İçindekiler

Kitabın Tanıtımı 8

1. Ünite **TASAVVUFU TANIYALIM** **12**

1.1. Tasavvufun Mahiyeti 14
1.2. Tasavvufun Tarihsel Gelişimi 23
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme 41
Sonnotlar 45

2. Ünite **TASAVVUFİ EĞİTİM VE YORUMLAR** **46**

2.1. Tasavvufta Eğitim 48
2.2. Kültürümüzde Etkili Olan Tasavvufi Yorumlar 60
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme 75
Sonnotlar 79

3. Ünite **TASAVVUFTA AHLAK, BİLGİ VE VARLIK ANLAYIŞI** **82**

3.1. Tasavvufta Ahlak 84
3.2. Tasavvufta Bilgi ve Varlık 94
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme 110
Sonnotlar 114

4. Ünite **TASAVVUFUN HAYATA YANSIMALARI** **116**

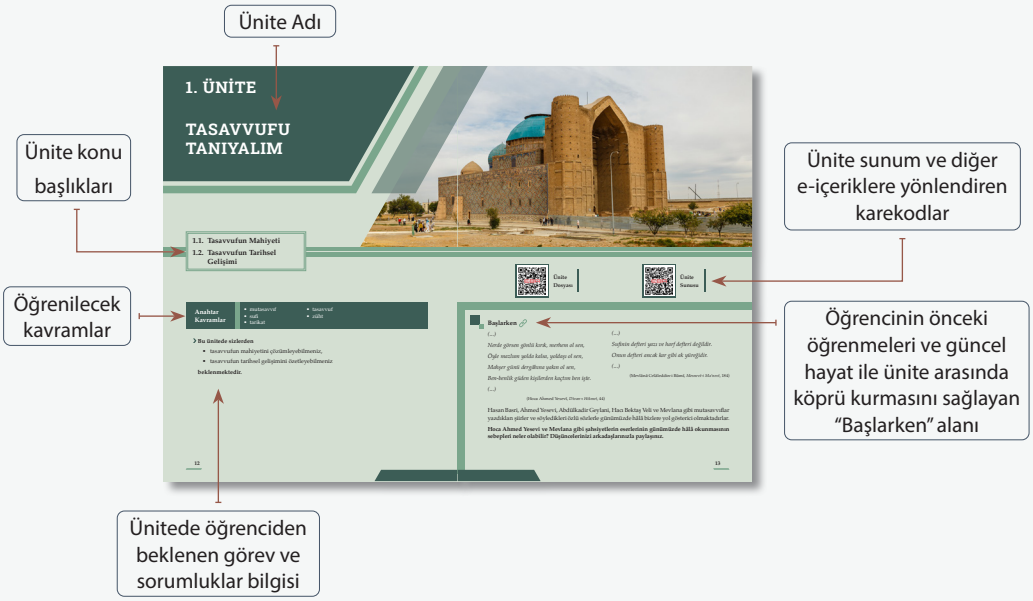
4.1. Tasavvufun Kültürümüze ve İslam Medeniyetine Yansımaları 118
4.2. Günlük Hayatta Tasavvuf 133
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme 146
Sonnotlar 150
Sözlük 151
Kaynakça 153
Görsel Kaynakça Karekodu 157
Cevap Anahtarı Karekodu 157
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası 158
Türk Dünyası Haritası 159

Kitabın dijital kopyalarında "İçindekiler" sayfasında başlıklar üzerine tıklayarak ilgili sayfalara, iç sayfalarda da sayfa numaralarına tıklayarak "İçindekiler" sayfasına ulaşabilirsiniz.

Kitabın Tanıtımı

Bu kitap ünitelerden oluşmaktadır. Her ünitenin başında ünite kapak sayfası yer almaktadır.

Ünite kapaklarında o ünite adı, ünite alt konu başlıkları, genellemeler, anahtar kavramlar, öğrenciden beklenen öğrenme hedefleri ve ünite sonunda öğrenciden yapması beklenen görev ya da sorumluluklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca ünite ile ilgili hazırlanan sunum ve diğer e-içeriklere ulaşmak amacıyla karekodlar yerleştirilmiştir.

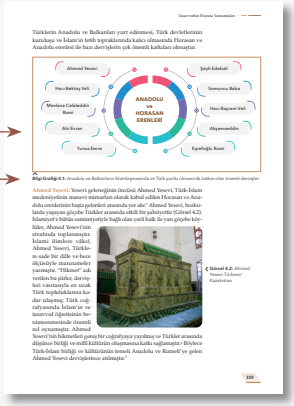

Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutularak ya da kitabın dijital kopyalarında karekod üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilmektedir.

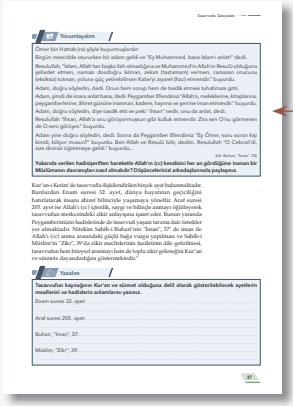

Kitabın Tanımı

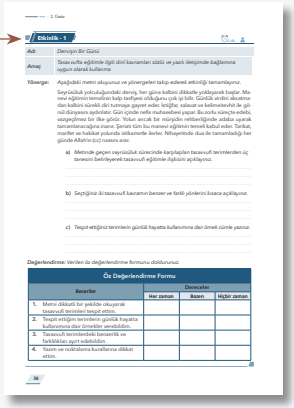
Konunun anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla kullanılan bilgi grafiği

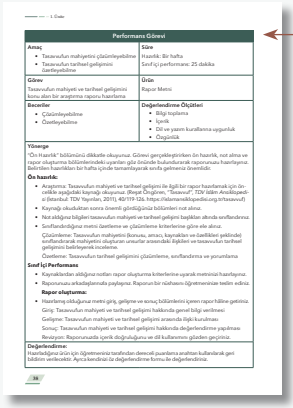
Bilgi grafiği açıklamaları, ayrıştırıcı yazı karakteri ve farklı punto büyüklüğü kullanılarak verilmiştir. Açıklama ile bilgi grafiği arasındaki ilişkiyi göstermek için yönlendirme okları kullanılmıştır. Ok uçları açıklamanın ait olduğu bilgi grafiğini göstermektedir.

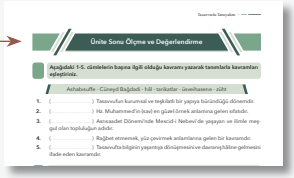
Öğrencilerin öğrenmelerini sağlayan pekiştirme alanları

Öğrencilerin öğrenmelerini pekiştiren etkinlik alanlarıdır.

Öğrencinin performans görevi kapsamında yapacağı çalışmaların bulunduğu bölüm

Ünite sonunda ölçme ve değerlendirme sorularının bulunduğu bölüm

Ünite sonunda sonnotların bulunduğu bölüm

Alana özgü kelime, kavram veya tamlamalar, Talim ve Terbiye Kurulu mütalaası ile uygulamaya konulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kavramları Yazım Kılavuzu'na göre yazılmıştır.

Kitap genelinde kullanılan metinlerin imla ve noktalamasında aslına sadık kalınmıştır. Ara metin ve etkinlik metinleri aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.

Atıflar İSNAD sonnot sistemine göre hazırlanmıştır.

Kitap genelinde kullanılan ayet mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan meallerden alınmıştır.

Kitabın Tanıtımı

Sufilerin yaşamlarından konuyu destekleyici mahiyette hayat hikâyelerini içeren alandır.

Menkıbeden Kalbe

Biliyor musunuz? ← Öğrenciler için önemli olduğu düşünülen ve dikkat çekilmek istenen bilgilere yönelik ayrılan alanlardır.

Öğrencilerin araştırma yaptıktan sonra bilgilerini kitap üzerine yazması için ayrılan alanlardır.

Yazalım

Hatırlayalım ← Öğrencilerin yeni öğrenecekleri bilgiler ile önceki öğrendikleri bilgiler arasında bağ kurdukları alanlardır.

Konu sonlarında öğrenilenleri pekiştirmek amacıyla çalışma yapılabilecek alanlardır.

Kontrol Noktası

Okuma Parçası ← Konuyu pekiştirmek için verilen okuma alanlarıdır.

Öğrencilerin konu ile ilgili bilgi ve tecrübelerinin paylaşıldığı alanlardır.

Paylaşalım

Dervişin Dilinden ← Konuya uygun, öğüt verici nitelikte söz ve şiirlerinin olduğu alanlardır.

Öğrencilere konu hakkındaki farklı bakış açılarını ortaya koydukları alanlardır.

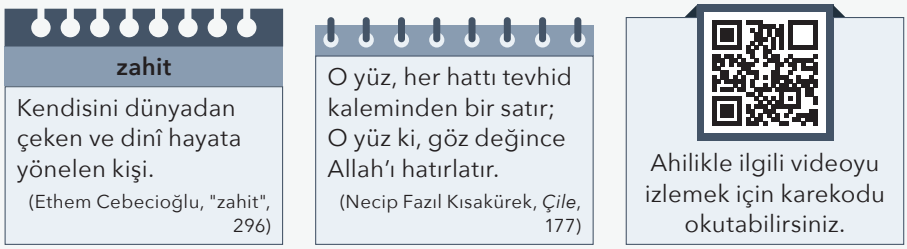
Yorumlayalım

Yüce Allah buyuruyor ki ← Öğrencilere konu ile ilgili ayetlerin verildiği alanlardır.

Öğrencilere konu ile ilgili hadislerin verildiği alanlardır.

Peygamber Efendimiz buyuruyor ki

Kitabın Tanıtımı

Kelimelerin veya terimlerin anlamlarının verildiği sözlük bölümü

Konuyla ilgili ek bilgilerin verildiği bölüm

Ünitedeki dijital ve etkileşimli içeriklerin bulunduğu bölüm

SEMBOLLERİN AÇIKLAMASI					
"Başlarken" alanı		"Konuya Başlarken" alanı		Ders öncesi hazırlık gerektiren çalışma	
Etkinliğin başladığı yer		Etkinliğin bittiği yer		Etkinliğin süresi	35 dk
Bireysel etkinlik		Grup etkinliği		Öğretmen rehberliğinde etkinlik	
Önceki sayfadan devam eden çalışma		Sonraki sayfada devam eden çalışma		Tıklanabilir Alan	

KISALTMALAR			
b.	bin (oğlu) ifadesinin kısaltması	sav	Sallallahü aleyhi vesellem
bk.	bakınız	TDK	Türk Dil Kurumu
cc	cellecelalüh	TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
çev.	çeviren	thk.	tahkik eden
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı	ts.	tarihsiz
ed.	editör	vb.	ve benzeri
Hz.	Hazreti	öl.	ölümü
ra	radıyallahüanh		

1. ÜNİTE

TASAVVUFU TANIYALIM

1.1. Tasavvufun Mahiyeti

1.2. Tasavvufun Tarihsel Gelişimi

Anahtar Kavramlar

- mutasavvıf
- sufi
- tarikat
- tasavvuf
- züht

Bu ünitede sizlerden

- tasavvufun mahiyetini çözümleyebilmeniz,
- tasavvufun tarihsel gelişimini özetleyebilmeniz

beklenmektedir.

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

Başlarken

(...)

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol sen,

Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol sen,

Mahşer günü dergâhına yakın ol sen,

Ben-benlik güden kişilerden kaçtım ben işte.

(...)

(Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvan-ı Hikmet*, 44)

(...)

Sufinin defteri yazı ve harf defteri değildir.

Onun defteri ancak kar gibi ak yüreğidir.

(...)

(Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, 184)

Hasan Basri, Ahmed Yesevi, Abdülkadir Geylani, Hacı Bektaş Veli ve Mevlana gibi mutasavvıflar yazdıkları şiirler ve söyledikleri özlü sözlerle günümüzde hâlâ bizlere yol gösterici olmaktadırlar.

Hoca Ahmed Yesevi ve Mevlana gibi şahsiyetlerin eserlerinin günümüzde hâlâ okunmasının sebepleri neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

1.1. Tasavvufun Mahiyeti

Konuya Başlarken

1. **Tasavvuf kavramı ile ilgili çalışmayı aşağıdaki yönergelere göre yapınız.**

   a) **Zihninizde tasavvuf kavramı ile ilgili çağrışım yapan kelimeleri/kavramları aşağıda verilen boşluklara iki dakika içinde yazınız.**

   Tasavvuf: .....
   Tasavvuf: .....
   Tasavvuf: .....
   Tasavvuf: .....
   Tasavvuf: .....

   b) **Yukarıdaki boşluklara yazdığınız cevaplarınız ile tasavvuf kelimesinin kullanıldığı birer cümle yazınız.**

   1. cümle: .....
   2. cümle: .....
   3. cümle: .....
   4. cümle: .....
   5. cümle: .....

2. **Tasavvufla ilgili merak ettiğiniz konu başlıklarını yazınız.**

.....
.....
.....

İslam dini; inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla insanın hem bireysel hem de toplumsal hayatını düzenlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve sünnetin doğru anlaşılması ve uygulanması için zamanla çeşitli ilim dalları ortaya çıkmıştır. Bu ilim dallarından biri de iman, ibadet ve ahlak konusunda kendi anlayışını oluşturan **tasavvuf** ilmidir.

Tasavvuf kavramı, köken olarak "yün" anlamına gelen "suf" kelimesinden türeyen "tasavvefe" (yün giydi) fiiline dayandırılmaktadır.[1] Tasavvuf, İslam'ın ilk dönemlerinde kavram olarak kullanılmamıştır. Bununla birlikte sahabe ve tâbiin dönemlerinde, dünyanın geçiciliğini idrak etmeyi, ahirete hazırlanmayı, mala ve mülke bağlanmamayı esas alan bir yaşam tarzı benimsenmiştir. Bu yaşam tarzı, Kur'an-ı Kerim'de yer alan **"Andolsun, Allah'ın Resulü'nde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."**[2] buyruğunu rehber edinen sahabenin, Hz. Peygamber'i her yönüyle örnek almalarıyla şekillenmiştir. Onun maddi varlığı değil

Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah, bir sabah üzerinde, siyah kıldan yapılmış desenli bir giysi olduğu hâlde çıktı."
(Müslim, "Libâs" 36)

manevi zenginliği merkeze alan yaşantısı, inananlar için bir ilham kaynağı olmuştur. Sahabenin, Hz. Peygamber'in sade yaşayışını esas alarak dünya süslerine itibar etmemesi, sade yaşam anlayışının temelini oluşturmuştur. Zamanla bu anlayış belirli ilke ve yöntemler çerçevesinde sistemleşerek bir disiplin hâline gelmiş ve tasavvuf adıyla anılmaya başlanmıştır.[3]

Sufi kavramı ilk olarak Hicri II. asırda ünvan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aynı yüzyılın sonlarına doğru sufilerin benimsediği yolu belirtmek için de sufi kelimesiyle aynı kökten türeyen tasavvuf kelimesinin kullanımı yaygınlık kazanmış, bu yolun mensuplarına ehlitasavvuf veya mutasavvıf adı verilmiştir. Sufi ve mutasavvıf terimleri genellikle tasavvuf ehli için ortak kullanılsa da ikisi arasında bir mertebe farkı bulunduğu kimi mutasavvıflarca belirtilmiştir. Sufi'yi "halktan ayrılan ve Hakk'a eren kimse" olarak tarif etmişlerdir. Mutasavvıf ise sufi olmanın yolunu tutan, bu yolda nefis mücahedesi yapan ve sufilik mertebesine ulaşmayı hedefleyen kimse olarak ifade edilmiştir (Görsel 1.1).[4]

mücahede

İnsanın iç dünyasını eğiterek güzelleştirme ve zenginleştirme çabası; her türlü olumsuz düşünce ve davranışı yenip nefsinin aşırı isteklerinden uzaklaşması, Allah'a manevi olarak yaklaşabilmek için Hz. Peygamber'i örnek alarak yapmış olduğu her türlü gayret.

("mücahede", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 255)

Görsel 1.1: "Sufi" yazılı hat örneği.

? Biliyor musunuz?

Tasavvuf kelimesinin kökeni ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri de ashabısuffeden geldiğine dair görüştür.

(Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 39)

Tasavvuf, pek çok sufi tarafından kendi tecrübeleri çerçevesinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kimi mutasavvıf tasavvufu bütünüyle "güzel ahlak" olarak görürken, kimi "nefis terbiyesi" veya "Hakk'a tam teslimiyet" olarak tarif etmiştir. Bu tanımlar aslında sufinin ve mutasavvıfın yolculuğunda ulaştığı farklı makamları ve bu yolun çok boyutlu yapısını yansıtmaktadır.[5]

Maruf Kerhi	Hakikatleri alıp yaşamak, halkın elindeki şeylerden ümidi kesmektir.
Amr bin Osman Mekki	Kulun içinde bulunduğu vakitte kendisi için en uygun ve faziletli olan ameli yapmasıdır.
Cüneyd Bağdadi	Kalbi hiçbir şeye bağlamadan sürekli Allah (cc) ile birlikte olmaktır.
Ruveym bin Ahmed	Tasavvuf, kişinin nefsini Allah'a (cc) tam teslim edip Allah'ın (cc) istediği gibi tasarruf etmesine razı olmasıdır.
Ebu Muhammed Ceriri	Sufinin ahlaki hâllerini sürekli kontrol edip her işinde edebe riayet ederek yaşamasıdır.
Kuşeyri	Tasavvuf, Allah'tan (cc) başka her şeyden uzak durmak hayırlı olmayan şeylere gönül bağlamamaktır.

(Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 37-39; Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 309)

Bilgi Grafiği 1.1: Tasavvuf, sufilerin bulundukları hâl ve makama göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Tasavvufun kaynağı Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in sünneti ve sahabenin örnek yaşamıdır[6] (Görsel 1.2). İslam'ın emir ve yasaklarını her an Allah'ın (cc) huzurunda olma bilinciyle yaşamayı esas alan tasavvuf, İslam'ın itikat ve ibadet ilkelerinin davranışlara yansıtıldığı ahlaki bir anlayıştır. İslam düşüncesinde "ihsan" kavramıyla ifade edilen bu anlayış, tasavvuf düşüncesinin temelleri arasında yer alır. İhsan, yalnızca ibadet ve davranışlarla sınırlı olmayıp insanın Allah'a (cc) karşı sorumluluk bilinci ve manevi farkındalık hâli içerisinde güzel ahlaklı olmasını ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de geçen"**... Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.**"[7] ayeti, bu hayat tarzının dayanağı olmuştur.[8]

Görsel 1.2: Kur'an-ı Kerim tasavvufun temel kaynaklarından biridir.

Yorumlayalım

Ömer bin Hattab (ra) şöyle buyurmuşlardır:

Birgün mescidde otururken bir adam geldi ve "Ey Muhammed, bana İslam'ı anlat!" dedi.

Resulullah, "İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekatı (tastamam) vermen, ramazan orucunu (eksiksiz) tutman, yoluna güç yetirebilirsen Kabe'yi ziyaret (hac) etmendir." buyurdu.

Adam, doğru söyledin, dedi. Onun hem sorup hem de tasdik etmesi tuhafımıza gitti.

Adam, şimdi de imanı anlat bana, dedi. Peygamber Efendimiz "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanman, kadere, hayrına ve şerrine iman etmendir." buyurdu.

Adam, doğru söyledin, diye tasdik etti ve peki "ihsan" nedir, onu da anlat, dedi.

Resulullah "İhsan, Allah'a onu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir. Zira sen O'nu görmesen de O seni görüyor." buyurdu.

Adam yine doğru söyledin, dedi. Sonra da Peygamber Efendimiz "Ey Ömer, soru soran kişi kimdi, biliyor musun?" buyurdu. Ben Allah ve Resulü bilir, dedim. Resulullah "O Cebrail'di, size dininizi öğretmeye geldi." buyurdu...

(bk. Buhari, "İman", 33)

Yukarıda verilen hadisişeriften hareketle Allah'ın (cc) kendisini her an gördüğüne inanan bir Müslümanın davranışları nasıl olmalıdır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an-ı Kerim'de tasavvufla ilişkilendirilen birçok ayet bulunmaktadır. Bunlardan Enam suresi 32. ayet, dünya hayatının geçiciliğini hatırlatarak insanı ahiret bilinciyle yaşamaya yöneltir. Araf suresi 205. ayet ise Allah'ı (cc) içtenlik, saygı ve bilinçle anmayı öğütleyerek tasavvufun merkezindeki zikir anlayışına işaret eder. Bunun yanında Peygamberimizin hadislerinde de tasavvufi yaşam tarzına dair örnekler yer almaktadır. Nitekim Sahih-i Buhari'nin "İman", 37' de iman ile Allah'ı (cc) anma arasındaki güçlü bağa vurgu yapılması ve Sahih-i Müslim'in "Zikr", 39'da zikir meclislerinin faziletinin dile getirilmesi, tasavvufun hem bireysel arınmayı hem de toplu zikir geleneğini Kur'an ve sünnete dayandırdığını göstermektedir.[9]

Yazalım

Tasavvufun kaynağının Kur'an ve sünnet olduğuna delil olarak gösterilebilecek ayetlerin meallerini ve hadislerin anlamlarını yazınız.

Enam suresi 32. ayet: .....

.....

Araf suresi 205. ayet: .....

.....

Buhari, "İman", 37: .....

.....

Müslim, "Zikr", 39: .....

.....

Tasavvufun Konusu ve Amacı

tezkiye

Tasavvufta, nefsi, ona bulaşan kir ve pastan temizlemek, ruhu manevî kirlerden arındırmak demektir.

(Karagöz,"tezkiye", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 662)

Tasavvufun konusu Allah (cc), insan, kâinat, varlık ve ahlaktır. Allah'ın (cc) rızasını kazanmak ve ebedî mutluluğa ermek için ahlakı yüceltme, kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesi tasavvufun temel hedefleri arasında yer alır. Bu yönüyle tasavvuf, insanın hem iç dünyasını arındırmayı hem de davranışlarını güzel ahlak ölçülerine göre şekillendirmeyi amaçlayan manevi bir eğitim yoludur. "**Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir.**" ayetine uygun olarak nefis terbiyesini esas alan tasavvuf, kişinin kötü huy ve alışkanlıklardan uzaklaşarak sabır, tevazu, ihlas ve merhamet gibi erdemleri kazanmasını hedefler[10] (Görsel 1.3).

Görsel 1.3: Şems suresi 9. ayet yazılı hat örneği.

Tasavvuf aynı zamanda Yüce Allah'ı zatı, sıfatları ve fiilleriyle tanımaya yönelik bir bilinç geliştirmeyi, kulun Rabbine karşı sevgi, saygı ve teslimiyetini artırmayı amaçlar. Bu süreçte insan, kendi yaratılış özelliklerini tanıyarak varlık içindeki yerini idrak eder, kâinatı ilahi kudretin bir tecellisi olarak görmeye başlar. Böylece tasavvuf, insanın hem kendisiyle hem çevresiyle hem de Rabbiyle dengeli ve bilinçli bir bağ kurmasını sağlayan manevi bir olgunlaşma yolu hâline gelir.[11]

Yazalım

İnsanın kendini tanıması sizin için ne ifade etmektedir? Düşüncelerinizi yazınız.

Tasavvuf, Allah'ın (cc) sevgisini kazanmak için insanın İslami esaslara uygun bir hayat yaşamasını amaçlar. Bu süreçte kalbin güzelleştirilmesi, Allah'a (cc) yakınlaşma, hakikat bilgisine ulaşma ve kâmil insan olma hedeflenir. Sufilerin temel amacı, üsveihasene olan Hz. Peygamber'i örnek alarak bilinçli ve sorumlu müminler yetiştirmektir.[12] Buna göre tasavvuf; insanın iman esaslarına bağlılığını güçlendirmeyi, fıkhi hükümlere titizlikle uymasını ve ahlaken örnek bir Müslüman olma yolunda gayret göstermesini esas alır. Bu amaçla sufiler; haramdan titizlikle kaçınır, helal lokma ile yetinir, az yer, az konuşur, çokça zikirle meşgul olurlar. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetleri titizlikle yerine getirir (Görsel 1.4); yalandan, gıybetten, kibirden uzak durarak ahlaki olgunluğa erişmeye çalışırlar. Gönül kırmaktan sakınır; tevazu, sabır, cömertlik gibi erdemleri hayatlarına yansıtarak hem zahirî hem bâtını olarak Allah'a (cc) kulluk etmeye gayret ederler. Böylece tasavvuf, teorik bilgi olmaktan çıkıp yaşanması gereken bir hayat tarzı hâline gelir. Sonuç olarak tasavvufta asıl amaç Allah'ın (cc) rızasına ulaşmaktır.[13]

üsveihasene

İnanç, ibadet, ticaret, eğitim, öğretim ve ahlak başta olmak üzere hayatın her alanında Müslümanların kendilerine örnek almaları gereken tek ve en güzel model anlamında Hz. Muhammed'in sıfatı.

("üsveyihasene", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 374)

Görsel 1.4: İbadet, Allah'ın (cc) sevgisini kazanmak için var olan yollardan biridir.

Okuma Parçası

(...)
Tasavvuf terk-i kîl ü kâle dirler
Hemân vecd ü semâ' ü hâle dirler
(...)
Tasavvuf bâbıdur bezl ü catânuñ
Tasavvuf beytidür mihr ü vefânuñ
(...)

(...)
Tasavvuf terk-i evtândur dimişler
Tasavvuf hecr-i ihvândur dimişler

Tasavvuf kalbi Hakka baglamakdur
Yüregüñ 'ışk odıyla taglamakdur.
(...)

Dede Ömer Rûşen

(Orhan Kemâl Tavukçu, *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*, 47)

kîl ü kâl: Boş söz, faydasız tartışma
vecd: Kendinden geçmek
bezl ü catân: Cömertlik ve ihsan
mihr ü vefân: Sevgi ve sadakat
evtân: Vatanlar
hecr-i ihvân: Dosttan uzaklaşmak

TASAVVUFUN ÖZELLİKLERİ

Kur'an ve sünnet temellidir.

Tasavvuf, diğer İslami ilimler gibi esas itibarıyla Kur'an ve sünnete dayanan bir ilimdir. Sufiler yaşayışlarını tamamen bu iki kaynağa dayandırmışlardır.

Zahir ve batın boyutu vardır.

Tasavvufun zahirî (görünen) ve batınî (manevi) iki boyutu vardır. Zahir tarafı ibadetler ve fıkhi kurallar, bâtın tarafı ise mutasavvıfın yaşadığı zikir, dua gibi hasletlerdir.

Tecrübi (uygulamalı) bir ilimdir.

Tasavvufun, teorik olmasının yanında tecrübeye dayalı bir boyutu vardır. Bu sebeple her mutasavvıf farklı tecrübeler yaşadığı için tasavvufun tanımları da farklı olmuştur.

Ahlak ve terbiye merkezlidir.

Tasavvuf, bir ahlak ilmi olarak görülmüş ve ahlaklı bireyler yetiştiren bir kurum olarak kabul edilmiştir. İlahi ahlakla ahlaklanmak şeklinde kabul edilen bir ilim ve yoldur.

Bir rehbere tabi olmak esastır.

Tasavvufi eğitim ve yaşayışta bir mürşide tabi olmak zorunludur. Mürşit, müridin bu yolda yolunu kaybetmemesi için yol göstericidir.

Yaşamla iç içedir.

Tasavvuf, bireysel ve toplumsal hayatın her alanında etkili olmuş; sanat, edebiyat ve zanaat gibi alanlar üzerinde derin izler bırakmıştır.

Bilgi kaynakları çeşitlidir.

Tasavvufta vahiy, akıl ve duyu organlarının yanında kalp, sezgi, keşif ve ilham da bilgi kaynakları arasındadır.

Silsile söz konusudur.

Tasavvufta, mürşitten başlayarak Hz. Muhammed'e (sav) kadar uzanan bir manevî bağ bulunmaktadır. Bu bağa "silsile" adı verilir.

İcazet almak esastır.

Mürşit gözetiminde verilen eğitimle icazet tamamlanır ve mürid hedefine ulaşarak Allah'ın (cc) sevgisine erişir.

(Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 20-22)

Bilgi Grafiği 1.2

Tasavvufun temel vasıflarından biri de sadece teorik bilgilerin aktarıldığı "kâl" yani sözden ibaret bir ilim olmayıp bizzat tecrübe ve yaşayışa dayanan "hâl" ilmi olmasıdır. Bunun için seyrüsüluk ile nefsin terbiye edilmesi sonucunda kalbin bir bilgi kaynağı hâline gelmesi sağlanmış olur. Bu süreçte amaç; iman, ibadet ve ahlaka dair ilkeleri birer söylem olmaktan çıkarıp kişinin fıtratına yerleşen kalıcı davranışlar hâline getirmektir. Tasavvuf söz, inanç ve davranışların tutarlı olmasını esas alan; öğrenilenin yaşandığı, bilginin hayata aktarıldığı ve kalbin arındırıldığı uygulamaya dayalı manevi bir yolculuktur.[14]

Yorumlayalım

İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Hafs adlı bir ortağı vardı. Onu kumaş satması için zaman zaman komşu şehirlere gönderirdi. Yine bir gün Hafs'ı şehir dışına gönderirken "Şu kumaşlar kusurlu, bunları satacağın zaman alıcısına söyle." diyerek iyice tembihler. Hafs, bütün malları satarak Kufe'ye geri döner fakat ayıplı kumaşları satarken kusurlarını söylemeyi unutmuştur. Bunları kimlere sattığını da çıkaramaz. Ebu Hanife durumu öğrenince içi rahat etmez ve kusurlu malların tamamının parasını sadaka olarak ihtiyaç sahiplerine dağıtır.

(bk. Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", 10/133)

Verilen örnek olaydan hareketle Ebu Hanife'nin tavrını dürüstlük açısından yorumlayınız.

Etkinlik - 1

Adı	*Tasavvufu Tanıyalım*
Amaç	*Tasavvufun mahiyetini çözümleyebilme* 25 dk

Yönerge:

1. *Karekodda verilen kaynaktan tasavvuf maddesini araştırarak ön hazırlık yapınız.*
2. *Araştırmanız sırasında tasavvufun mahiyetine dair bilgileri not ediniz ve verilen görevi zamanında, eksiksiz bir şekilde tamamlayınız.*
3. *İkinci bölümde yer alan metni dikkatlice okuyarak soruyu cevaplayınız.*

I. Bölüm:

Reşat Öngören, "Tasavvuf", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/119-126.

II. Bölüm:

Tasavvuf, konusu itibarıyla insanın manevi dünyasını, nefis terbiyesini ve kalp tasfiyesini merkeze alan, Kur'an ve sünnete dayanan bir yaşam biçimidir. Temel amacı, kişiyi kötü huylardan arındırıp güzel ahlak sahibi kâmil bir insan hâline getirmek ve her an Hakk'a boyun eğen, O'ndan gelene razı olan sadık bir kul yetiştirmektir. Baştan sona edep üzerine kurulu olan bu yol; yoklukta sabretmeyi, varlıkta ise cömertçe paylaşmayı öğreterek nefsin bencil arzularına karşı manevi bir disiplin sağlar. Nihayetinde tasavvuf, dünyevi bağlardan sıyrılarak kalbi her türlü kirden temiz tutmak, iyi huyları kalıcı birer davranış hâline getirmek ve hayatın her anında Allah (cc) ile beraberlik şuuruna erişerek güzel kul olma sanatıdır.

(bk. Cebecioğlu, "Prof. Nîcholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri", 1-4)

4. *Yararlandığınız kaynaktan ve okumuş olduğunuz metinden hareketle tasavvufun mahiyetine dair verilen kavram ağını doldurunuz.*

Değerlendirme: *Tasavvufun konusu, amacı, kaynakları ve temel özelliklerini dikkate alarak tasavvufun insanın manevi gelişimine nasıl katkıda bulunduğunu açıklayınız.*

Kontrol Noktası

Tasavvufla ilgili "Çıkış Kartı"ndaki boşlukları doldurunuz.

Üç Yaz — **Tasavvufun mahiyeti ile ilgili öğrendiğiniz üç bilgiyi yazınız.**

1. .....
2. .....
3. .....

İki Sor — **Tasavvufun mahiyeti hakkında merak ettiğiniz veya daha fazla bilgi almak istediğiniz konu ile ilgili iki soru yazınız.**

1. .....
2. .....

Bir Paylaş — **Tasavvufun mahiyetini özetleyen bir cümle yazınız.**

1. .....

1.2. Tasavvufun Tarihsel Gelişimi

Konuya Başlarken

"Dünyaya kapılıp kalmama" düşüncesinden ne anlıyorsunuz? Düşüncelerinizi yazınız.

Yüce Allah, dünya hayatının geçici olduğunu bildirerek insanı asıl ve ebedî olan ahiret yurduna hazırlanması konusunda uyarmıştır. Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatı; oyun ve eğlenceye dalma, bir imtihan olma, mal biriktirme yarışı hâline gelme ve yeşerip sonra kuruyan bir bitkiye benzetilme gibi ifadelerle nitelendirilmiştir (Görsel 1.5). Bu benzetmelerle insanın dünyaya aldanıp bağlanmaması gerektiği vurgulanmıştır.[15]

Görsel 1.5: Dünya hayatı geçicidir.

Yazalım

Aşağıda dünya hayatının geçiciliğine değinilen ayet bilgileri yer almaktadır. İlgili ayetlerin meallerini Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan Kur'an-ı Kerim meallerinden bularak yazınız.

Nisa suresi 77. ayet:

Yunus suresi 24. ayet:

Rad suresi 26. ayet:

Ankebut suresi 64. ayet:

Kur'an-ı Kerim ahlakına sahip olan Peygamber Efendimiz, dünya hayatının anlamı ve değeri konusunda sahabilerine en güzel örnek olmuştur. O, dünya yaşamındaki sorumluluklarını en güzel şekilde yerine getirmiştir. Peygamber Efendimiz, bunları yerine getirirken dünya nimetlerinden gereği kadar faydalanmış; israftan ve dünya malına bağlanmaktan uzak durarak mütevazı bir yaşamı benimsemiştir[16] (Görsel 1.6).

Görsel 1.6: Peygamber Efendimiz sade bir yaşamı tercih etmiştir.

Hz. Muhammed (sav) "*Muhakkak ki dünya çekici ve tatlıdır. Allah sizin, ne yaptığınızı görmek üzere buraya yerleştirmiştir. Aman ha uyanık olunuz ve dünyanın çekiciliğinden sakınınız.*"[17] buyurarak dünya hayatına aldanılmamasını istemiş, dünya nimetleri karşısında nasıl davranılması gerektiğini yaşayarak göstermiştir. "*... Uhud Dağı kadar altınım olsa üç günden fazla saklamazdım.*"[18] diyerek ihtiyaçtan fazla malını dağıtmış, ashabına da mallarından infakta bulunmaları konusunda tavsiyede bulunmuştur. Resulullah kendisine ihtiyacını bildirip istekte bulunan hiç kimseyi boş çevirmemiştir.[19] Evinde asgari ihtiyacı karşılayan çok az sayıda eşya bulundurmuş, zamanının en sade kıyafetleri olan yünlü ve pamuklu giysileri tercih etmiştir. Vefatından sonraya birkaç şahsi eşya ve çok az miktarda maldan başka bir şey bırakmamıştır.[20] Bütün bu örnekler, Hz. Peygamber'in dünyanın tüm nimetlerini terk ettiği anlamına gelmemektedir. Onun vurguladığı husus, dünyaya gerektiği kadar değer vermektir.

Yorumlayalım

Bir gün Dımam bin Salebe adında biri Mescid-i Nebevi'ye gelir. Devesini bağladıktan sonra içeri girer. O sırada Efendimiz, ashabının arasında özel bir tahtta veya yüksek bir yerde değil, herkes gibi yere oturmuş hâldedir. Dımam, topluluğa bakınca kimin lider olduğunu anlayamaz ve şu soruyu sorar: "Hanginiz Muhammed'dir?" Sahabe, Peygamber Efendimiz'i işaret ederek: "İşte şu beyaz tenli zattır." dediler.

(bk. Buhari, "İlim", 6; Müslim, "İman", 10)

Dımam bin Salebe'nin Peygamber Efendimiz'i sahabilerden ayırt edememesinin sebepleri nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Peygamber Efendimiz, "**Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma…**"[21] ayeti doğrultusunda kendisi dünya nimetlerinden faydalanmış; bu nimetlerden yüz çevirme konusunda aşırıya kaçan sahabesini uyarmıştır. O, çalışmayı ve ticaret yapmayı teşvik etmiş; dürüst ve güvenilir tacirlerin nebiler, sıddıklar ve şehitlerle birlikte olacağını ifade etmiştir[22] (Görsel 1.7).

Görsel 1.7: Ticaret, İslam'ın helal kabul ettiği kazanç yollarından biridir.

Hz. Peygamber'in hayatını örnek alan sahabiler de onun gibi mütevazı bir yaşamı tercih etmiş, dünya süsüne fazla kıymet vermemiştir.[23] Sahabiler, tıpkı onun gibi kılık kıyafet, yeme içme ve dünya malından yalnızca ihtiyaçları kadar faydalanmış; Allah'ı (cc) zikir ve nafile ibadetlerle daha fazla vakit geçirmişlerdir. Böylece Allah Resulü'nün ve sahabilerinin hayat tarzı, sonraki dönemlerde **züht** eksenli bir yaşam tarzının ortaya çıkmasını sağlamıştır.[24]

Züht, Arapça'da "rağbet etmemek, yüz çevirmek" anlamlarına gelir.[25] Ahirette mutlu olabilmek için Allah'ı (cc) anmaktan alıkoyacak şeylerden (masiva) uzak durmak, helalleri işlemek, haramları terk etmek ve ibadetleri hakkıyla yerine getirmek demektir.[26] Dünya malına, makama, mevkiye, şan ve şöhrete fazla önem vermemek; azla yetinmek, çokça ibadet etmek, ahiret için hayırlı işlere yönelmek zühdün bazı göstergeleridir. Hz. Peygamber Dönemi'nde başlayan bu anlayış, zamanla bir yaşam biçimine dönüşmüş ve tasavvufun ilk dönemini oluşturmuştur.[27]

Yorumlayalım

Allah Resulü Cirâne'de toplanan ganimet malları arasında dolaştığı sırada henüz Müslüman olmayan Safvan bin Ümeyye de Allah Resulü'nün yanındaydı. Develer ve koyunlarla dolu vadiye hayran hayran bakıyordu. Peygamber Efendimiz ona hitaben "Ebû Vehb! Vadi pek mi hoşuna gitti?" diye sordu. Safvan, "Evet," dedi. Resulullah "O vadi de içindekiler de senin olsun!" buyurdu. Bunun üzerine Safvan kendini tutamadı "Peygamberden başka hiçbir kimsenin kalbi bu derece cömert olamaz." dedi ve şehadet getirerek Müslüman oldu.

(bk. Müslim, "Fedail", 57)

Hadisişeriften hareketle imkânlar ölçüsünde maddi varlıkları ihtiyaç sahipleriyle paylaşmanın önemi nedir? Yorumlayınız.

Tasavvufun Dönemleri

Züht Dönemi

Mutasavvıflara göre tasavvuf, İslam tarihinde sonradan ortaya çıkmış bir anlayış olmayıp Hz. Peygamber'in hayatında fiilen yaşanmış bir hayat tarzıdır. Kur'an-ı Kerim'in emir ve tavsiyeleri, Allah Resulü'nün şahsında iman, ibadet ve ahlak bütünlüğü içinde hayata yansımıştır. Sahabiler de Hz. Peygamber'i örnek alarak bu yaşayışı benimsemişlerdir. Bu yaşam tarzı, zamanla gelişerek sistemli bir yapıya kavuşmuş ve tarihsel seyri dikkate alınarak belirli dönemler hâlinde ele alınmıştır.[28]

Hicri I ve II. asırları kapsayan ilk sürece Züht Dönemi adı verilmektedir. Bu dönemin en belirgin özelliği züht anlayışının ön planda olmasıdır. İslam Devleti'nin sınırlarının hızla genişlemesi, yeni kültürlerle karşılaşılması ve Müslümanların refah düzeyinin artması toplumda sahabe ve tâbiin dönemlerinde görülmeyen israf ve lükse dayalı bir yaşamı da beraberinde getirmiştir. Dünyaya gereğinden fazla önem vermeye tepki olarak bazı Müslümanlar, fitneye düşmekten korktukları için bir çeşit uzlet hayatı yaşamaya başlamıştır. Bu müslümanlar salih amellere, erdemlere, dinin emirlerine sıkıca sarılmış; yasaklarından sakınmıştır. Tasavvufun henüz sistemli bir ilim hâline gelmediği bu dönemde, daha çok Allah (cc) rızasını kazanma düşüncesi merkezde yer almış, cennet ümidi ve cehennem korkusu züht anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur.[29]

zahit

Kendisini dünyadan çeken ve dinî hayata yönelen kişi.

(bk. Cebecioğlu, "zahid", 296)

Züht Dönemi'nde Hasan Basri (öl.728), zahidane yaşayışı ve öğretileri ile öne çıkan sufilerdendir. Kur'an ve sünneti esas alan Ehlisünnet anlayışını sistemli hâle getiren ilk zahitlerden olan Hasan Basri, imanın değerini vurgulamış ve dünya hayatı yerine ahireti önceleyen bir anlayışı benimsemiştir (Görsel 1.8). O; dünyaya aşırı bağlanmayan, kendini sürekli sorgulayan bir âlimdir. Sahabilerin yaşadığı hayatın kendi döneminde de yaşanabileceğine inanmış ve değerlerine bağlı, erdemli bir toplumun her dönemde kurulabileceğini savunmuştur.[30]

Görsel 1.8: Hasan Basri Türbesi/Irak

Peygamber Efendimiz Buyuruyor ki

"Dünyaya karşı zahid ol ki Allah seni sevsin; insanların elinde bulunanlara karşı zahid ol ki insanlar seni sevsin."

(İbn Mace, "Züht", 1)

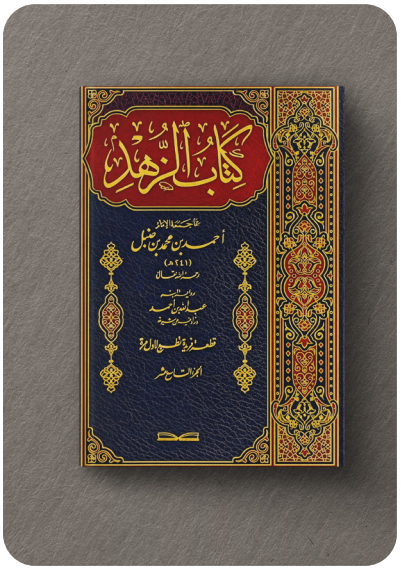
Hasan Basri, takva sahibi bir mümin olarak Kur'an'ı yalnızca şekil yönüyle değil, manevi ve ahlaki boyutlarıyla da anlamaya önem vermiş; tasavvufta da hüznü ön plana çıkaran bir anlayışı benimsemiştir. Hakk'ın rızasına Allah (cc) korkusu (mehafetullah) ve hüzün ile kavuşulabileceğini ifade etmiştir.[31]

Bu dönemin önemli isimlerinden Rabia Adeviyye (öl. 801) Allah (cc) sevgisine (muhabbetullah) dayalı bir tasavvufi anlayışı benimsemiştir (Görsel 1.9). Kendisini Allah (cc) aşkından uzaklaştıracak her şeyi terk etmiştir.[32] Rabia Adeviyye, ibadetlere karşılık cennet beklentisini, efendisine ücret karşılığı hizmet eden bir hizmetçi konumuna düşmek olarak görür ve bunu onaylamaz. Çünkü sevgi ve aşk, sevdiğinden karşılık beklemeye mânidir. Bu anlayış, daha sonraki dönemlerde korku ve hüzne dayalı tasavvufi anlayıştan daha fazla yaygınlaşmış; hatta tasavvuf, genel itibarıyla bir sevgi ve gönül mektebi hâlini almıştır.[33]

Görsel 1.9: Rabia Adeviyye Türbesi/Kudüs

Aynı dönemde yaşayan İbrahim Ethem (öl. 778), zengin ve müreffeh bir hayata sahipken bu hayatı terk ederek dünyadan uzak durmayı ve sade yaşamayı esas alıp Allah'a (cc) yönelmeyi tercih etmiştir. Zühdün ilimsiz olamayacağı düşüncesiyle hem helal kazanç elde etmek hem de dinî ilimleri öğrenmek için yaşadığı dönemin ilim merkezlerinin bulunduğu Şam bölgesine gelmiştir.[34]

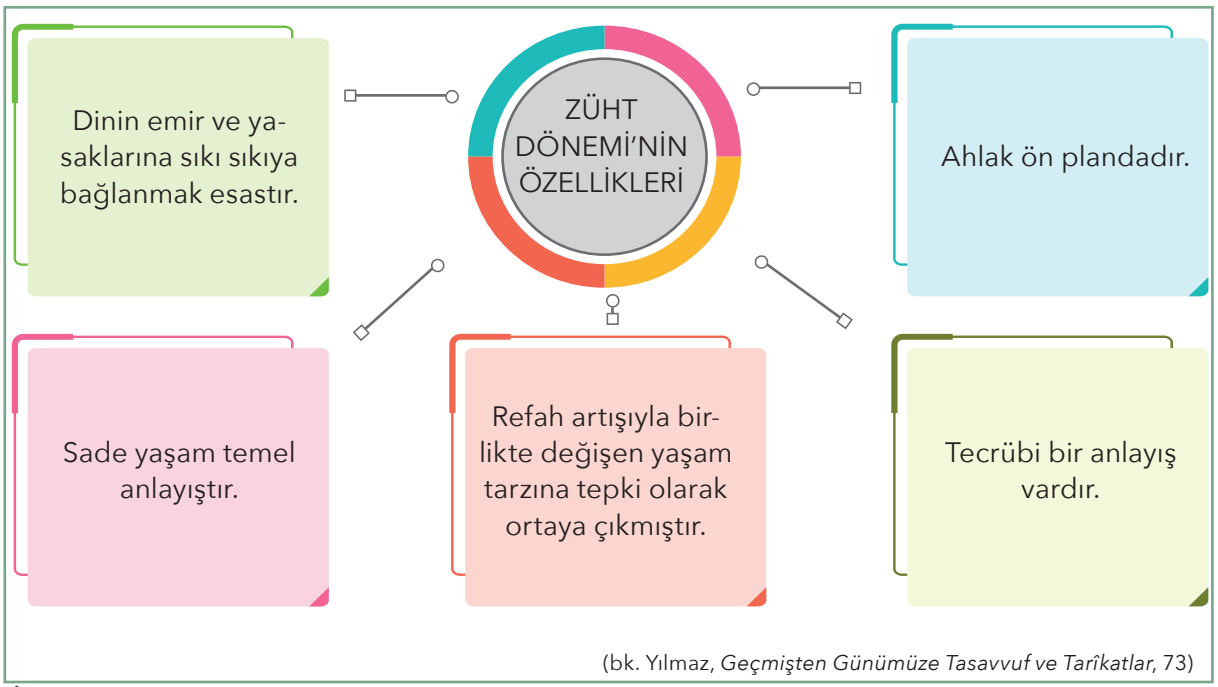
Görsel 1.10: Ahmet bin Hanbel'in *Kitâbü'z-Zühd* adlı eseri

İbrahim Ethem'in tasavvuf anlayışında kanaat, sabır ve tevekkül ön plandadır. Günlerinin çoğunu oruçlu geçirmiş, geceleri tefekkür etmiş, zikir, tesbihat ve iyiliklerini gizli yapmaya özen göstermiştir.[35] Ona göre en mükemmel zahit, kalbi en temiz, en samimi olan ve en fazla cömertlik yapan kişidir.[36] Hz. Peygamber'in ve ilk Müslümanların hayat tarzı ve zahidane yaşam örneklerinin hadis literatürü çerçevesinde toplanmasıyla yazılan "kitâbü'z-zühd" tarzı eserler bu dönemde kaleme alınmıştır[37] (Görsel 1.10).

Dervişin Dilinden

Adamın biri İbrahim Ethem'le uzun müddet yol arkadaşlığı yaptı. Ayrılacağı zaman İbrahim Ethem'e, "Yapmış olduğum birçok saygısızlık sebebiyle bu yolculuk esnasında benden incinmiş olabilirsiniz." dedi. İbrahim Ethem ona şöyle karşılık verdi: "Ben senin dostunum, seni seviyorum. Dostluk ve sevgi, senin ayıplarını ve kusurlarını görmeme engel olan bir perde olmuştur. Sevgi sebebiyle ben kendimi bile görmezken, senin iyi mi kötü mü yaptığını nereden göreceğim?"

(bk. Abdurrahman Câmî, *Evliya Menkıbeleri*, 106)

(bk. Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 73)

Bilgi Grafiği 1.3

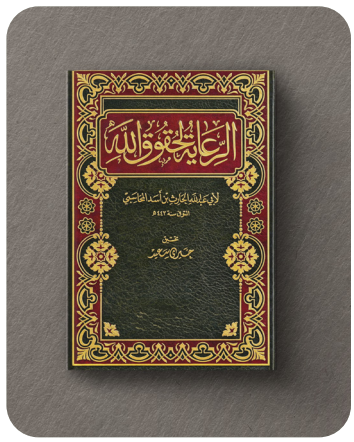
Tasavvuf Dönemi

Züht Dönemi'ni takip eden Hicri III ve VI. asırları kapsayan sürece Tasavvuf Dönemi denir. Bu dönemde İslam tasavvufu bir ilim dalı olarak ortaya çıkmış, tasavvufun temel ilkeleri ve kavramları şekillenmiştir. Bu dönemde önemli mutasavvıflar yetişmeye devam etmiş, sufiler toplum içerisinde farklı bir sınıfı temsil eder hâle gelmiştir. Aynı zamanda tasavvuf anlayışı geniş coğrafyalara yayılmış, tasavvufla ilgili temel eserler yazılmış ve çeşitli tasavvufi yorumlar ortaya çıkmıştır[38] (Görsel 1.11).

Görsel 1.11: Tasavvuf ilmine dair en önemli eserler Tasavvuf Dönemi'nde yazılmıştır.

Tasavvuf Dönemi'nde öne çıkan mutasavvıflardan biri olan Haris Muhasibi (öl. 857), Basra'da doğmuş ve nefis muhasebesine verdiği önem sebebiyle Muhasibi unvanıyla tanınmıştır. Muhasibi, kurtuluş yolunu; Allah'a (cc) karşı takvalı olmak, farzları yerine getirmek, helal ve harama dikkat edip haram olmasından şüphe duyulan durumlardan uzak durmak (vera), Allah'a (cc) ibadet ederken ihlasa önem vermek ve Allah Resulü'nün sünnetine uymak olarak tarif etmektedir. Muhasibi, kendisinden sonra gelen birçok mutasavvıfı görüşleriyle derinden etkilemiştir. Tasavvuf sahasında yazılan ilk eserlerden biri Haris Muhasibi'nin *er-Riaye* adlı eseridir[39] (Görsel 1.12). Muhasibi'nin tasavvufi görüşlerinin sistematik bir şekilde işlendiği *er-Riaye*, Allah'ın (cc) hukukuna riayet etmenin önemine dikkat çekerek başlar ve nefis muhasebesine geniş yer vererek ahlak felsefesini işler. Muhasibi, insandan Allah'a (cc) doğru uzanan ruhani yolculuğu anlatırken tasavvuf düşüncesinde marifeti ve aklı esas almış, metot yönüyle Kuşeyri (öl. 1072) ve Gazali'ye (öl. 1111) kaynaklık etmiştir.[40]

Görsel 1.12: Muhasibi'nin *er-Riaye* adlı eseri

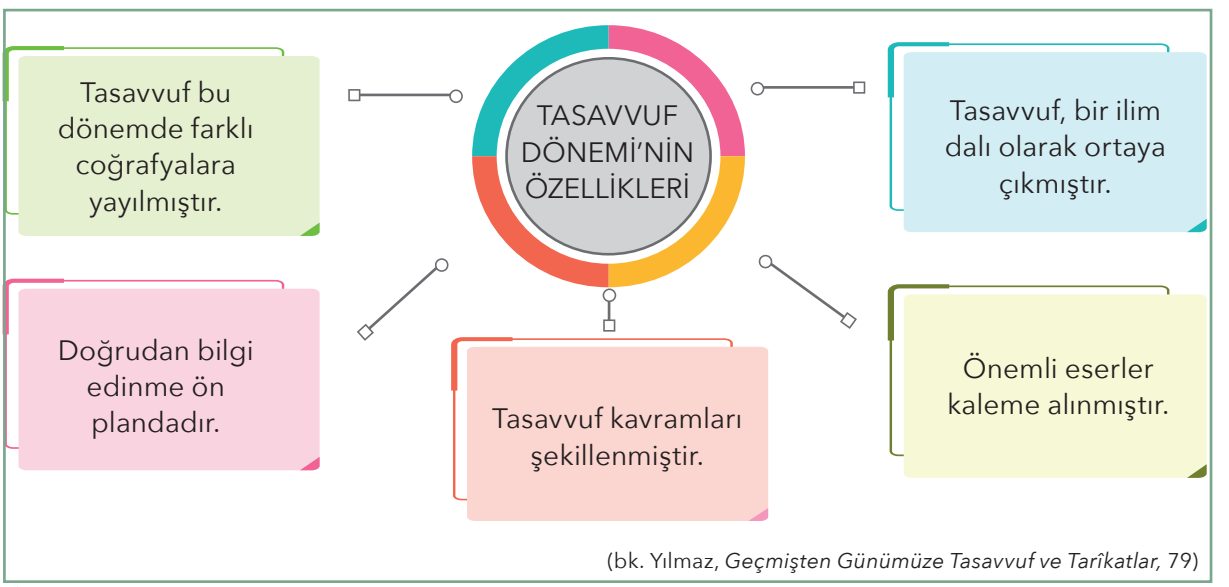
Tasavvuf Dönemi mutasavvıflarından olan Bayezid Bistami (öl. 848), ilahi aşk ve vahdet kavramları üzerinde durmuş, tasavvuf düşüncesine "sekr" (manevi coşku) kavramını kazandırmıştır. İrfani bilgiye verdiği önemden dolayı "Sultanu'l-Arifin (Ariflerin Sultanı)" olarak şöhret bulmuştur. Bayezid Bistami'den sonra tasavvuf düşüncesine yön veren önemli mutasavvıflardan biri de Cüneyd Bağdadi'dir (öl. 909). Tasavvuf ilmini ayet ve hadislerle desteklemesi, sistemli hâle getirmesi, tasavvufun yayılmasına katkıları sebebiyle "Seyyidüttaife (Sufilerin Önderi)" olarak anılmıştır.[41]

Dervişin Dilinden

Bu yolda sağ elinde Yüce Allah'ın kitabını, sol elinde Hz. Peygamber'in sünnetini tutan kimseler yolu görür. Şüphe çukuruna ve bidat karanlığına düşmemek için yolu bu iki meşalenin ışığında yürümek icap eder.

(bk. Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretül-Evliyâ*, 519)

Tasavvufu şeriatla uyumlu bir yol olarak değerlendirmesiyle tanınan Hücviri (öl. 1072), bu alanda yazılmış kapsamlı eserlerden biri olan *Keşfu'l-Mahcub*'un yazarıdır. Hücviri eserinde tasavvufun erken dönem anlayışını sistemli bir şekilde ortaya koymuş; tasavvuf kavramlarını, ekollerini, önemli sufileri ve şeyh-mürit ilişkisini ele almıştır. Abdülkerim Kuşeyri de dönemin önemli mutasavvıflarındandır. Nişabur'da ilim tahsil eden Kuşeyri; hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarında tanınmıştır. En önemli eseri olan *Kuşeyri Risalesi*'nde tasavvufun temel kavramlarını ve kabul görmüş sufilerin görüşlerini sistemli biçimde ele almıştır. Kuşeyri, tasavvufu Ehlisünnet çizgisinde temellendirmeye büyük önem vermiştir. Bu yönüyle Tarikat Dönemi'nin düşünsel çerçevesini belirleyen isimlerden biri olmuştur.[42]

(bk. Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 79)

Bilgi Grafiği 1.4

Tarikat Dönemi

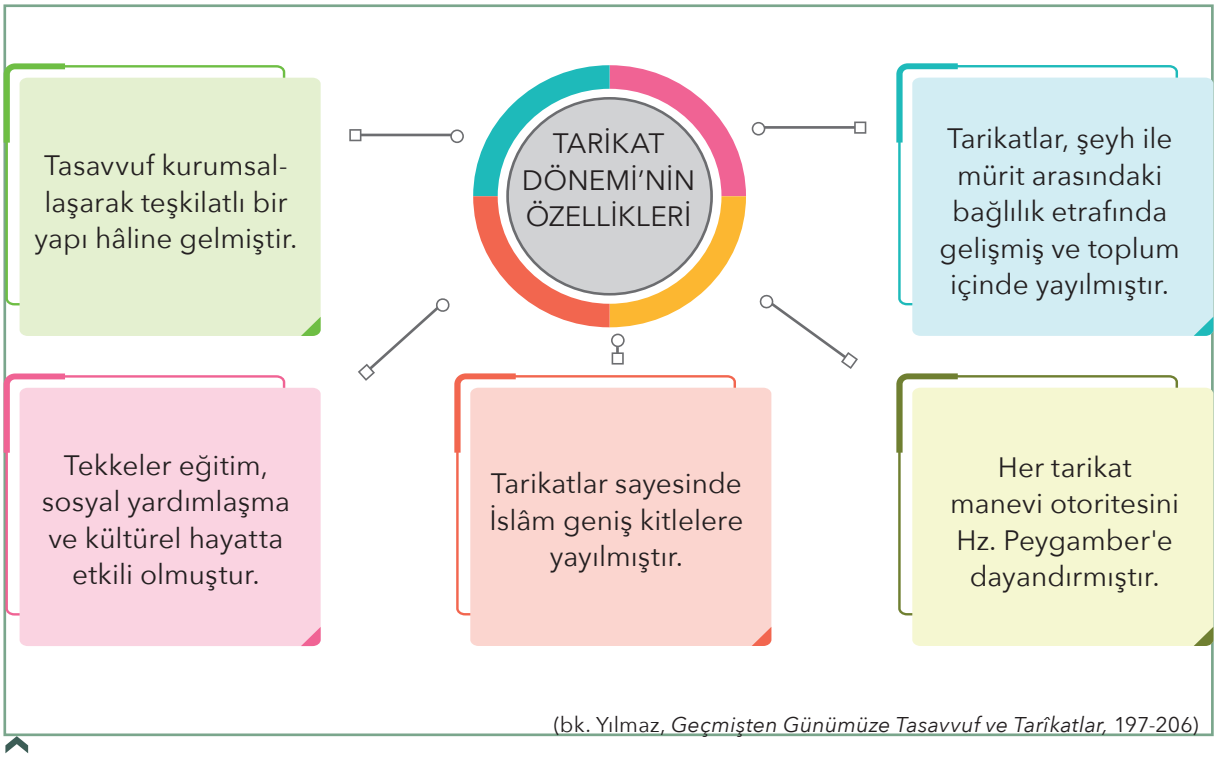
Tarikat sözlükte "yol, hâl, gidiş ve tabaka" gibi anlamlara gelmektedir.[43] Tasavvuf terimi olarak tarikat; sufinin tasavvuf eğitimi sırasında makam ve hâl gibi çeşitli manevi merhalelerden geçerek hakikate ulaşmak, ilahi gerçekliği tanımak için takip ettiği kendisine ait kuralları olan yoldur. Bu yola giren kimseye "mürit", rehberlik edene de "mürşit" denir[44] (Görsel 1.13).

Görsel 1.13: Mürit, tasavvuf yolculuğunda bir mürşidin rehberliğinde ilerler.

Başlangıçta ferdî bir hareket tarzı görünümünde olan tasavvufi hayat, giderek toplumsal bir mahiyete bürünmeye başlamıştır. Züht ve ilmiyle tanınan şahsiyetlerin etrafında zamanla sohbet halkaları teşekkül etmiş; onların sohbetlerine devam edenler, yaşantılarında da onları örnek almıştır. Müntesipleri, şeyhlerinin tasavvufi öğretilerini sistemleştirmiş, tarikatın ilke ve kurallarını tespit etmiştir. Böylece Hicri VI. yüzyıldan sonra zahit ve sufi şahsiyetler etrafında ilk tarikatlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Mutasavvıflar, bir tarikat kurma niyetiyle hareket etmemiş ancak kendilerine nispet edilen tarikatlar yıllar sonra sistematik bir yapıya dönüşerek kurumsal kimlik kazanmıştır. Günümüze ulaşan tarikatların çoğu Hicri VI. yüzyıldan itibaren onlarca kola ve şubeye ayrılarak dünyanın pek çok yerine yayılmıştır.[45]

Tarikatlar, tasavvufi düşüncenin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Tasavvuf, şeriat esaslarına bağlı kalarak dinin özüne ulaşmayı, bunu da disiplinli bir manevi eğitim süreciyle gerçekleştirmeyi hedefler. İbadetlerin samimi bir niyet ve farkındalıkla yapılması, mümine her işini Allah (cc) rızası için yapma şuuru kazandırır. Tarikat, bu yolla kulun hem dünya hem de ahiret saadetine ulaşmasına vesile olur.[46]

(bk. Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 197-206)

Bilgi Grafiği 1.5:

Tasavvuf dönemleri ile ilgili içerik için karekodu okutunuz.

Tasavvuf tarihinde tarikatların kurumsallaşmasında etkili olan önemli şahsiyetlerden ilki Abdülkadir Geylani'dir (öl. 1077). Onun şeriat ile tasavvufu birleştiren anlayışı Kadiriyye tarikatı aracılığıyla İslam dünyasında derin izler bırakmıştır. Aynı dönemde Gazali, tasavvufun İslam düşüncesi içindeki meşruiyetini güçlendirmiş, tasavvufun İslam'ın özüne uygun olduğunu savunarak ilmî ve dinî çevrelerde kabul görmesini sağlamıştır. Miladi XI–XII. yüzyıllarda Orta Asya'da etkili olan Ahmed Yesevi (öl. 1166), kendisinden sonra öğrencileri tarafından kurulan Yesevilik aracılığıyla ve *Divan-ı Hikmet*'te yer alan sade ve öğretici hikmetleriyle Türkler arasında İslam'ın ve tasavvufun yayılmasında önemli rol oynamıştır. Ahmed Rifai (öl. 1182) ve Necmeddin Kübra (öl. 1221) da şeriat–tasavvuf bütünlüğünü vurgulayan yaklaşımlarıyla bu dönemin öne çıkan mutasavvıfları arasında yer almışlardır.[47]

XIII. yüzyıla gelindiğinde Anadolu, tasavvufun halkla bütünleştiği önemli bir merkez hâline gelmiştir. Mevlana (öl. 1273), Allah (cc) aşkını merkeze alan tasavvuf anlayışı ve eserleriyle hem kendi dönemindeki hem de sonraki yüzyıllarda gelen tasavvufi şahsiyetleri derinden etkilemiştir. Hacı Bektaş Veli (öl. 1271), Anadolu'da tasavvufun halk arasında yayılmasına öncülük etmiş; iman ve sevgi eksenli bir anlayışı benimsemiştir. Yunus Emre (öl. 1320) ise sade Türkçe ile yazdığı şiirleriyle tasavvufi düşünceyi geniş topluluklara ulaştırmış, aşk ve sevgi merkezli tasavvuf anlayışıyla Anadolu'nun manevi hayatında kalıcı izler bırakmıştır.[48]

XIV ve XV. yüzyıllardan itibaren tasavvuf, tarikatlar aracılığıyla Osmanlı coğrafyasında etkisini artırmıştır. Bahaeddin Nakşibend (öl. 1389), halkla iç içe yaşayarak tasavvufi hayatı sürdürmeyi esas alan anlayışıyla Nakşibendiyye tarikatının temellerini atmıştır. Ömer Halveti (öl. 1397), nefs terbiyesi ve halvet anlayışıyla Halvetiyye tarikatının yayılmasında etkili olmuştur. Hacı Bayram Veli (öl. 1430), Bayramiyye tarikatını kurarak Anadolu tasavvuf hayatına yön vermiştir. Aziz Mahmud Hüdayi (öl. 1628) ise Celvetiyye tarikatıyla tasavvuf hayatının en etkili isimlerinden biri olmuş, devlet ve toplum üzerinde derin manevi etkiler bırakmıştır[49] (Görsel 1.14).

Görsel 1.14: Aziz Mahmud Hüdayi sandukası

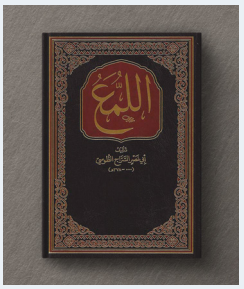
Bir Arif Portresi

Cüneyd Bağdadi (822–910)

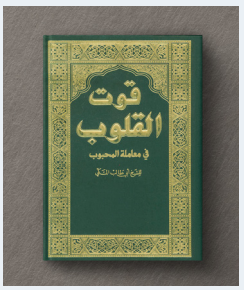
Hayatı ve Şahsiyeti	Tasavvufi Yönü	Eserleri
• Bağdat'ta doğmuş ve vefat etmiştir. • Hem fıkıh hem de tasavvuf ilimlerinde derinleşmiştir. • Döneminin büyük mutasavvıfı Serî-i Sakatî'nin yeğeni ve talebesidir. • Türbesi Bağdat'tadır.	• "Seyyidüttaife" (Sufilerin Önderi) unvanıyla tanınır. • Tasavvufu Kur'an ve sünnet temeline oturtarak Sünni tasavvuf anlayışını kurmuştur. • Tasavvufta cezbe yerine dikkatli ve uyanık olmayı esas alan bir anlayışı ortaya koymuştur.	• Müridleri tarafından görüşlerinin yazıldığı Resail (Mektuplar) en önemli eseridir. • Tasavvuf edebiyatında derin izler bırakan veciz sözleri ve mektupları günümüze ulaşmıştır.
İslam'ın yaşanmasında istikametli olmayı esas alan bir ömür sürmüştür.	**Züht ve bilinçli olma (sahv) yolunun rehberi olmuştur.**	**Tasavvufun birçok temel kavram ve ilkesini belirlemiştir.**

(Ateş, "Cüneyd-i Bağdâdî", 8/119-121)

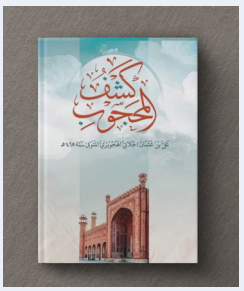
el-Lüma adlı eser, Ebu Nasr Serrac (öl. 988) tarafından yazılmıştır. Tasavvuf tarihi açısından en önemli klasiklerden biri olarak kabul edilir. Tasavvufun Kur'an ve sünnete uygun bir ilim olduğunu ortaya koymak ve bu yola yöneltilen tenkitlere cevap vermek için yazılmıştır.

(bk. Uludağ, "el-Lüma'", 27/258-260)

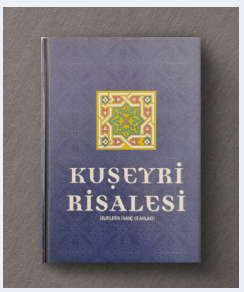
Kûtü'l-Kulub, Ebu Tâlib Mekkî tarafından kaleme alınmıştır. Eser sadece bir tasavvuf kitabı olmayıp namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerden bahseder. Eser, tasavvufi anlayışı fıkıh ve ahlakla birleştirerek tasavvufun müstakil bir eğitim sistemi hâline gelmesine katkı sağlamıştır.

(bk. Saklan, "Kûtü'l-Kulûb", 26/501-502)

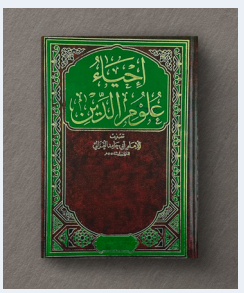
Keşfu'l-Mahcub, Hücviri (öl. 1072) tarafından telif edilmiştir. Tasavvufun erken dönem eserlerinden biridir. Bu eserde tasavvuf kavramları, ekolleri, önemli sufiler ve şeyh-mürit ilişkileri ortaya koyulmuştur.

(bk. Uludağ, "Hücviri", 18/459-460)

Kuşeyri Risalesi, Kuşeyri'nin tasavvufa dair eserlerinden biridir. Eser, önde gelen sufilerin hayatından bahseder. Akaid ve tevhit meselelerini tasavvufi anlayışa göre ele alarak hâller ve makamları sistemli bir şekilde anlatır.

(bk. Uludağ, "er-Risâle", 35/122)

İhya-u Ulumiddin, Gazali'nin en önemli eseri olarak kabul edilmektedir. Eser, tasavvufun ahlaki ve manevi özünü fıkhi bir çerçeveyle birleştirerek, tasavvufun İslam dünyasında geniş kabul görmesini sağlayan en temel kaynaklarından biri hâline gelmiştir.

(bk. Çağrıcı, "İhyâü Ulûmi'd-Dîn", 22/10-13)

Bilgi Grafiği 1.6: Tasavvuf Dönemi'nin diğer önemli eserleri

TASAVVUFUN DÖNEMLERİ

ZÜHT DÖNEMİ (Hicri I ve II. Asır)	TASAVVUF DÖNEMİ (Hicri III ve VI. Asır)	TARİKATLAR DÖNEMİ (Hicri VI. Asır ve sonrası)
1. Peygamber Efendimiz ve sahabilerin ihlaslı ve sade hayat tarzı Müslümanlara örneklik teşkil etti.	1. Tasavvufi düşünce, züht anlayışına dayalı bir yaşamdan bağımsız ilim dalı hâline geldi.	1. Tasavvufi düşünce, belirli kurallar ve silsileler etrafında kurumsallaşmaya başladı.
2. İslam Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve farklı kültürlerle karşılaşması, Müslümanların refah düzeyinin artmasını sağladı.	2. Tasavvufun temel ilkeleri ve kavramları belirlendi.	2. Abdülkadir Geylani, Ahmed Yesevi, Ahmed Rifai, Mevlana gibi önemli mutasavvıflar yetişti.
3. İsrafa dayalı yaşam tarzına tepki olarak sadeliği tercih eden bir grubun ortaya çıkması, güzel ahlakı ön plana taşıdı.	3. Cüneyd Bağdadi, Bayezid Bistami, İbrahim Ethem gibi önemli mutasavvıflar yetişti.	3. Mutasavvıfların öğretileri sistemleştirilerek Kadirilik, Yesevilik, Mevlevilik gibi tarikatlar kurulmaya başlandı.
4. Hasan Basri, Rabia Adeviyye ve İbrahim Ethem gibi isimler, züht eksenli yaşamın temellerini attı.	4. Tasavvufun el kitapları olan *el-Lüma, Kutü'l-Kulub* ve *Kuşeyri Risalesi* gibi temel tasavvuf eserleri kaleme alındı.	4. Tasavvufi eğitimin temel ilkeleri ve eserleri belirlenmeye başlandı. Tekke ve zaviyeler toplumda önemli bir yer edinmeye başladı.
5. Tasavvuf literatürüne kaynaklık eden kitab-ı zühtler yazılmaya başlandı.	5. Gazali'nin *İhya-u Ulumiddin*'de tasavvufun İslam'ın temel hükümleriyle uyumlu olduğunu ortaya koymasıyla meşruiyeti güçlendi.	5. Tarikatlar; İslamiyet'in Anadolu, Balkanlar, Orta Asya ve Afrika'da geniş kitlelere yayılmasını sağladı.

Etkinlik - 2

20 dk

Adı	*Tasavvuf Tarihi*
Amaç	*Tasavvufun tarihsel gelişimini özetleyebilme*

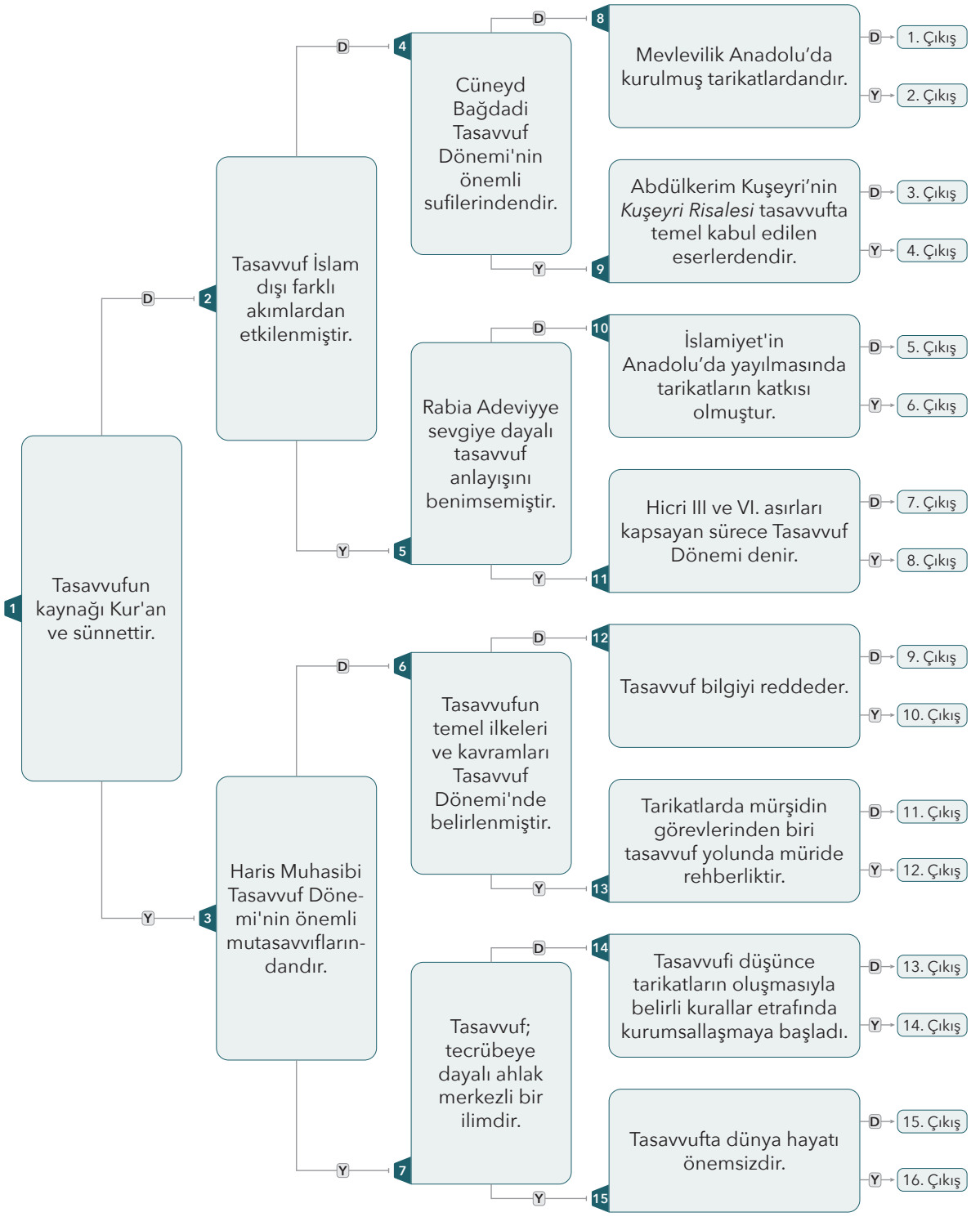
Yönerge: *Aşağıdaki tabloda bulunan tasavvuf tarihinin dönemleri hakkında verilen ifadeleri okuyarak ilgili olduğu dönemin altına tik işareti (✔) koyunuz.*

İfadeler	Züht Dönemi	Tasavvuf Dönemi	Tarikat Dönemi
Tasavvufun ilim dalı hâline gelmesi			
Rabia Adeviyye			
Yesevilik			
Sufilerin toplumsal bir zümre olması			
Bahaeddin Nakşibend			
İsrafa tepki gösterilmesi			
Cüneyd Bağdadi			
Ahlakın ön planda olduğu sade bir yaşam			
Ömer Halveti			
Tasavvufun kurumsallaşması			
Hücviri			
Kadirilik			
İhya			
Tasavvufi eğitimin sistemleşmesi			
Hasan Basri			

Değerlendirme: *Yukarıdaki tablodan hareketle tasavvufun tarihsel gelişimini özetleyiniz.*

Kontrol Noktası

Aşağıdaki tanılayıcı dallanmış ağaçta verilen ifadelerden bazıları doğru bazıları yanlıştır. İlk ifadeden başlayıp ifadelerin doğru (D) ya da yanlış (Y) olduğuna karar vererek çıkışa kadar çizgileri izleyiniz. Son olarak ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz. Yalnızca bir çıkış doğrudur.

Performans Görevi	
Amaç • Tasavvufun mahiyetini çözümleyebilme • Tasavvufun tarihsel gelişimini özetleyebilme	**Süre** Hazırlık: Bir hafta Sınıf içi performans: 25 dakika
Görev Tasavvufun mahiyeti ve tarihsel gelişimini konu alan bir araştırma raporu hazırlama	**Ürün** Rapor Metni
Beceriler • Çözümleyebilme • Özetleyebilme	**Değerlendirme Ölçütleri** • Bilgi toplama • İçerik • Dil ve yazım kurallarına uygunluk • Özgünlük

Yönerge

"Ön Hazırlık" bölümünü dikkatle okuyunuz. Görevi gerçekleştirirken ön hazırlık, not alma ve rapor oluşturma bölümlerindeki uyarıları göz önünde bulundurarak raporunuzu hazırlayınız. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayarak sınıfa gelmeniz önemlidir.

Ön hazırlık:

- Araştırma: Tasavvufun mahiyeti ve tarihsel gelişimi ile ilgili bir rapor hazırlamak için öncelikle aşağıdaki kaynağı okuyunuz. (Reşat Öngören, "Tasavvuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/119-126. https://islamansiklopedisi.org.tr/tasavvuf)
- Kaynağı okuduktan sonra önemli gördüğünüz bölümleri not alınız.
- Not aldığınız bilgileri tasavvufun mahiyeti ve tarihsel gelişimi başlıkları altında sınıflandırınız.
- Sınıflandırdığınız metni özetleme ve çözümleme kriterlerine göre ele alınız.

  Çözümleme: Tasavvufun mahiyetini (konusu, amacı, kaynakları ve özellikleri şeklinde) sınıflandırarak mahiyetini oluşturan unsurlar arasındaki ilişkileri ve tasavvufun tarihsel gelişimini belirleyerek inceleme.

  Özetleme: Tasavvufun tarihsel gelişimini çözümleme, sınıflandırma ve yorumlama

Sınıf İçi Performans

- Kaynaklardan aldığınız notları rapor oluşturma kriterlerine uyarak metninizi hazırlayınız.
- Raporunuzu arkadaşlarınızla paylaşınız. Raporun bir nüshasını öğretmeninize teslim ediniz.

Rapor oluşturma:

- Hazırlamış olduğunuz metni giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini içeren rapor hâline getiriniz.

  Giriş: Tasavvufun mahiyeti ve tarihsel gelişimi hakkında genel bilgi verilmesi

  Gelişme: Tasavvufun mahiyeti ve tarihsel gelişimi arasında ilişki kurulması

  Sonuç: Tasavvufun mahiyeti ve tarihsel gelişimi hakkında değerlendirme yapılması

  Revizyon: Raporunuzda içerik doğruluğunu ve dil kullanımını gözden geçiriniz.

Değerlendirme:
Hazırladığınız ürün için öğretmeniniz tarafından dereceli puanlama anahtarı kullanılarak geri bildirim verilecektir. Ayrca kendinizi öz değerlendirme formu ile değerlendiriniz.

Dereceli Puanlama Anahtarı					
Ölçütler	**Değerlendirme**				
	Mükemmel (4)	**İyi (3)**	**Orta (2)**	**Geliştirilmesi Gerekli (1)**	**Puan**
Bilgi Toplama	Konuyla ilgili tüm başlıklar eksiksiz toplanmıştır. Bilgiler doğru ve amaca uygundur.	Konuyla ilgili yeterli bilgi toplanmıştır. Ancak bazı bilgiler yüzeysel kalmıştır.	Konuyla ilgili sınırlı bilgi toplanmıştır. Bilgi çeşitliliği az ve alt başlıklar yetersizdir.	Toplanan bilgiler yetersiz veya konuyla ilgisizdir.	
Dil ve Yazım Kurallarına Uygunluk	Dil ve yazım kurallarına uygun hazırlanmış.	Dil ve yazım kurallarında kısmen hatalar vardır.	Dil ve yazım kurallarında orta düzeyde hatalar vardır.	Dil ve yazım kurallarına uyulmamıştır.	
İçerik	Metin yapısı (giriş, gelişme, sonuç) ve ana fikir uygundur; örnekler doğru ve bağlama uygun biçimde kullanılmıştır ve metnin bütünlüğünü destekler.	Metin yapısı (giriş, gelişme, sonuç) ve ana fikir genel olarak uygundur. Ancak bu üç ögeden yalnızca birinde belirgin bir eksiklik bulunur ve metnin bütünlüğünü tamamen bozmaz.	Metin yapısı (giriş, gelişme, sonuç) ve ana fikir kısmen uygundur. Ancak bu üç ögeden en az ikisinde belirgin eksiklik vardır ve örneklerin doğruluğu veya bağlama uygunluğu çoğu yerde yetersizdir.	Metin yapısı (giriş, gelişme, sonuç) ve ana fikir uygun değildir. Metinde bütünlük kurulmamıştır ve örnekler yoktur ya da konu/bağlamla ilişkili değildir. Bunu arkadaşlarla değerlendirip kullanabilirsiniz.	
Özgünlük	Kendine özgü görüşler belirtilerek metnin tamamına yansıtılmış.	Kendine özgü görüşler yeterli düzeyde ancak metnin tamamına yansıtılmamış.	Kendine özgü görüşler çok az düzeyde belirtilmiş ve metne kısmen yansıtılmış.	Metinde özgün bir anlatım kullanılmamış.	
				Toplam Puan:	

Öz Değerlendirme Formu	
Adı Soyadı:	
Sınıfı ve Numarası:	

Bu form kendinizi değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneği X ile işaretleyiniz.

Beceriler	Dereceler		
	Her zaman	**Bazen**	**Hiçbir zaman**
1. Konuyla ilgili bilgi edinebileceğim kaynağı inceledim.			
2. Gerekli araştırmayı yaparak edindiğim bilgileri kaydettim.			
3. Edindiğim bilgiler üzerinden konuyla ilgili çıkarımlarda bulundum.			
4. Metnimin ana fikrini net olarak belirledim.			
5. Dikkat çekici ve merak uyandırıcı bir giriş paragrafı yazdım.			
6. Metnimdeki içeriği oluşturan unsurları sınıflandırdım.			
7. Metni kendi görüş ve yorumlarım çerçevesinde şekillendirdim.			
8. İlgi çekici, akıcı bir üslup kullanmaya dikkat ettim.			
9. Metnimi yazarken yazım kurallarına uymaya dikkat ettim.			

Öğretmenin Geri Bildirimi:

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme

Aşağıdaki 1-5. cümlelerin başına ilgili olduğu kavramı yazarak tanımlarla kavramları eşleştiriniz.

Ashabısuffe - Cüneyd Bağdadi - hâl - tarikatlar - üsveihasene - züht

1. (.....) Tasavvufun kurumsal ve teşkilatlı bir yapıya büründüğü dönemdir.
2. (.....) Hz. Muhammed'in (sav) en güzel örnek anlamına gelen sıfatıdır.
3. (.....) Asrısaadet Dönemi'nde Mescid-i Nebevi'de yaşayan ve ilimle meşgul olan topluluğun adıdır.
4. (.....) Rağbet etmemek, yüz çevirmek anlamlarına gelen bir kavramdır.
5. (.....) Tasavvufta bilginin yaşantıya dönüşmesini ve davranış hâline gelmesini ifade eden kavramdır.

Aşağıdaki 6-10. önermeleri okuyunuz. Önermeler doğru ise doğru ( ), yanlış ise yanlış ( ) kutucuğunu işaretleyiniz, cevabınız yanlış ise gerekçesini yazınız.

6. Tasavvufun doğuşunda, İslam'ın erken dönemindeki züht eksenli yaşam tarzı etkili olmuştur.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

7. Tasavvufun temel amacı kişiye dünya nimetlerini kazandırmaktır.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

8. *"İhya-u Ulumiddin"* Abdülkadir Geylani'nin en önemli eseri olarak kabul edilir.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

9. Tarikatların ilkelerini mürşitler ve müritler birlikte belirlemiştir.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

10. Tasavvuf; başlangıçta bir ilim dalı olarak değil, daha çok bir yaşam tarzı olarak benimsenmiştir.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

Aşağıdaki 11-15. soruların cevaplarını verilen boşluklara yazınız.

11. Züht Dönemi'nin özellikleri dikkate alındığında bu dönemin ortaya çıkış nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

12. Tasavvufta "kâl" ve "hâl" kavramlarının aralarındaki farkı açıklayarak tasavvufi açıdan ifade ettiği anlamı yazınız.

13. Tasavvufun temel kaynaklarını açıklayarak bu kaynakların tasavvuf düşüncesinin oluşumuna nasıl yön verdiğini yazınız.

14. Tarikat Dönemi'nin ortaya çıkış nedenlerini ve bu dönemin tasavvufun kurumsallaşmasına nasıl katkı sağladığını açıklayınız.

15. Tasavvufun gayesini dikkate alarak tasavvufun İslam ahlâk anlayışına katkılarının neler olabileceğini yazınız.

Aşağıdaki 16-20. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız

16. Tasavvuf, İslam düşüncesi içinde ortaya çıkan ve insanın kalbini arındırarak Allah'a (cc) yakınlaşmasını amaçlayan bir anlayıştır. Sufiler, yaşadıkları dönem, aldıkları eğitim, kişisel tecrübeleri ve tasavvufi hâlleri doğrultusunda bu yolu farklı şekillerde tanımlamışlardır. Kimi sufiler tasavvufu nefis terbiyesi olarak görürken kimileri Allah (cc) sevgisi, kimileri ise ahlaki olgunluk yönünü ön plana çıkarmıştır. Bu durum, birçok tasavvuf tanımının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Metne göre tasavvuf tanımlarının çeşitlilik göstermesinin temel sebebi hangisidir?

A) Tasavvufun İslami ilimlerle sürekli rekabet hâlinde olması
B) Sufilerin bireysel ve sosyal bakış açılarının farklılığı
C) Tasavvufun uygulama alanı olmayan teorik bir ilim olması
D) Tasavvufun İslam düşüncesinden bağımsız gelişmesi
E) Tasavvufun farklı dinlerin mistik görüşlerinden etkilenmesi

17. Sufiler, Hz. Peygamber'in hayatını tasavvufi anlayışın temel kaynağı olarak görmüşlerdir. Onun gösterişten uzak yaşamını, dünya nimetlerine aşırı bağlanmaktan kaçınmasını örnek almışlardır. Rivayetlerde Hz. Peygamber'in zaman zaman yün elbise giydiği belirtilir. Sufilere göre bu durum süslü kıyafetlerden uzak durmayı, tevazu içinde yaşamayı ve nefsin isteklerini sınırlamayı ifade eder.

Metne göre Hz. Peygamber'in yün elbise giymesinin temel sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Toplumsal geleneklere uymak
B) Maddi imkânsızlık içinde bulunmak
C) Dünya nimetlerini kötülemek
D) Dönemin iklim şartlarına uygun giyinmek
E) Mütevazı bir şekilde yaşamak

18. İnsanın iç dünyasını güzelleştirmek, olumsuz düşünce ve davranışlardan arınmak, nefsin aşırı arzularına karşı koyarak Allah (cc) ile manevi yakınlık kurmak adına gösterilen her çaba, tasavvufi hayatın temelini oluşturur. Bu çabaların nihai hedefi, Hz. Peygamber'in eşsiz ahlakını örnek alarak yaşamaktır.

Paragrafta anlatılan düşünce aşağıdaki kavramlardan hangisiyle ifade edilir?

A) Mücahede
B) Sohbet
C) Sufi
D) Zikir
E) Züht

19. Tasavvuf, insanın kalbini arındırarak Allah'a (cc) yakınlaşmasını hedefleyen bir yol olarak görülür. Bu yolun temelinde nefsi terbiye etmek, kötü huylardan uzaklaşmak ve güzel ahlakı benimsemek vardır. Tasavvuf ehli için asıl gaye, Allah (cc) sevgisine ulaşmak ve O'nun rızasını kazanmaktır. Dünyevi makam, servet veya şöhret ise tasavvufun hedefleri arasında yer almaz.

Metne göre aşağıdakilerden hangisi tasavvufun gayesi olarak görülmez?

A) Allah'ın (cc) rızasını kazanmak
B) Kötü alışkanlıklardan kurtulmak
C) Kalbi temizlemek
D) Keramet göstermek
E) Erdemli insan olmak

20. "Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Ahirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir."

(Hadid suresi 20. ayet)

Ayete göre Müslüman, dünya hayatına karşı nasıl bir tutum sergilemelidir?

A) Maddi varlıkları reddetmek
B) Dünyanın fâni olduğu bilinciyle yaşamak
C) Evlat sahibi olmaktan kaçınmak
D) Oyun ve eğlencenin tadını çıkarmak
E) Dünya hayatını fazla önemsemek

Daha fazla soruya ulaşmak için karekodu okutabilirsiniz.

Sonnotlar

1 bk. Öngören, "Tasavvuf", 40/119.
2 Ahzab suresi 21. ayet.
3 bk. Öngören, "Tasavvuf", 40/119.
4 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar,* 58-59.
5 bk. Öngören, "Tasavvuf", 40/119.
6 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 74.
7 Nisa suresi 1. ayet.
8 bk. Çağrıcı, "İhsan", 21/545.
9 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 18.
10 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 57.
11 bk. Tenik – Göktaş, "Tasavvufi Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşasına Etkisi," 264.
12 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar,* 59.
13 bk. Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 20-21.
14 bk. Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 35, 37.
15 bk. Tevbe suresi 38. ayet; Al-i İmran suresi 185. ayet; Hadid suresi 20. ayet.
16 bk. Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 89-91.
17 Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, 3/19.
18 bk. Buhari, "Rikak" 14.
19 bk. Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 6/130; Müslim, "Fezâ'il", 56, 57.
20 bk. Martı, "*O'nun Gibi Yaşamak*", 163.
21 Kasas suresi 77. ayet.
22 bk. Özköse, *Tasavvuf El Kitabı,* 107-108.
23 bk. Martı, "*O'nun Gibi Yaşamak*", 158.
24 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar,* 90.
25 bk. Cebecioğlu, "zühd", 787.
26 bk. Canbulat, "zühd", 722.
27 bk. Ceyhan, "Zühd", 44/533.
28 bk. Ceyhan, "Zühd", 44./530-532.
29 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi,* 76.
30 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar,* 31-32.
31 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 32-33
32 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar,* 32.
33 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar,* 108-110.
34 bk. Öngören, "İbrâhim b. Edhem", 21/293.
35 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar,* 33-34.
36 bk. Öngören, "İbrâhim b. Edhem", 21/295.
37 bk. Ceyhan, "Zühd", 44/533.
38 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 77.
39 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar,* 43-44.
40 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar,* 23.
41 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar,* 55-56.
42 bk. Uludağ, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", 26/473-474.
43 bk. Canbulat, "Tarîkat", 633.
44 bk. Öngören, "Tarikat", 40/95-96.
45 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi,* 89-90.
46 bk. Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar,* 273-275.
47 Uludağ, Abdülkâdir-i Geylânî, 1/234-239; Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 76-77; Eraslan, "Ahmed Yesevî", 2/159-161; Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", 2/127-130; Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ", 32/500-506.
48 bk. Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", 29/441-442; Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", 14/455; Tatcı, "Yûnus Emre", 43/603-606.
49 Algar, "Bahâeddin Nakşibend", 4/458; Tayşi, "Ömer el-Halvetî", 34/65; Azamat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", 14/442-443; Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdâyî", 4/338-339.

2. ÜNİTE

TASAVVUFİ EĞİTİM VE YORUMLAR

2.1. Tasavvufta Eğitim

2.2. Kültürümüzde Etkili Olan Tasavvufi Yorumlar

Anahtar Kavramlar

- dört kapı
- edep
- evliya
- insanıkâmil
- mürit
- mürşit
- nefis
- seyrüsüluk
- veli
- zikir

Bu ünitede sizlerden

- tasavvufta eğitimle ilgili dinî kavramları bağlamına uygun kullanabilmeniz,
- kültürümüzde etkili olan tasavvufi yorumları mukayese yapabilmeniz

beklenmektedir.

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

Başlarken

Osmanlı toplumunda vakıflar ve tekkeler hem dinî hem de sosyal yaşamın merkezinde yer almıştır. Vakıflar, toplumsal dayanışmanın ve yardımlaşmanın kurumsal hâle gelmesini sağlamıştır. Bu kurumlar sosyal yardım, eğitim, sağlık, altyapı, güvenlik ve çevre koruma gibi alanlarda faaliyet göstererek toplumun refahının artmasına katkı sağlamıştır. İmarethaneler, sadaka taşları, kervansaraylar gibi vakıf hizmetleri aracılığıyla toplumda sevgi, saygı, şefkat ve diğerkâmlık gibi değerleri yaşatmıştır. Tekkeler ise bireyin manevi eğitiminde, ahlaki olgunluğa erişmesinde ve toplumda birlik duygusunun güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu tekkelerden sınır bölgelerinde kurulanlar, buralarda yerleşim alanlarının oluşmasına öncülük ederek fetihlerde ordunun hareketini kolaylaştırmıştır. Bazı tekkeler ise karakol görevi üstlenerek eşkıya ve yol kesenlere karşı güvenliği sağlamıştır.

(bk. Özdemir, "Osmanlı'da Bazı Vakıf Hizmetlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi", 561; Kazıcı, "Osmanlılarda Tekkeler", 31-32)

Osmanlı'dan günümüze vakıflar ve tekkeler aracılığıyla aktarılan bu manevi mirası yaşatmaya çalışan tasavvufi yorumlardan bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

2.1. Tasavvufta Eğitim

Konuya Başlarken

"Edeple gelen lütufla gider." "Tekkeyi bekleyen çorbayı içer." Dilimize yerleşmiş bu sözlerin bireysel davranışlarınıza etkileri nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Paylaşalım

"Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir."

(Şems suresi 9. ayet)

"... Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır."

(Mutaffifin suresi 14. ayet)

Yukarıdaki ayetlerde geçen "nefsi arındırma" ve "kalbin paslanması" ifadelerinden ne anlıyorsunuz? Yorumlarınızı aşağıdaki ilgili alana yazarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

Nefsi arındırma: .....

.....

.....

Kalbin paslanması: .....

.....

.....

İslam'da eğitimin temel amacı insanın sahip olduğu güzel vasıfları ortaya çıkarmak ve olumsuz yönlerini düzeltmektir.[1] Tasavvuf ilmi, bu doğrultuda insanın davranışlarını güzelleştirmeyi ve insanı ahlaki olgunluğa eriştirmeyi hedefleyen manevi bir eğitim sistemidir. Bu sistemde inanç ve ibadetlerle ilgili bilgilerin yanında nefsi terbiye için gerekli olan ahlaki değerler de öğretilir. Bu yönüyle tasavvuf, İslam ahlakının yaşanmasına katkı sağlayan ve insanın manevi gelişimini destekleyen önemli bir disiplindir.[2]

Görsel 2.1: Tasavvufta kandil, müridin manevi yolculuğunda hakikate erişme arzusunu simgeleyen sembolik bir unsurdur.

Tasavvufi eğitim; Allah'ın (cc) rızasını kazanmak ve ebedî mutluluğa ulaşmak için nefsi arındırmayı, ahlakı güzelleştirmeyi ve kalbi temizlemeyi amaçlar. Bu sebeple tasavvufi eğitim, bilgi öğrenmekten ibaret olmayıp yaşanarak tecrübe edilen bir ilimdir.[3] Bu eğitim sürecinde yolları aydınlatan kandil misali bir mürşide bağlanıp tarikata mensup olmak ve manevi makamlara erişmek önemlidir (Görsel 2.1). Tasavvufi eğitim sürecine dâhil olan bir sufinin nihai amacı **insanıkâmil** mertebesine ulaşmaktır.[4]

Sufiler, bazı ayetleri tasavvufi eğitime işaret olarak değerlendirir. Onlara göre "**Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.**"[5] ayeti, takva bilinciyle yaşamayı ve bunun için de sadık kimselerle birlikte olmayı emreder. "**Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.**"[6] ayeti, kalp huzurunun temelinin ve manevi olgunluk mertebelerine ulaşmanın esasının **zikir** olduğuna işaret eder. "**... Kim arınırsa ancak kendisi için arınmış olur. Dönüş ancak Allah'adır.**"[7] ayeti ise nefsin tezkiyesinin insanın kendi lehine olduğunu vurgular.[8]

Sadık kimseler; inandığını yaşayan, sözünde duran, davranışlarında dürüst ve samimi olan kişilerdir. Bu özelliğin en güzel örnekleri Hz. Muhammed (sav) ve ona gönülden bağlı sahabilerdir.

(bk. Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3/70-71)

Yazalım

Tasavvufi düşünceyle ilişkilendirilen "zikir, nefis ve kalp" kavramlarından bahseden Ahzab suresi 41, Naziat suresi 40-41, Şuara suresi 87-89. ayetlerinin mealini Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Kur'an-ı Kerim meallerinden bularak yazınız.

Ahzab suresi 41. ayet: .....

.....

Naziat suresi 40-41. ayetler: .....

.....

Şuara suresi 87-89. ayetler: .....

.....

Tasavvufi eğitimde kazanılması gereken hâllerin başında edepli olmak gelir. İyi ahlak, güzel terbiye, eğitim, zarafet ve saygılı olmak gibi anlamlara gelen **edep**; belirli bir toplulukta gelenek, görenek ve kaideye dönüşmüş olumlu davranış kalıplarını veya bireye bu erdemleri aşılayan bilgi birikimine denir.[9] Edep, sufilerin yaşayışındaki bütün adabımuaşereti içerir. Onlar; edepli olmayı, amellerin ihlasla güzelleşmesini sağlayan bir hâl ve manevi olgunluğun vazgeçilmez bir unsuru olarak görmüşlerdir.[10] Edep kelimesinin çoğulu adap olup tasavvufi eğitim anlayışında sufilerin manevi terbiyelerinde riayet etmeleri gereken ilke ve usulleri ifade eder (Görsel 2.2). Adap, hem seyrüsülukün başlangıcı hem de kemale ermenin anahtarı olarak görülür.[11]

Görsel 2.2: "Edeb Ya Hu" yazılı hat levhası.

Yazalım

Günlük hayatınızda önemli gördüğünüz ve davranışlarınıza yansıttığınız görgü kuralları nelerdir? Üç örnek yazınız.

.....

.....

.....

Tasavvufi Eğitimde Seyrüsüluk

Seyrüsüluk; gezmek, yol almak anlamındaki "seyr" ve yürümek, bir yola girmek anlamındaki "süluk" kelimelerinin birleşiminden oluşur.[12] Tasavvufi eğitimde ise seyr, cehaletten ilme, kötü huylardan güzel ahlaka, benlikten Allah'a (cc) yapılan yolculuğu; süluk ise bu yolculukta gerekli ahlaki eğitim ve terbiyeyi ifade eder. Seyrüsüluk, kalp tasfiyesi ve **nefis** terbiyesine yönelen kişinin ahlaki olgunlaşma yolunda mertebeleri tek tek aşarak kemale ulaşıncaya kadar devam eden manevi bir yolculuktur. Bu yolculuğu yapan kişiye ise salik denir. Salik, insanıkâmil mertebesine ermek için nefsinin arzu ve isteklerini terk ederek tamamen Allah'ın (cc) iradesine teslim olur. Salikin bu yolculukta ilerleyip manevi olgunluğa ulaşabilmesi bir **mürşidin** gözetiminde terbiye edilmesine bağlıdır. Tasavvufta nefis terbiyesi konusuna geçmeden önce seyrüsüluk sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu süreçle ilgili bazı temel kavramların bilinmesi faydalı olacaktır.[13]

Seyrüsüluk Kavramları

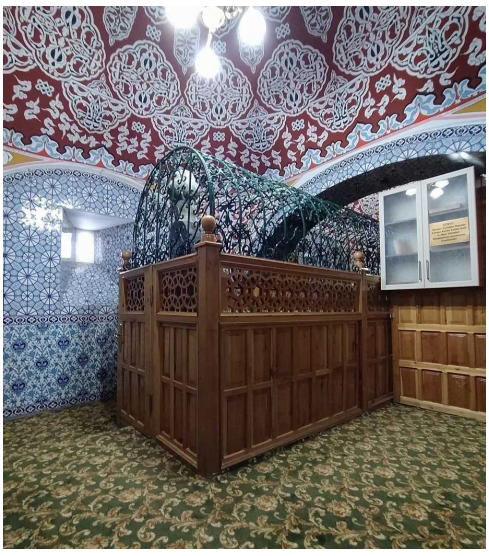
Mürit-Mürşit

Derviş, bir şeyhin rehberliğinde ibadetle nefsini terbiye eden, ahlakını geliştirip gönül dünyasını zenginleştirmeye çalışan tarikat mensubu kişilerdir.
(bk. "derviş", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 59)

Arapçada kelime olarak isteyen ve irade eden anlamlarına gelen **mürit**; tasavvufi eğitimde seyrüsülukünü tamamlayarak kendisini yetiştirmesi için bir mürşide intisap eden kişi demektir.[14] Sözlükte rehber, kılavuz ve delil anlamlarına gelen mürşit tasavvufi eğitimde tarikatın önderi ve insanı doğru yola ulaştıran kimse olarak tanımlanır. Bu bağlamda mürşit; müridin eğitimiyle ilgilenen, ona yol gösteren ve manevi gelişimini takip eden kişidir.[15] Tasavvufi anlayışa göre gerçek mürşit Hz. Muhammed (sav), diğer mürşitler ise onun manevi mirasını layıkıyla taşıyan kimselerdir.[16]

Veli/Evliya

Yardım eden, koruyan, dost anlamına gelen **veli** kavramının çoğulu **evliyadır**. Terim olarak ise Allah'a (cc) iman eden ve içtenlikle yapılan kulluğun sonucunda O'nun sevgisini ve dostluğunu kazanan kişi anlamındadır.[17] Evliyanın Kur'an ve sünneti iyi bilmesi, seyrüsüluk esaslarına vâkıf olması gerekir. Veliler âlim insanlar arasından olabildiği gibi Allah'ın (cc) seçtiği ümmi insanlardan da olabilir. Zira sahabe ve tâbiin içinde ümmi olan veliler bulunmaktadır (Görsel 2.3). Evliyanın dualarının kabul edilmesi ve isabetli görüşlerde bulunmaları Allah'ın (cc) bir lütfu olarak değerlendirilmektedir.[18]

Görsel 2.3: Abdurrahman Gazi Türbesi/Erzurum

Zikir

Sözlükte anmak, hatırlamak ve zihinde tutmak anlamlarına gelen **zikir**;[19] Allah'ı (cc) anmak amacıyla yapılan ibadetler ile tespih etmek ve övmek amacıyla söylenen sözlere denir.[20] Sufinin manevi yolculuğunda ilerlemesi ve kemale ermesi ancak zikirle mümkün olur[21]. Bu amaçla müride belli zamanlarda okuması tavsiye edilen ayet ve hadislerden oluşan dua ve zikir cümlelerine ise virt denir.[22] Virdin başlangıcında istiğfar, devamında salavat, kelimeitevhit ve esmayıhüsna zikirleri yer alır. Mürit, olgunlaştıkça bu zikrin mertebeleri kademeli olarak değişir. Virdin amacı, zamanı bereketli kılmak ve müridin vaktini boş işlerle geçirmesini önlemektir.[23]

Tasavvufta nefis terbiyesi yapan sufinin gönlünü hafifleten ve onu dünyevi meşguliyetten uzaklaştırarak kalbini Hakk'a yönelten üç riyazet ilkesi vardır. Bunlar;

- az yemek,
- az uyumak,
- az konuşmaktır.

(bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 194)

Nefis Terbiyesi

Tasavvufi eğitimde nefis kavramı, insanın hem olumlu hem de olumsuz yönlerini içinde barındıran, davranışlarını ve iç dünyasını şekillendiren bir cevher olarak ele alınır. Bu yönüyle nefis, insanın arzu ve zaaflarının kaynağı olmasının yanı sıra ilahi hakikate ulaşma yolunda aşılması gereken en büyük engel ve imtihan olarak kabul edilmiştir. İnsanın nefsinin kötülüğe meyilli olan yönlerinden kurtulması ve insanıkâmil mertebesine erişebilmesi için seyrüsüluk yoluna girmesi zorunludur. Bu durum seyrüsülukte nefis terbiyesi olarak adlandırılır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de nefsini arındıranın kurtuluşa ereceği müjdelenmiştir.[24] Çünkü nefis terbiyesi; insanın sabır, mücahede, riyazet ve zikir gibi tasavvufi yöntemlerle eğitilmesini ifade eden bir süreç olarak görülmüştür.[25]

Nefis terbiyesinde mücahede, nefsin arzularına karşı bir direniştir. Mücahedenin pratik uygulaması olan riyazet ise dünyevi nimetlerden az istifade etmek, nefsin arzularını kırmak, ibadet ve zikre yönelmektir.[26] Mücahede ve riyazet sayesinde nefis, kötü huylardan arınır; ruh ve kalp huzura kavuşur. Bu terbiyeyi başarıyla uygulayan bir mürit, nefsin yedi mertebesini birer birer aşarak insanıkâmil olma yolunda ilerler.[27]

Menkıbeden Kalbe

Kıtlık zamanı çaresiz kalan Yunus, yardım istemek için Hacı Bektaş Veli'nin dergâhına gider ve hediye olarak dağdan topladığı alıçları götürür. Hacı Bektaş, bu samimi hediye karşılığında ona buğday yerine "nefes" (manevi nasip) teklif eder; hatta her alıç tanesi için on nefes vermeyi önerir ancak geçim derdindeki Yunus ısrarla buğday ister. Yola çıktıktan bir süre sonra gafletten uyanıp pişmanlıkla geri dönen Yunus, nasibini istediğinde Hacı Bektaş, "O kilidin anahtarını artık Tapduk Emre'ye verdik." diyerek onu yeni kapısına yönlendirir. Tapduk Emre'nin dergâhında tam kırk yıl boyunca "Erenler meydanına eğri yakışmaz." düsturuyla sadece düz odun taşıyan Yunus, uzun dervişlik sürecinde sabırla pişer. Nihayet bir mecliste Tapduk Emre'nin "Söyle Yunus!" emriyle gönül kilidi açılır, Hacı Bektaş'ın vaat ettiği o manevi nasibe kavuşur ve asırlarca dillerden düşmeyecek hikmetli şiirler söyleyen Hak aşığı bir ozana dönüşür.

(bk. Yılmaz vd., *Yûnus Emre Kitabı*, 286-288)

Nefsin Mertebeleri

Mutasavvıflar, seyrüsüluk sürecinde müridin nefsinde ve ruhunda meydana gelen değişimleri dikkate alarak nefsi yedi mertebeye ayırmıştır. Bu mertebelerin her birinde müridin hangi vasıfları kazanacağı ve hangi ilahi isimle zikre devam edeceği belirlenmiştir. Müridin, bir mürşidin manevi terbiyesinde yol alacağı aşamaları ifade eden bu yedi mertebe, Kur'an-ı Kerim'e dayandırılarak isimlendirilmiştir.[28]

Nefsiemmare (Kötülüğü Emreden Nefis)

Nefsiemmare, müridin manevi yolculuğunda en alt mertebeyi temsil eder. Bu nefis, "**Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.**"[29] ayetiyle delillendirilir. Bu mertebede nefis, kişiyi günah ve kötülüğe teşvik ederek iyilikten alıkoyar. Müridin nefsini terbiye etmek için şeriat kurallarına riayet etmesi, riyazet yapması ve "Lâ ilâhe illallah" zikrine güçlü bir şekilde devam etmesi tavsiye edilir[30] (Görsel 2.4).

Görsel 2.4: Seyrüsüluk sürecine giren müride nefsin ilk mertebesinde "Lâ ilâhe illallah" zikri tavsiye edilir.

Nefsilevvame (Kınayıcı Nefis)

Görsel 2.5: Nefsilevvame mertebesindeki müride "Allah" (cc) zikrine devam etmesi tavsiye edilir.

Müridin nefsinin kötü isteklerinden bir nebze de olsa uzaklaştığı ve tövbeye yöneldiği mertebedir. Nefsilevvame, "**... kendini kınayan nefse yemin ederim!**"[31] ayetiyle delillendirilir. Bu mertebede olan müride, nefsini terbiye etmek için istekli bir şekilde ibadete, mücahedeye devam etmesi ve "Allah (cc)" lafzını zikir olarak çekmesi tavsiye edilir[32] (Görsel 2.5).

Peygamber Efendimiz Buyuruyor ki

"Akıllı kişi kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise arzularına uyup bir de Allah'tan (bağışlanma) umandır."

(Tirmizi, "Sıfatü'l-kıyâme", 25)

Nefsimülhime (İlham Edilen Nefis)

Nefsimülhime, müridin ilham ve keşif yoluyla hayır ve şerri idrak edebilme yeteneği kazandığı mertebedir. Bu aşamada mürit nefsani arzulara karşı direnme gücü kazanır. Bu mertebedeki nefis "**Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki!**"[33] ayetleriyle delillendirilmiştir. Müride, bu mertebede "Hu" zikrini kalbinde yoğun bir şekilde tekrar etmesi, tam bir teslimiyetle Allah'a (cc) teveccüh ederek O'nun zikriyle meşgul olması tavsiye edilir[34] (Görsel 2.6).

Görsel 2.6: Nefsimülhime mertebesindeki müride "Hu" zikrine devam etmesi tavsiye edilir.

? Biliyor musunuz?

Nefsin mertebeleri konusunda Kur'an ayetleri esas alınarak yapılan ilk tasnifin Cüneyd Bağdadi'ye ait olduğu rivayet edilmektedir.

(bk. Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 339)

Nefsimutmainne (Huzura Kavuşmuş Nefis)

Nefsimutmainne, müridin kötü huylardan arındığı, güzel ahlakla bezendiği ve yakin bilgiye ulaştığı mertebedir. "**Ey huzur içinde olan nefis! ...**"[35] ayeti bu mertebenin delil olarak gösterilmektedir. İlahi huzur ve rızaya ulaşmanın kapısı olan nefsimutmainne mertebesinin zikri, Allah'ın (cc) "Hak" ismidir[36] (Görsel 2.7).

Görsel 2.7: Nefsimutmainne mertebesindeki müride "Hak" zikrine devam etmesi tavsiye edilir.

Nefsiraziye (Razı Olan Nefis)

Nefsiraziye, kulun Allah'tan (cc) gelen her şeye razı olduğu bir mertebedir. "**Sen O'ndan razı olarak Rabbine dön...**"[37] ayeti bu mertebenin delili sayılmaktadır. Bu mertebede mürit, hayır ve şerrin Allah'tan (cc) geldiğini bilerek rıza makamına ulaşır. Bu mertebedeki zikir, Allah'ın (cc) "Hay" ismidir[38] (Görsel 2.8).

Görsel 2.8: Nefsiraziye mertebesindeki müride "Ya Hay" zikrine devam etmesi tavsiye edilir.

Nefsimarziye (Kendinden Razı Olunan Nefis)

Görsel 2.9: Nefsimarziye mertebesindeki müride "Ya Kayyum" zikrine devam etmesi tavsiye edilir.

Nefsimarziye, kulun Allah'tan (cc) razı olmasından sonra Allah'ın (cc) da kulundan razı olduğu yüce bir mertebedir. "**… O da senden razı olarak Rabbine dön!**"[39] ayeti bu mertebenin delili kabul edilmektedir. Bu mertebede Allah'ın (cc) "Kayyum" ismiyle zikre devam edilir[40] (Görsel 2.9).

Nefsikâmile (Safiyet Kazanmış Nefis)

Görsel 2.10: Nefsikâmile mertebesindeki müride "Ya Kahhar" zikrine devam etmesi tavsiye edilir.

Nefsikâmile, kulun manevi olgunluğun en yüksek derecesine eriştiği mertebedir. Mürit bu mertebede marifet sıfatlarını kuşanarak insanları hakikate davet etme liyakatini elde eder. Nefsikâmilede Allah'ın (cc) "Kahhar" ismi zikredilerek insanıkâmil seviyesine ulaşılır[41] (Görsel 2.10).

Kalp Tasfiyesi

Tasavvufi terbiye sürecinde kalp, insanın manevi merkezidir. Mutasavvıflara göre kalp; akıl, ruh ve idrakin birleştiği, insanı diğer canlılardan ayıran en belirgin unsur olarak kabul edilir. Çünkü insanda bulunan kalp madde ile mananın kesiştiği noktadır. Bundan dolayı kalp tasavvufi eğitimde marifet, irfan ve ilahi tecellilerin yansıması olarak görülür.[42]

Arındırma, temiz hâle getirme, saflaştırma anlamlarındaki tasfiye sözcüğü, tasavvufi eğitimde kalbin temizlenmesini ifade etmek için kullanılır.[43] Tasavvufta kalp tasfiyesi, seyrüsüluk sürecinin temel aşamalarından biridir. Peygamber Efendimiz'in "*Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o iyi olduğunda bütün vücut iyi olur, o bozulduğunda bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O kalptir.*"[44] hadisişerifi kalp tasfiyesine işaret etmektedir.

Tasavvufi anlayışta kalbin tasfiyesi, insanın olgunlaşması ve Allah'a (cc) yakınlaşmasının temelini oluşturur. Kibir, riya, haset, hırs ve cimrilik gibi insanda bulunabilecek kötü hasletler kalbi kirletirken ihlas, zikir ve muhabbet gibi güzel hasletler onu arındırır. "**O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir…**"[45] ayetinde de belirtildiği üzere ilahi huzura ancak saf kalp ile kavuşulur.[46] Bu sebeple kalp tasfiyesi için insanın gözünü haramdan, dilini yalandan, kalbini kibir ve kinden, hevasını da şerden koruması gerekir.[47] Kalp tasfiye edildikten sonra onun güzel ahlakla süslenmesi gerekir. Bu şekilde güzel ahlak sahibi olan kişi, insanlara Allah'ı (cc) hatırlatır.[48]

İnsanıkâmil

Sözlükte olgun, ideal, örnek insan anlamlarına gelen insanıkâmil; tasavvuf düşüncesinde Resulullah ve onun ahlaki özelliklerine sahip olan kimse olarak tanımlanmıştır.[49] İnsanıkâmil seviyesine ulaşan insan "Kendini bilen Rabbini bilir." sırrına ermiş; iman, ahlak ve marifet bakımından manevi olgunluğun zirvesine ulaşmıştır. Seyrüsülukün nihai hedefi, **dört kapı** kırk makamı geçerek insanıkâmil seviyesine ulaşmaktır. Tasavvufta insanıkâmilin en mükemmel örneği Hz. Muhammed'dir (sav). Veliler ise onun varisleri olup bu ahlaki olgunluğa adım adım erişmek isteyen insanlara rehberlik etmektedirler.[50]

"O yüz, her hattı tevhid kaleminden bir satır;

O yüz ki, göz değince Allah'ı hatırlatır."

(Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, 94)

Dört Kapı Kırk Makam

İnsanıkâmil olma süreci şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olmak üzere dört ana kapı üzerinden açıklanır. Her bir kapı, on makamı kapsayarak toplam kırk makamı meydana getirir. Bu makamlar, müridin hem nefis terbiyesi hem de hakikat bilgisine ulaşma yolunda kat ettiği aşamaları içerir. Tasavvuf anlayışına göre şeriat kapısı; bütün manevi sürecin temelini oluştururken tarikat, marifet ve hakikat kapıları ise bu temel üzerine kurulan gelişim aşamalarıdır.[51]

? Biliyor musunuz?

Bayezid Bistami'nin annesi bir kış gecesi uyanıp su ister. O sırada evde su bulamayan Bayezid, testiyi alıp çeşmeye gider. Döndüğünde annesinin yeniden uykuya daldığını görür. Onu uyandırmaya kıyamaz ve uyanana kadar elinde buz kesmiş testiyle başucunda bekler. Annesi uyanıp oğlunun bu sadakatini görünce ona içten bir dua eder. Bayezid, yıllarca erişmek istediği o büyük manevi derecelere, annesine duyduğu saygıdan dolayı gösterdiği bu sabır ve aldığı dua sayesinde erdiğini belirtir.

(Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l Evliyâ*, 229)

Şeriat

Açık, doğru ve suyun kaynağına ulaştıran yol anlamlarına gelen şeriat;terim olarak ise peygamberler aracılığıyla Allah (cc) tarafından konulan kanunlar bütünü olarak ifade edilir.[52] İnanç, ibadet ve ahlakın bir bütün olarak yaşandığı bu kapıda mürit; dinî sorumluluklarını titizlikle yerine getirerek olgunlaşır. Manevi kapılarda ilerlemek için bu aşamanın tamamlanması gerekir. Çünkü şeriata dayanmayan hiçbir yol, insanı Allah'a (cc) ulaştıramaz. Bu nedenle şeriat, tasavvufi terbiyenin sadece başlangıcı değil bütün manevi yolculuğun temel eksenidir.[53]

Heybeni doldur oyunu için karekodu okutabilirsiniz.

Tarikat

Tarikat; yol, takip edilen metot, meslek, yapılan iş anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise kişinin Allah'ın (cc) hoşnutluğunu elde etmek ve Allah'ı (cc) görüyormuş gibi ibadet etme bilincini kazanmak

için girilen yoldur.[54] Tarikat, şeriatın esaslarına bağlı kalarak kişinin nefsini terbiye etmesini, ibadetlerini samimiyetle ve ihlasla yapmasını amaçlamaktadır.[55] Tarikat kapısı, insanıkâmil olma yolunda insanın benliğinden sıyrılıp teslimiyetle yürüdüğü bir eğitim ve terbiye yoludur. Bu kapı, müridin kalbini arındırarak onu ilahi sevgiye yöneltir.[56] Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını ilk defa Hoca Ahmet Yesevi *Fakr-nâme* adlı eserinde anlatmış; Hacı Bektaş Veli ise *Makâlât*'ta sistematik biçimde ele almıştır (Görsel 2.11).

Görsel 2.11: Hoca Ahmed Yesevi'nin *Fakr-Nâme* ve Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât* adlı eserleri

Marifet

Bilmek ve tanımak anlamlarına gelen marifet Allah'ı (cc) yakından tanımanın ifadesidir. Marifet kapısı, müridin Allah'ın (cc) varlığını sadece akıl yoluyla değil kalp yoluyla da hissetmeye başladığı aşamadır. Bu kapıda marifete eren kişiye Allah'ı (cc) gereği gibi bilmeyi ifade eden hikmet ihsan edilir.[57] Böylece o, dünyevi isteklerden uzaklaşır; ahiret hayatını tercih ederek varlığın hakikatini kavramaya çalışır. Marifet yolunda ilerleyen kişi, ilahi aşk ile gönlünü aydınlatır ve hakikatin sırlarına ulaşır.[58] Marifete eren kişiye "arif" denir.[59]

Hakikat

Hakikat, bir şeyin özü, aslı ve değişmeyen gerçeği anlamına gelir. Tasavvufi eğitimde ise Allah'ın (cc) mutlak varlığına işaret olarak kabul edilir.[60] Hakikat kapısında mürit, Hakk'ın tek gerçek ve ezelî varlık, kendisinin ise fâni olduğunu anlar. İlahi sırları kalp gözüyle idrak eder ve her şeyde Allah'ın (cc) kudretini görmeye başlar. Hakikat kapısının son aşaması kulun Allah'a (cc) kavuşması anlamına gelen vuslat ile tamamlanır.[61]

DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Şeriat Kapısı (Abitlerin Makamı)

- İman etmek
- İlim öğrenmek
- İbadet etmek
- Helal kazanmak ve faizden kaçınmak
- Nikâhlanmak
- Temizliğe riayet edip haramdan sakınmak
- Sünnete ve cemaate uymak
- Şefkatli olmak
- Temiz yemek ve temiz giyinmek
- İyiliği emredip kötülükten sakındırmak

Marifet Kapısı (Ariflerin Makamı)

- Edepli olmak
- Allah'tan (cc) başkasından korkmamak
- Az yemek, az uyumak, az konuşmak
- Sabretmek ve kanaat etmek
- Hayâ sahibi olmak
- Cömert olmak
- Marifetullaha ermek
- Tahammül etmek
- Hakk'ı bilmek
- Haddini bilmek

Tarikat Kapısı (Zahitlerin Makamı)

- Tövbe etmek
- Mürşide intisap edip mürit olmak
- Dünya süsünden vazgeçmek
- Mücahede etmek
- Hizmet etmek
- Allah'tan (cc) korkmak
- Ümitsizliğe düşmemek
- Mürit alametleri taşımak
- Nasihat dinlemek
- Benlik iddiasından vazgeçmek

Hakikat Kapısı (Muhiplerin Makamı)

- Alçak gönüllü olmak
- Kimseyi ayıplayıp incitmemek
- Merhametli olmak
- Güvenilir olmak
- Yaratılışın gayesini bilmek
- Hakikatin sırrına ermek
- Seyrüsülukü tamamlamak
- Herkesten sırrını saklamak
- Allah'a (cc) yakarmak
- Allah'a (cc) ulaşmak (Vuslat)

(bk. Coşan, *Makâlât-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, 3-20)

Bilgi Grafiği 2.2

Etkinlik - 1

25 dk

Adı	*Dervişin Bir Günü*
Amaç	*Tasavvufta eğitimle ilgili dinî kavramları sözlü ve yazılı iletişimde bağlamına uygun olarak kullanma*

Yönerge: *Aşağıdaki metni okuyunuz ve yönergeleri takip ederek etkinliği tamamlayınız.*

Seyrüsüluk yolculuğundaki derviş, her güne kalbini dikkatle yoklayarak başlar. Manevi eğitimin temelinin kalp tasfiyesi olduğunu çok iyi bilir. Günlük virdini aksatmadan kalbini sürekli diri tutmaya gayret eder. İstiğfar, salavat ve kelimeitevhit ile gönül dünyasını aydınlatır. Gün içinde nefis muhasebesi yapar. Bu zorlu süreçte edebi, vazgeçilmez bir ilke görür. Yolun ancak bir mürşidin rehberliğinde adaba uyarak tamamlanacağına inanır. Şeriatı tüm bu manevi eğitimin temeli kabul eder. Tarikat, marifet ve hakikat yolunda istikametle ilerler. Nihayetinde dua ile tamamladığı her günde Allah'ın (cc) rızasını arar.

a) *Metinde geçen seyrüsüluk sürecinde karşılaşılan tasavvufi terimlerden üç tanesini belirleyerek tasavvufi eğitimle ilişkisini açıklayınız.*

.....

.....

.....

b) *Seçtiğiniz iki tasavvufi kavramın benzer ve farklı yönlerini kısaca açıklayınız.*

.....

.....

.....

c) *Tespit ettiğiniz terimlerin günlük hayatta kullanımına dair örnek cümle yazınız.*

.....

.....

.....

Değerlendirme: *Verilen öz değerlendirme formunu doldurunuz.*

Öz Değerlendirme Formu

Beceriler	Dereceler		
	Her zaman	Bazen	Hiçbir zaman
1. Metni dikkatli bir şekilde okuyarak tasavvufi terimleri tespit ettim.			
2. Tespit ettiğim terimlerin günlük hayatta kullanımına dair örnekler verebildim.			
3. Tasavvufi terimlerdeki benzerlik ve farklılıkları ayırt edebildim.			
4. Yazım ve noktalama kurallarına dikkat ettim.			

Kontrol Noktası

Aşağıdaki diyaloğu okuyunuz, verilen tabloyu bu diyaloğa göre cevaplayınız.

Feyza: Tasavvufi eğitimde insanın kendi nefsine karşı sürekli direnmesi ve dünyevi zevklerden riyazet yoluyla uzaklaşması çok zorlu bir süreç değil mi?

Mehmet: Hayır, tasavvufi eğitim nefse eziyet vermek değil nefsi arındırmaktır. Kuran'da "Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir." buyuruluyor. Sufinin dünya nimetlerinden helal dairesinde ve ölçülü olmak kaydıyla istifade etmesinde sakınca yoktur. Ancak insan nefsini terbiye ederek insanıkâmil mertebesine ulaşmaya çalışmalıdır.

Hamza: Aslında bu yola seyrüsüluk deniyor. Cehaletten ilme, kötü huydan güzel ahlaka doğru yapılan manevi yolculuğun bir anda tamamlanması düşünülemez. Bu yolculukta kişinin hata yapmadan ilerleyebilmesi için bir mürşide ihtiyacı vardır.

Neva: Kesinlikle! Yolu bilenlerle yürümek kişinin yükünü hafifletir. Ancak bu şekilde manevi eğitimin amacının keramet göstermek değil; Hz. Peygamber'in ahlakıyla ahlaklanıp Allah'ın (cc) rızasını kazanmak olduğu anlaşılabilir.

Bu diyalogdan hareketle aşağıdaki ifadelerin hangilerine ulaşılabilir? İşaretleyiniz.

Aşağıda verilen cümlelerdeki doğru ifadeleri belirleyerek karşılarına işaret koyunuz.	✓
Tasavvufi eğitimin temel amacı keramet göstermek ve olağanüstü hâller kazanmaktır.	
Nefis terbiyesi, insanın manevi kurtuluşu ve kalbin huzuru için gerekli bir süreçtir.	
Seyrüsüluk, bir rehber eşliğinde gerçekleşen ve zaman isteyen manevi bir gelişim yolculuğudur.	
İnsanıkâmil mertebesine ulaşmak için kitap okumak ve bilgili olmak yeterlidir.	
Riyazet ve mücahede, nefsin aşırı isteklerini kontrol altına almak için kullanılan yöntemlerdir.	
Tasavvufun nihai hedefi, Hz. Peygamber'in ahlakını örnek alarak Allah'ın (cc) rızasına ulaşmaktır.	

2.2. Kültürümüzde Etkili Olan Tasavvufi Yorumlar

Konuya Başlarken

Ülkemizde yaygın olan tasavvufi yorumlardan hangilerini biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yazalım

Tarikat Dönemi'nin özelliklerinden hatırladıklarınızı yazınız.

Tasavvufi yorumlar, İslam düşüncesinde bireyin manevi eğitimini sistemli bir yapıya kavuşturan ve belirli ilkeler etrafında şekillenen tarikatları ifade eder. Bu yorumlar, Allah'a (cc) ulaşmayı hedefleyen kimseler için hâl, âdet ve davranış biçimlerini kapsar; şeriata bağlılığı esas alan farklı eğitim anlayışlarını temsil eder.[62]

Görsel 2.12: Serpuş, tarikata mensup olmanın sembollerinden biridir.

Tarikata mensup olmanın bazı kuralları vardır. Bir tarikata intisap etmek isteyen kişi, öncelikle tarikatın şeyhine biat ederek ona olan teslimiyet ve bağlılığını ortaya koyar. Biat sırasında teslimiyetin sembolü olarak müride irade hırkası ve serpuş giydirilir (Görsel 2.12). Mürit, bundan sonra şeyhinin rehberliğinde tarikatın adabını öğrenerek erkânını uygulamaya başlar.[63]

İki türlü zikir vardır:

1. Cehrî zikir, çevredekilerin işitebileceği şekilde yüksek sesle yapılan zikirdir.
2. Hafi zikir, kişinin sadece kendisinin işiteceği şekilde alçak sesle yapılan zikirdir.

(bk. Uludağ, "zikir", 540)

Tarikatların ortak esasları olduğu gibi birbirinden ayrılan yönleri de vardır. Bu farklılıklar, kişinin mensubu olacağı tarikata bağlanırken meşrebine, ruh yapısına, dünya görüşüne ve manevi yönelimlerine uygun bir yolu seçmesine imkân verir.[64] Tasavvufi eğitimde tarikatlar, seyrüsülük usullerine göre ruhani ve nefsani diye ikiye ayrılır. Ruhani usulde zikir ile kalp tasfiye edilirken nefsani usulde nefis, riyazet ve mücahede ile arındırılır. Tarikatlar ayrıca zikir usulüne göre de sınıflandırılır. Silsilesi Hz. Ali'ye bağlanan tarikatlar cehrî zikir yaparken Hz. Ebu Bekir'e bağlanan tarikatlar hafi zikir yapmayı esas alır.[65]

Bugün bilinen tarikatların çoğu XII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır. Bu tarikatlar, mürşitlerin öğretilerinin zamanla sistemleşmesi üzerine oluşmuş; onların isimlerine nispetle veya eğitim usullerine göre adlandırılmış ve zamanla birçok kola ayrılarak farklı coğrafyalara yayılmıştır.[66]

? Biliyor musunuz?

Silsile, tasavvufta bir tarikatın manevi eğitim zincirini ifade eder. Bu zincir, bir şeyhin aldığı tasavvufi eğitimin kendisinden önceki şeyhler aracılığıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaştığını gösterir. Bu durum tarikatın güvenilirliğini ortaya koyar. Bu yüzden tarikatlar, silsilelerini, asılsız anlayışlardan ayırmak için silsilename adı verilen belgelerle kayıt altına almışlardır.

(bk. Tosun, "Silsile", 37/206-207)

Tasavvufi yorumlar, Anadolu ve Balkanlarda sadece dinî bir oluşum olarak kalmamış, aynı zamanda bu bölgeleri Türk yurdu hâline getirerek sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde etkili olmuştur. Askerî fetihlerden önce bu bölgelere yerleşen dervişler, buralarda kurulan tekkelerle hem halkın manevi ihtiyaçlarını karşılamış hem de toplumun her kesimini kucaklayan sosyal dayanışma merkezleri oluşturmuşlardır. Böylece tasavvuf erbabı, fetihleri kolaylaştıran ve fetihlerin kalıcı olmasını sağlayan manevi mimarlar olarak toplumun birliğine ve huzuruna katkıda bulunmuştur[67] (Görsel 2.13).

Görsel 2.13: Horasan erenleri, Anadolu ve Balkanların Türkleşme sürecinde belirleyici bir rol oynamışlardır.

Kültürümüzde derin izler bırakan bu tasavvufi yorumlar, Hoca Ahmed Yesevi'nin (öl. 1166) Türkistan'da yaktığı meşale ile başlamıştır. Ondan alınan ilhamla şekillenen ve Anadolu'dan Balkanlara uzanan bu süreçte Yesevilik, Kadirilik, Rifailik, Bektaşilik, Mevlevilik, Nakşibendilik ve Halvetilik gibi tarikatlar etkili olmuştur. Bu tasavvufi yorumlar, yüzyıllar boyunca insanımıza edebi, güzel ahlakı ve bir arada yaşama kültürünü aşılayarak toplumsal birliğimizin harcı olmuşlardır.[68]

Soru - Yorum

Verilen tasavvufi yorumlar hakkında merak ettiğiniz hususlarla ilgili birer soru yazınız.

Tarikatlar	Sorularım
Yesevilik	
Kadirilik	
Rifailik	
Bektaşilik/Alevilik	
Mevlevilik	
Nakşibendilik	
Halvetilik	

Yesevilik

Yesevilik, XII. yüzyılda Türkistan'da ortaya çıkan ve Hoca Ahmed Yesevi'ye nispet edilen bir tarikattır.[69] Bu tarikata Ahmed Yesevi'nin "Sultan" lakabından dolayı Sultaniyye, mensuplarının çoğunun Türk olması nedeniyle de Silsile-i Meşayih-i Türk adları da verilmiştir.[70]

Doğu Türkistan'ın Sayram şehrinde dünyaya gelen Ahmed Yesevi'nin soyu, Hz. Ali'ye dayandırılmaktadır.[71] Yesi'de Arslan Baba'ya intisap ederek ondan ilim tahsiline başlamış, bir süre sonra Buhara'ya gitmiş, burada Şeyh Yusuf Hemedani'ye (öl. 1140) intisap ederek onun terbiyesiyle yetişmiştir.[72]

? Biliyor musunuz?

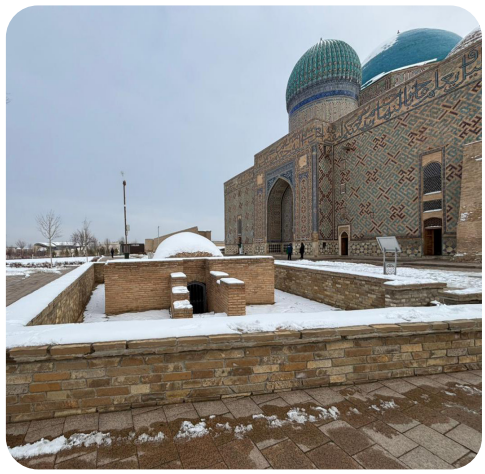
"Yusuf Hemedani sadece Ahmed Yesevi'nin değil, Nakşibendiliğin öncü şahsiyetlerinden Abdülhalik Gucdüvani'nin de mürşididir. Bu sebeple iki tarikatın manevi silsilesi onun isminde birleşir. Yesevilik ile Nakşibendilik aynı kaynaktan beslenen iki büyük yol gibidir."

(bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 259)

Ahmed Yesevi, göçebe Türk boylarına İslam'ı sevdirmek ve Ehlisünnet inancını yaymak amacıyla irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu çabaları sebebiyle Ahmed Yesevi'nin tasavvuf anlayışı Türkler arasında hızla yayılmıştır.[73]

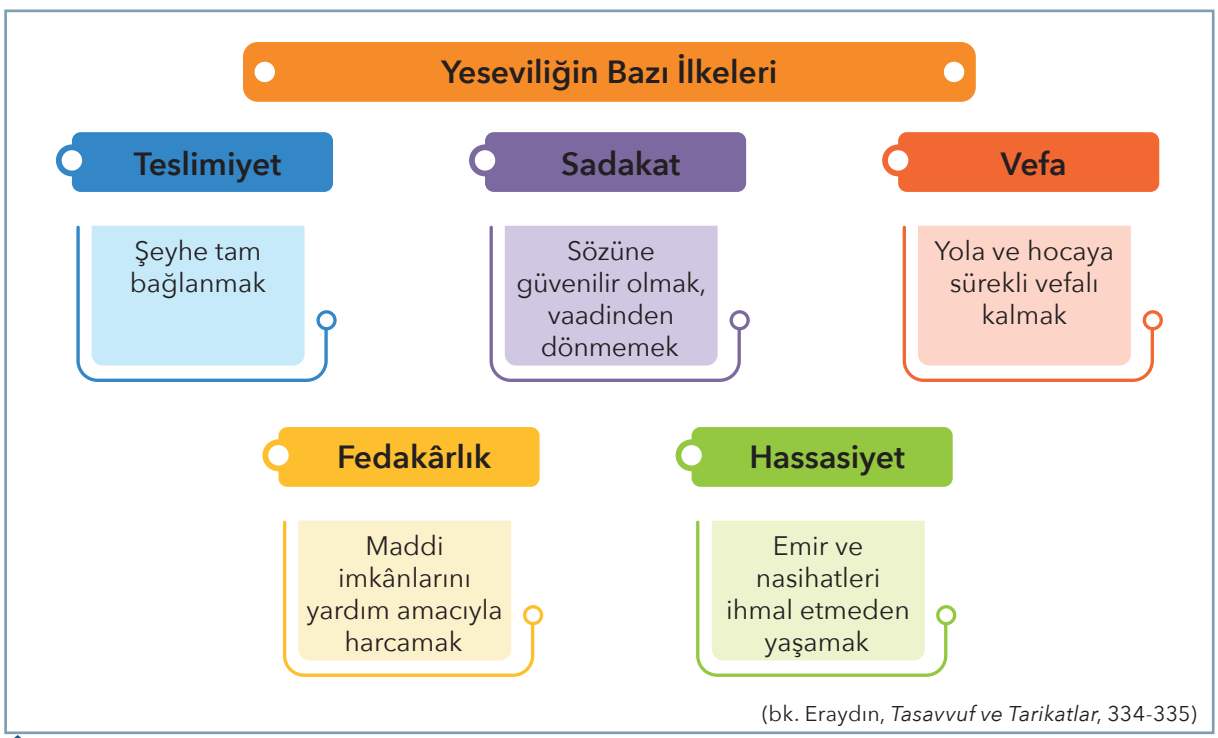
Ahmed Yesevi, *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde İslam'ın öğretilerini halkın anlayacağı sade ve şiirsel bir üslupla yazmıştır. Şeriat-tarikat birlikteliğini benimseyen Yesevi, halifelerini Türkistan, Kafkaslar, Anadolu ve Balkanlara göndererek buralarda İslam'ın yayılmasına öncülük etmiştir. Yesevi'nin ölümünden sonra öğretileri halifeleri aracılığıyla yayılmıştır.[74] Yesevilik, XIX. yüzyıldan itibaren Nakşibendiliğe karışarak etkisini kaybetmiştir.[75]

Yesevilikte nefis, zikir ve halvet ile terbiye edilir. Müritler nefsin mertebesine göre esmayı-hüsnayı cehrî olarak zikrederler. Toplu şekilde ve oturarak icra edilen bu zikre zikriere adı verilir.[76] Kırk gün süren halvet ise mürşidin izniyle ve bir gün önceden tutulan oruçla başlar. Sonunda toplu dua ve zikirle halvetin bittiği ilan edilir[77] (Görsel 2.13).

Görsel 2.14: Hoca Ahmed Yesevi Türbesi ve çilehanesi/Kazakistan

Yesevilik, yayıldığı bölgelerde farklı kültürlerle etkileşimde bulunarak zamanla geniş bir etki alanı kazanmış ve kendisinden sonraki tarikatları etkilemiştir. Ayrıca Anadolu'daki Ahilik gibi teşkilatların oluşmasına katkı sağlamıştır.[78]

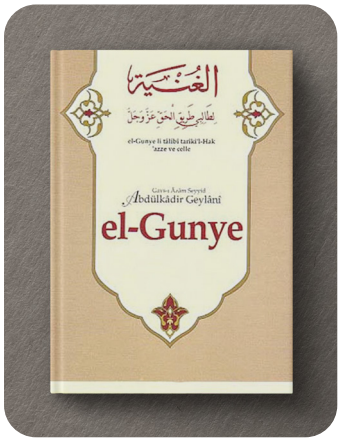

(bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 334-335)

Bilgi Grafiği 2.3

Kadirilik

Kadirilik, XII. yüzyılda Bağdat'ta ortaya çıkan ve tarikatın şeyhi kabul edilen Abdülkadir Geylani'ye (öl. 1166) nispet edilen bir tarikattır. İslam dünyasının en eski ve yaygın tarikatlarından biridir.[79] Hazar Denizi'nin güneybatısındaki Gilan'da (Geylan) 1077 yılında dünyaya gelen Abdülkadir Geylani, ilim tahsili ve riyazet amacıyla Bağdat'a gitmiştir.[80] Burada eğitimini tamamlayarak medresede dersler vermeye başlamıştır. Daha sonra tasavvuf yoluna giren Geylani kendi ribatında irşat faaliyetlerini sürdürmüştür.[81] Usulüfıkıh ve tasavufla ilgili olmak üzere pek çok eser telif etmiş, bu eserler arasında *el-Gunye*, *el-Fethu'r-Rabbânî* ve *Fütûhu'l-Gayb* en tanınmış olanlarıdır (Görsel 2.15). Abdülkadir Geylani, 1166 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.[82]

Görsel 2.15: Abdülkadir Geylani'nin el-Gunye isimli eseri

? Biliyor musunuz?

Abdülkadir Geylani'nin Moğol istilasında yıkılan Bağdat'taki medrese ve tekkesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle 1534'te Mimar Sinan tarafından yeniden yapılmıştır.

(bk. Azamat, "Kâdiriyye", 132)

Merkezi Bağdat olan Kadirilik, başta Anadolu olmak üzere İslam dünyasının geniş bölgelerine yayılmıştır. Kadirilik, Anadolu'ya XV. yüzyılda Eşrefoğlu Rumi'nin öncülüğünde girmiştir. Tarikatın Anadolu ve Balkanlarda yayılması ise İsmail Rumi'nin İstanbul Tophane'deki merkez tekkedeki faaliyetleriyle gerçekleşmiştir.[83] (Görsel 2.16). Kadiriliğin geniş bir coğrafyaya yayılmasında Abdülkadir Geylani'nin çocuklarının ve müritlerinin çabası etkili olmuştur.[84]

Görsel 2.16: İstanbul Tophane'de bulunan Kadiri Tekkesi

Kadirilikte zikir cehrî olup devran şeklinde icra edilir. Zikir, dervişlerin hilal biçiminde oturarak halka oluşturmasıyla başlar, ardından ayağa kalkılır ve devran ile devam eder. Zikrin son bölümünde aşrışerif okunur ve şeyhin dua etmesiyle sona erer. Kadirilikte riyazet önemli görüldüğü için müritler erbain çıkarmaya (çile) özen göstermişlerdir.[85]

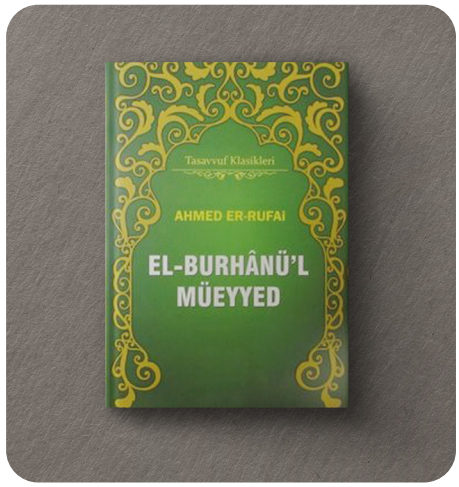
Devran

Cehrî zikri benimseyen tarikatlarda, esmayı-hüsna veya ilahiler ve musiki eşliğinde toplu ya da bireysel olarak dönülerek icra edilen bir zikir törenidir.

(bk. Uludağ, "devran", 138)

Rifailik

Rifailik, XII. yüzyılda Irak'ın güneyinde teşekkül eden ve Ahmed Rifai'ye nispet edilen bir tarikattır.[86] 1118 yılında Irak'ta doğan Seyyid Ahmed Rifai, eğitimini başta dayısı Ebu Bekir Vasiti olmak üzere bölgenin önde gelen âlimlerinin yanında tamamlamıştır. Dayısının vefatından sonra 1145 yılında tarikatın şeyhliğini üstlenmiş ve Rifailiği sistemli hâle getirmiştir.[87] 1182 yılında vefat eden Ahmed Rifai'nin türbesi, Bağdat yakınlarında bulunan Vasit bölgesindedir.[88] Ahmed Rifai'nin sohbetlerindeki öğütleri, müritleri tarafından derlenerek *el-Burhanü'l-Müeyyed*, *el-Mecalisü's-Seniyye*, *Hâletü Ehli'l-Hakika* ve *el-Hikemü'r-Rifaiyye* adlı eserlerde toplanmıştır[89] (Görsel 2.17).

Görsel 2.17: Ahmed Rifai'nin *el-Burhânü'l Müeyyed* adlı eseri

Rifailik, Avrupa ve Amerika dâhil geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Günümüzde Türkiye, Mısır, Suriye, Irak ve Balkanlar başta olmak üzere çeşitli bölgelerde varlığını sürdürmektedir.[90]

Rifailikte zikir, cehrî ve genellikle toplu hâlde icra edilir. Zikir meclislerinde, Ahmed Rifai'ye nispet edilen dua ve virtler okunarak burhan meclisleri oluşturulur. Burhan meclislerinde yapılan sembolik uygulamalarla insanın Allah'ın (cc) kudreti karşısındaki acziyetini idrak etmesi amaçlanır.[91]

Rifâîlikte nefis terbiyesi yöntemlerinden olan halvet önemli bir yere sahiptir. Bu uygulama tarikat içerisinde hilafet ve muharremiye halvetleri olarak uygulanır. Halvette müritler, şeyhin gözetiminde oruç tutar ve diğer ibadetlerini artırırlar. Hilafet halveti, kırk gün sürerken muharremiye halveti Muharrem ayının ilk yedi gününde yapılır. Bu halvetlerin hedefi, müridi dünyevi meşguliyetlerden uzaklaştırıp kalbi olgunluğa yöneltmek; sabır, teslimiyet ve tevazu gibi erdemleri pekiştirmektir.[92]

Tarikata giren kişinin öncelikle İslam'ın temel ibadetlerini ve ahlaki ilkelerini öğrenmesi gerekir. Bu tarikatta amaç; ahlaki olgunlaşma, tevazu, edep ve nefis terbiyesidir. Şeriat hükümlerine uygun bir hayat sürmek, Rifai yolunun vazgeçilmez şartı olarak kabul edilir.[93]

Bektaşilik/Alevilik

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'nin (öl. 1271) öğretileri çerçevesinde şekillenmiş bir tasavvuf yoludur. Horasan'ın Nişabur şehrinde doğan ve eğitimini Ahmed Yesevi'nin müridi Lokman Perende'den tamamlayan Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya gelerek Kırşehir'in Sulucakarahöyük (bugünkü Hacıbektaş) ilçesine yerleşmiş ve burada bir dergâh kurmuştur. Hacı Bektaş Veli, *Makâlât* adlı eserinde kulun nefis terbiyesini dört kapı kırk makam öğretisiyle sistemleştirmiştir.[94] Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri, zamanla geniş kitlelere ulaşmıştır. Hacı Bektaş ismine nispetle "Bektaşilik" olarak anılan bu tarikat özellikle XV. yüzyıldan itibaren Anadolu'da varlığını daha çok hissettirerek kurumsallaşmıştır[95] (Görsel 2.18).

Görsel 2.18: Hacı Bektaş Veli Türbesi/ Nevşehir

Bektaşiliğin XIII-XV. yüzyılları kapsayan teşekkül döneminde Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal gibi mürşitler, Hacı Bektaş Veli'nin manevi mirasını yaşatarak müstakil bir tarikat yapısının temelini atmışlardır. Balım Sultan'ın (ö. 1516), II. Bayezid tarafından 1501'de Hacı Bektaş Zaviyesi'ne şeyh olarak gönderilmesiyle kurumsallaşmış ve taşra teşkilatlarını oluşturmuştur.[96]

Dervişin Dilinden

Ne yazıktır şu beş şeye:
Güneşe karşı yanan ışığa,
Görmeyen göze karşı güzel yüze,
Çorak toprağa karşı güzel yağmura,
Karnı toka karşı hoş bir yemeğe,
Ve ahmağa karşı hak söze.

Hacı Bektaş Veli

(bk. Toprak, "Hacı Bektaş Velî'nin Felsefî ve İlmî Yönü", 451)

Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı ile kurduğu güçlü bağla XV. yüzyıl sonlarında Anadolu'nun çeşitli bölgelerine fetihlerle birlikte Balkanlara yayılmıştır.[97]

Bektaşilikte "eline, diline, beline sahip olma" ilkesi etrafında şekillenen nefis terbiyesi, dervişlerin tarikata kabul edildiği ikrar ayini ile başlar. Tarikatın adabında zikir halkaları yerine müzik ve şiirin iç içe olduğu Türk geleneklerine dayanan ayinicem uygulaması vardır. Bu ayinlerde bir nevi zikir olarak değerlendirilen ve saz eşliğinde okunan nefesler, semah

dönerek icra edilir. Ayrıca muharrem matemi, baş okutma ve düşkünlük gibi ritüeller de nefis terbiyesine katkı sağlayan uygulamalar arasında bulunur. Tarikattaki halvet ve çile anlayışının yerini Balım Sultan ile mücerretlik ve tekkedeki hizmet anlayışı almıştır.[98]

Mücerred

Dünya ve âhiret kaygısını bir yana bırakıp Allah'a gönül veren ve sadece O'na bağlanan derviş.

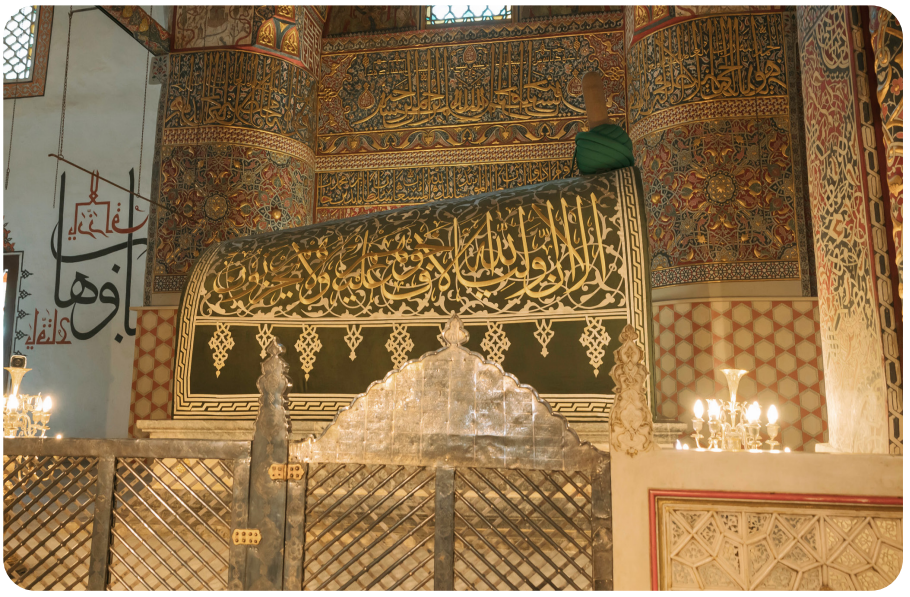
(bk. Uludağ, "Mücerred", 31/446)

Bektaşiliğin Anadolu'da devamı olarak kabul edilen yorumlardan biri de Aleviliktir. Tarihsel süreçte Türkmenlerin, Hacı Bektaş Veli dergâhının manevi şemsiyesi altına girmesiyle Bektaşilik ve Alevilik arasında bir etkileşim başlamıştır. Zamanla Alevilik, Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri etrafında şekillenmiştir. Bu süreç, Bektaşilikle Aleviliğin tek bir çatı altında bütünleşmesine yol açmıştır. Böylece günümüzde "Bektaşi-Alevi" üst kimliğiyle ifade edilen ortak bir gelenek ortaya çıkmıştır.. Sosyolojik açıdan Alevilik daha çok kırsal hayat içinde yaşatılırken Bektaşilik şehir merkezlerinde, tekke ve dergâhlar etrafında bir tarikat olarak varlığını devam ettirmiştir.[99]

Mevlevilik

Mevlevilik, Mevlana Celaleddin Rumi'nin (öl. 1273) tasavvufi anlayışı çerçevesinde oğlu Sultan Veled tarafından kurulmuştur. Mevlana, 1207 yılında Afganistan'ın Belh şehrinde doğmuş ve ailesiyle Anadolu'ya gelerek Konya'ya yerleşmiştir.[100] İlk dinî ve tasavvufi eğitimini babası Bahaeddin Veled'den alan Mevlana, babasının vefatından sonra medresede ders vermeye başlamış ve kısa sürede halkın teveccühünü kazanmıştır. Tasavvufi terbiyesini ise babasının halifesi olan Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin yanında tamamlamıştır.[101]

Mevlana, Konya'da müderrislik ve vaizlik yaptığı sırada Şemsi Tebrizi ile tanışmış ve bu karşılaşma onun hayatında köklü bir değişime yol açmıştır. Bu manevi etkileşimle birlikte coşkun ve deruni bir hayata yönelmiştir. *Divan*, *Mesnevi*, *Fihi ma Fih* gibi eserleri olan Mevlana 1273 yılında Konya'da vefat etmiştir[102] (Görsel 2.19).

Görsel 2.19: Mevlana Türbesi/Konya

Mevlevilikte tarikata intisap etmek isteyen kişi şeyhin huzuruna çıkar. Şeyh onun başını dizine koyar, sikkesini giydirir, tekbir getirir. Her ikisinin de Fâtiha'yı okumasıyla mürit, tarikata kabul edilir.

(bk. Tanrıkorur, "Mevleviyye", 29/473)

Mevlevilik, merkezi Konya olarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerine daha sonra Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.[103]

Mevleviliğin tasavvufi öğretisinde aşk, marifet ve yardımlaşma vardır. Bu ilkeler sema ve çile ile hayata geçirilir. Sema; ney, kudüm ve rebap gibi sazların eşlik ettiği devranla icra edilen bir zikirdir. Bununla birlikte cehrî zikir uygulamaları da vardır. Mevlevilikte çile, nefis terbiyesi ve manevi olgunluk için bin bir gün süren bir uygulamadır. Bu süreci tamamlayan derviş, şeyhten evrat ve ezkâr dersi alarak dede ünvanıyla hücre sahibi olur.[104] Mevlevilik, diğer tarikatlardan farklı olarak özellikle şairler, musikişinaslar ve diğer sanatkârlar arasında yayılmış; musiki ile kurduğu güçlü bağ sayesinde kültür hayatında derin izler bırakmıştır. Mevlevihaneler; musiki, edebiyat, hat ve nakış alanlarında önemli isimlerin yetiştiği birer sanat mektebi gibi işlev görmüştür.[105]

? Biliyor musunuz?

Şebiarus, kelime anlamı olarak "düğün gecesi" veya "kavuşma gecesi" demektir. Mevlana Celaleddin Rumi'nin vefat ettiği geceyi simgeleyen bu tabir, tasavvufi düşüncede ölümün bir yok oluş değil, ruhun beden kafesinden kurtularak aslına, yani Allah'a (cc) kavuşması (vuslat) olduğu inancına dayanır.

(bk. "şebiarus", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 337-338)

Mevlevilikte farklı şubeler ve kollar bulunmaz. Ancak zamanla tarikat içinde iki farklı eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki; ilâhî aşkı öne çıkaran, cezbe ve coşkunun belirgin olduğu Şems meşrebidir. Diğeri ise Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'e nispet edilen, züht ve şeriat bağlılığını esas alan Veled meşrebidir. Bu adlandırmalar ayrı tarikatları değil, Mevlevilik içindeki anlayış farklarını ifade eder. Mevleviliğin genel yapısı aşk, cezbe ve semaya dayanmakla birlikte Osmanlı Dönemi'nde daha ölçülü ve zahidane çizgiyi temsil eden Veled meşrebi devlet çevrelerinden daha fazla kabul görmüştür[106] (Görsel 2.20).

Görsel 2.20: Mevlevilikte sema, kulun ilahi aşkla nefis esaretinden kurtulup Hakk'a yönelmesini temsil eder.

Nakşibendilik

Nakşibendilik, Türkistan ve Anadolu'da geniş kitlelere ulaşmış köklü bir tarikattır. Adını, Buhara yakınlarında bulunan Kasr-ı Arifan'da doğan Bahaeddin Nakşibend'den (öl. 1389) almıştır. Dönemin büyük ilim merkezleri olan Buhara ve Semerkant'ta ilim tahsil eden Bahaeddin Nakşibend, tasavvufi eğitimine Emir Külal'in terbiyesiyle başlamıştır. Ancak üveysi yolla bağlı olduğu Abdülhalık Gücdüvani asıl şeyhi kabul edilmektedir.[107] Emir Külal'den hilafet aldıktan sonra Yesevi geleneğine mensup bazı şeyhlerin sohbetlerinden de istifade eden Nakşibend, bir süre Merv'de ikamet ettikten sonra doğduğu yer olan Kasr-ı Arifan'a dönmüş ve burada vefat etmiştir[108] (Görsel 2.21).

Üveysilik

Üveysilik, veli kimsenin kendisinden daha önce yaşamış başka bir veli tarafından terbiye edilmesidir.

(bk. Uludağ, "Üveysilik", 503)

Görsel 2.21: Bahaeddin Nakşibend Külliyesi/ Buhara

Temel unsurları sohbet ve rabıta olan Nakşibendilikte ilim ve ahlaka büyük önem verilmiştir. Cehrî zikir, halvet, sema ve devran gibi usullerin benimsenmediği tarikatta "zahirde halk, bâtında Hak ile olmak" esas ilkedir. Nakşibendilikte, Allah (cc) ismi ve Lâ ilâhe illallah lafzının hafi olarak tekrarlanmasıyla icra edilen toplu zikirlere hatmihacegan denir.[109]

Rabıta

Müridin şeyhine duyduğu muhabbetten dolayı onu feyzalmak için hatırda tutması, yâd etmesi ve suretini zihninde canlandırmasıdır.

(bk. Uludağ, "rabıta", 387)

Türkistan'da, Bahaeddin Nakşibend'in halifeleri sayesinde geniş bir alana yayılan Nakşibendilik, İslam coğrafyasının en etkili tasavvufi yorumlarından biri hâline gelmiştir. Tarikatın kurumsallaşmasında ve Türkistan'daki yayılışında Ubeydullah Ahrar (öl. 1490) belirleyici rol oynamıştır. Tarikat, İmam Rabbani zamanında Hindistan ve çevresinde güçlenmiştir. Osmanlı topraklarına Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Molla İlahi aracılığıyla girmiştir. Anadolu ve Rumeli'de hızla yayılmış, bu bölgeler zamanla Türkistan'dan sonra Nakşibendiliğin ikinci büyük merkezi hâline gelmiştir. Mevlana Halid Bağdadi'nin öncülüğünde ortaya çıkan Halidiyye kolu ise tarikatın yayılışını daha da artırmıştır.[110]

Halvetilik

Halvetilik, şeyh Ömer Halveti'nin (öl. 1397) tasavvufi görüşleri etrafında ortaya çıkan tarikattır. Ömer Halveti, bugün İran sınırları içerisinde yer alan Lahican'da doğmuştur. Eğitimini ve tasavvufi terbiyesini amcası Şeyh Muhammed Halveti'ye intisap ederek onun yanında tamamlamıştır. Amcasının vefatından sonra onun yerine geçerek irşat faaliyetlerini sürdürmüştür. Seyrüsülukte halvete özel önem vermeleri sebebiyle hem amcası hem de kendisi "Halveti" lakabıyla tanınmış bu durum tarikatın zamanla Halvetilik adıyla anılmasına zemin hazırlamıştır.[111]

pir

Bir tarikatın kurucusu durumunda olan kişi, tasavvuf yoluna giren ve kendini bu yolda geliştirmek isteyen insanlara yararlı ve zararlı şeyleri göstererek örnek olan kimse.

("pir", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 295)

Halvetilik, asıl gelişimini tarikatta ikinci pir olarak kabul edilen Şeyh Yahya Şirvani (öl. 1458) zamanında Azerbaycan'da göstermiştir (Görsel 2.22). Ardından Anadolu'ya geçmiş daha sonra Balkanlar ve dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır.[112] Halvetilik zamanla Ruşeniyye, Cemaliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye gibi çok sayıda kola ayrılmıştır.[113]

Görsel 2.22: Seyyid Yahya Şirvani Türbesi/ Azerbaycan

Halvetilikte zikir cehrî olarak icra edilir. Halvetiler, seyrüsülukte nefsin mertebelerine göre Allah'ın (cc) isimlerini zikrederler. Halveti tekkelerinde haftanın belirli günlerinde yapılan toplu zikre darbıesma, devran ve hadra adları verilir. Şeyhin idaresinde oturarak başlayıp ayakta devam eden zikirden sonra devrana geçilir. Bu meclislerde musikiye önem verilir; ney, kudüm ve def gibi çalgılar da kullanılır.[114]

Tarikatın temel esası olan halvet, dervişler tarafından kendi başlarına değil, mutlaka bir mürşidin gözetimi ve izniyle; genellikle üç, beş veya yedi gün süreyle yerine getirilir. Kırk günlük halvetler ise genellikle şeyhlere mahsus bir uygulamadır. Şeyhler, pirlerinden manevi destek almak amacıyla bu halveti gerçekleştirirler.[115]

Etkinlik - 2

25 dk

Adı	*Gönül Coğrafyamızın Renkleri*
Amaç	*Kültürümüzde etkili olan tasavvufi yorumları mukayese yapabilme*

Yönerge: 1. *Aşağıdaki tabloyu belirtilen ifadeler doğrultusunda uygun şekilde doldurunuz.*

KAVRAMLAR	Yesevilik	Kadirilik	Rifailik	Bektaşilik / Alevilik	Mevlevilik	Nakşiben-dilik	Halvetilik
Kurucu Piri							
Ortaya Çıktığı Bölge							
Zikir Türü (Cehrî / Hafi)							
Sema / Devran / Semah							
Halvet / Çile (Var/Yok)							
Seyrüsülukün Amacı							

2. *Tablodan hareketle tasavvufi yorumları benzerlik ve farklılıklarını belirleyebilmeniz için aşağıdaki kutucuklara ilgili tasavvufi yorumu yazınız.*

Hafi zikir	Cehrî zikir	Halvet	Çile	Devran

3. *Tasavvufi yorumları zikir usulü, eğitim metodu ve ortak hakikat arayışları açısından ilişkilendirerek çıkarımda bulununuz.*

.....

.....

Anadolu'nun ücra yerlerinde bir köy vardı. Bu köyde insanlar farklı ailelerden ve farklı tasavvufi geleneklerden geliyordu. Köy halkının bir kısmı Nakşibendi, bir kısmı ise Kadiri tarikatına bağlıydı. Nakşibendî olanlar daha çok sessiz zikir yapar, sohbetlerinde ilim ve eğitim üzerinde dururlardı. Kadirî olanlar ise coşkulu zikirleri ve toplu ibadetleriyle tanınırdı. Köye dışarıdan gelen biri bu farklılıkları görünce şaşırarak "Bu kadar farklı uygulama varken nasıl anlaşabiliyorsunuz?" diye sordu. Köyün yaşlılarından biri gülümseyerek şöyle dedi:" Evladım, yollar farklı olabilir ama hedefimiz aynı. Biz birbirimizin yoluna saygı duyarız."

4. *Yukarıda verilen örnek olaydan hareketle farklı tasavvufi yorumlar karşısında anlayışlı, saygılı ve barışçıl bir tutum geliştirmek neden önemlidir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.*

.....

.....

Değerlendirme: *Aşağıdaki öz değerlendirme formunu doldurunuz.*

Öz Değerlendirme Formu			
Beceriler	**Dereceler**		
	Her zaman	**Bazen**	**Hiçbir zaman**
1. Tasavvufi yorumların temel özelliklerini doğru bir şekilde yazdım.			
2. Tasavvufi yorumların benzerliklerini doğru bir şekilde yazdım.			
3. Tasavvufi yorumların farklılıklarınıdoğru bir şekilde yazdım.			
4. Farklı tasavvufi yorumların topluma etkisini açıkladım.			

Bir Arif Portresi

İmam Rabbani (1564–1624)

(Mutasavvıf-Alim-Arif)

Hayatı ve Şahsiyeti	Tasavvufi Yönü	Eserleri
• Hindistan'ın Sirhind şehrinde doğmuştur. • İlimle meşgul bir ailede yetişmiştir. • Medrese ilimlerinde derinleşmiştir. • Hayatı boyunca ilim, irşat ve eğitimle ilgilenmiştir. • Kabri Sirhind'dedir.	• Nakşibendiliğin Müceddidiyye kolunun kurucusudur. • İslam inancını bidatlara karşı savunmuştur. • Şeriat ile tasavvufun birlikte yürütülmesini esas almıştır. • Vahdetişuhud anlayışını ön plana çıkarmıştır.	• *Mektûbât* en önemli eseridir. • İnanç, tasavvuf ve ahlak konularında yazılmış mektupları vardır. • Risaleler adlı eserinde dinî ve tasavvufi meseleleri ele alır.
İlimle ve mücadele ile bir ömür geçirmiştir.	**Islah ve yenilenme merkezli tasavvuf anlayışını benimsemiştir.**	**Tasavvuf düşüncesine yön veren temel eserleri vardır.**

(Algar, "İmâm-ı Rabbânî", 194-199)

Kontrol Noktası

Aşağıdaki tabloda boş bırakılan yerleri verilen kelimelerle uygun şekilde doldurunuz.

(devran, eline, hafi, halvet, Horasan erenleri, sema, sözüne)
Anadolu ve Balkanların kültürel kimliğinin oluşmasında ..... gibi manevi mimarların yürüttüğü irşat faaliyetlerinin rolü büyüktür.
Kadirilikte zikir, dervişlerin hilal biçiminde oturarak halka oluşturmasıyla başlar, ardından ayağa kalkılır ..... şeklinde icra edilir.
Bektaşilikte nefis terbiyesi, ... diline, beline sahip olmak" ilkeleri etrafında şekillenir.
Mevlevilikte ney, kudüm ve rebap gibi sazların eşlik ettiği devranla yapılan zikre ..... denir.
Halvetilikte dervişlerin, nefis terbiyesi için bir mürşidin izniyle gözetiminde belirli bir süre yalnız kalarak yaptıkları uygulamaya ..... denir.

Performans Görevi

Amaç	**Süre**
Tasavvufi eğitimde kullanılan temel kavramları kavrayabilme ve kültürümüzde etkili olan tasavvufi yorumların etkilerini analiz edebilme	Hazırlık: Bir hafta Sınıf İçi Performans: 25 dakika
Görev	**Ürün**
Dergi Hazırlama	Tasavvuf Kültürü Dergisi
Beceriler • Araştırma yapma • İş birliği • Görsel tasarım • Sentezleme • Yaratıcı düşünme	**Değerlendirme Ölçütleri** • İçerik zenginliği • Görsel tasarım • Dil ve anlatım • Özgünlük • Kaynak kullanımı

Yönerge

1. Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ediniz.

- Sınıf içinde üç grup oluşturunuz ve grup üyeleri arasında görev dağılımı yaparak bir çalışma takvimi hazırlayınız.
- Belirlenen çalışma takvimine göre yapılacak işlemlerde ön hazırlıklarınızı tamamlayınız.
- "Tasavvufi Eğitim Kavramları" ve "Kültürümüzde Etkili Olan Tasavvufi Yorumlar" konularında ilgili kaynakları inceleyiniz ve gerekli gördüğünüz bölümleri not alınız.

Sınıf içi performans

- Kaynak incelemesinde aldığınız notlar kapsamında derginiz için ilgi çekici isim ve kapak tasarımı belirleyiniz.
- Metinlerinizi oluştururken aşağıdaki bölümlere yer veriniz:
  - Tasavvufi kavramları açıklayan yazılar
  - Kültürümüzde etkili olan tasavvufi yorumları ve pirlerini tanıtan bilgilendirici kısa yazılar
  - Belirlenen tasavvufi yorumlara mensup önemli şahsiyetlerin şiir veya menkıbeleri
  - Ülkemizde tasavvufi yorumlara ait tekke, dergâh, zaviyelere ait görseller
- Yazılarınızda sade, akıcı ve etkileyici bir dil kullanmaya özen gösteriniz.
- Görsel materyalleri (fotoğraf, minyatür, hat sanatı vb.) metinle uyumlu olacak şekilde sayfaya yerleştiriniz.
- Dergi metinlerinizi yazım ve noktalama kurallarına uygun olarak düzenleyiniz.
- Hazırladığınız dergiyi sınıfta arkadaşlarınıza tanıtınız.

Değerlendirme

Yapılan çalışma öz değerlendirme formu ile değerlendirilecektir.

Öz Değerlendirme Formu	
Adı Soyadı:	
Sınıfı ve Numarası:	

Bu form kendinizi değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneği X ile işaretleyiniz.

Beceriler	Dereceler		
	Her zaman	**Bazen**	**Hiçbir zaman**
1. Konuyla ilgili bilgi edinebileceğim kaynakları tespit ettim.			
2. Gerekli araştırmayı yaparak edindiğim bilgileri kaydettim.			
3. Edindiğim bilgiler üzerinden konuyla ilgili çıkarımlarda bulundum.			
4. İlgi çekici isim ve kapak tasarımı yaptım.			
5. Dikkat çekici ve merak uyandırıcı metinler yazdım.			
6. Dergimdeki içeriği oluşturan unsurları sınıflandırdım.			
7. Dergimdeki metinleri kendi görüş ve yorumlarım çerçevesinde şekillendirdim.			
8. İlgi çekici, akıcı bir üslup kullanmaya dikkat ettim.			
9. Metinlerimi yazarken yazım kurallarına uymaya dikkat ettim.			
10. Metinlerime içeriği yansıtan ilgi çekici bir başlık verdim.			

Öğretmenin Geri Bildirimi:

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme

Aşağıdaki 1-5. cümlelerin başına ilgili olduğu kavramı yazarak tanımlarla kavramları eşleştiriniz.

halvet - insanıkâmil- mürit - mürşit - seyrüsüluk - virt

1. (.....) Tasavvufi eğitimdeki manevi yolculuğun adıdır.
2. (.....) Nefsini terbiye etmek amacıyla manevi eğitim sürecine başlayan kişidir.
3. (.....) Belirli vakitlerde ve düzenli bir şekilde okunması tavsiye edilen dua ve zikir cümleleridir.
4. (.....) Nefis terbiyesini tamamlamış ve insanları irşat etmek yetkisini elde etmiş kişilerin mertebesidir.
5. (.....) Bir mürşidin denetiminde nefis terbiyesi için dünyevi meşguliyetlerden uzaklaşarak müridin Allah'a (cc) yöneldiği terbiye yöntemidir.

Aşağıdaki 6-10. önermeleri okuyunuz. Önermeler doğru ise doğru ( ) yanlış ise yanlış ( ) kutucuğunu işaretleyiniz, cevabınız yanlış ise gerekçesini yazınız.

6. Tasavvufi eğitim teorik bilgilerin öğrenilmesiyle tamamlanan zihinsel bir süreçtir.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

7. Mürit, seyrüsüluk yolculuğunda bir mürşidin rehberliğine ihtiyaç duymadan tek başına ilerler.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

8. Bir insan için nefsimutmainne mertebesine ulaşmak manevi huzura kavuşmak demektir.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

9. Rifailikte tertip edilen burhan meclisleriyle kulun Allah'ın (cc) kudreti karşısındaki acziyetini idrak etmesi amaçlanır.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

10. Halvetilikte önemli bir yeri olan halvet uygulaması tarikat içerisinde farklı şekillerde icra edilmektedir.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

Aşağıdaki 11-15. soruların cevaplarını verilen boşluklara yazınız.

11. Tasavvufta edepli olmanın seyrüsüluk sürecindeki yerini açıklayınız.

12. Tasavvufi eğitimde neden bir yol göstericiye ihtiyaç duyulur? Açıklayınız.

13. Dört Kapı Kırk Makam öğretisinin bireyin manevi gelişimindeki rolünü açıklayınız.

14. Tarikatların tasavvufi eğitim üzerindeki etkisini yazınız.

15. Tasavvuftaki riyazet uygulamasının daha fazla dünyalığa sahip olma duygusu taşıyan bir insana faydaları neler olabilir? Açıklayınız.

Aşağıdaki 16-20. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

16. Hoca Ahmed Yesevi, İslam'ın temel ilkelerini ve ahlaki değerleri geniş halk kitlelerine ulaştırmak amacıyla "hikmet" adı verilen şiirler yazmıştır. Şiirlerinde soyut bir anlatım yerine dinî ve ahlaki değerleri günlük yaşamla ilişkilendirmiş; bu sayede öğretileri, yalnızca belli bir zümreye değil geniş halk kesimlerine hitap etmiştir. Bu şiirlerin bir araya getirilmesiyle oluşan Divan-ı Hikmet adlı eser aracılığıyla Yesevi öğretileri, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada toplumsal bir kabul görmüştür.

Parçadan hareketle aşağıdakilerden hangisi çıkarılamaz?

A) Yesevi, dinî öğretileri halka ulaştırmada şiiri bir araç olarak kullanmıştır.
B) Hikmetler, halkın günlük yaşamından unsurlar taşıyan bir anlatıma sahiptir.
C) Yesevi öğretileri, belirli bir sınıfa değil toplumun tüm kesimlerine hitap etmektedir.
D) Divan-ı Hikmet, Yesevi öğretisinin farklı coğrafyalarda yayılmasında etkili olmuştur.
E) Yesevi, dinî ve ahlaki değerleri teorik bir çerçevede ele almıştır.

17. Tasavvufi eğitimde mürşit, sadece bilgi aktaran değil aynı zamanda müridin iç dünyasını arındırması için ona yol gösteren ve onun ruhsal gelişimini takip eden rehberdir. Mürit ise bu süreçte kendi nefsinin kusurlarını keşfederek özündeki cevheri açığa çıkarmayı hedefleyen bir hakikat talibidir. Buradaki temel gaye, kişinin tek başına fark edemeyeceği eksiklikleri, mürşidi sayesinde bir aynaya bakıyormuşçasına görmesidir. Bu rehberlik sayesinde kişi, içsel engellerini aşarak karakterini olgunlaştırır ve insanıkâmil olma yolunda mesafe kateder.

Bu parçaya göre mürşit-mürit ilişkisi hakkında yapılabilecek en doğru çıkarım aşağıdakilerden hangisidir?

A) Müridin tüm iradesini mürşide devrederek pasif bir kabulleniş içine girmesidir.
B) Dinî bilginin sadece zihinsel düzeyde aktarıldığı geleneksel bir eğitim biçimidir.
C) Müridin, manevi bir rehberin gözetiminde içsel bir farkındalık kazanması sürecidir.
D) Mürşidin, müridin toplumsal hayatını kontrol altına aldığı bir disiplin yöntemidir.
E) Mürit açısından mürşidin hataları cezalandıran otorite olarak algılanmasıdır.

18. Bektaşilik, Horasan erenlerinden Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri etrafında Anadolu'da filizlenen bir tasavvuf yoludur. Tarikatın kurumsallaşmasında ikinci pir kabul edilen Balım Sultan önemli rol oynamıştır. Yeniçeri Ocağı ile kurulan güçlü bağ sayesinde Balkanlara kadar yayılan Bektaşilikte; klasik zikir halkaları yerine, Türk kültürünün damgasını vurduğu, saz ve nefeslerin eşlik ettiği "ayinicem" uygulaması esastır.

Bu parçaya göre Bektaşilik ile ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Bektaşiliğin oluşumunda Hacı Bektaş Veli'nin tasavvufi anlayışı belirleyici olmuştur.
B) Balım Sultan tarikatın sistematik gelişiminde önemli bir role sahiptir.
C) Yeniçeri Ocağı ile olan ilişkisi sayesinde geniş bir coğrafyaya yayılma imkânı bulmuştur.
D) Bektaşilikte zikir anlayışı, bilinen yöntemlerin dışında farklı uygulamalar içermektedir.
E) Bektaşilikte tasavvufi uygulamalar bireysel ve sessiz bir şekilde icra edilir.

19. Tasavvufi düşüncede zikir; Allah'ı (cc) anmak, hatırlamak ve her an O'nun gözetiminde olduğunun bilincinde olmaktır. Rad suresinde geçen "... Biliniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." ayeti, zikrin insanın iç dünyasındaki dönüştürücü gücüne işaret eder. Tasavvuf ehli için zikir, sözle yapılan bir ibadet değil; kalbin Allah (cc) dışındaki her şeyden arınarak manevi bir sükûnete ve olgunluğa erişme yoludur.

Bu bilgilere göre zikir ile ilgili aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) İnsanın her an ilahi gözetim altında olduğu bilinciyle yaşadığına
B) Kalbin manevi kirliliklerden arınmasında bir eğitim metodu olarak kullanıldığına
C) Kişinin iç dünyasında huzur ve sükunetin oluşmasına zemin hazırladığına
D) Tasavvufi terbiyede dil ile icra edilen şekilsel bir uygulama olarak görüldüğüne
E) Kur'an-ı Kerim'in rehberliğinde şekillenen manevi bir olgunlaşma süreci olduğuna

20. Nakşibendilik, Ehlisünnet'e bağlılığı, hafi zikir uygulaması ve aşırılıklardan uzak durmasıyla tanınan köklü bir tarikattır. Kurucu piri Bahaeddin Nakşibend'in üveysi yolla Abdülhalık Gucdüvani'den manevi eğitimini tamamladığı kabul edilir. Tarikatta sohbet ve rabıta temel unsurdur. Tarikat, Ubeydullah Ahrar, İmam Rabbani ve Mevlana Halid Bağdadi gibi isimler aracılığıyla geniş coğrafyalara yayılmış, Osmanlı topraklarına ise Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Molla İlahi aracılığıyla girmiştir.

Bu bilgilere göre Nakşibendilik ile ilgili aşağıdakilerden hangisi doğru bir çıkarımdır?

A) Tarikatın manevi eğitim usulünde, sessiz zikir yerine bedensel hareketlerin olduğu sesli yöntemler esas alınmıştır.
B) Tarikatın Osmanlı coğrafyasındaki yayılışı, bizzat kurucusu Bahaeddin Nakşibend'in faaliyetleri neticesinde gerçekleştirilmiştir.
C) Tarikat, tarihsel süreci içinde farklı dönemlerdeki önemli temsilciler aracılığıyla geniş bir coğrafi alana yayılmıştır.
D) Manevi eğitimde mürşit ile müridin bizzat karşılaşmış olmaları şart koşulmuş gıyaben manevi eğitim reddedilmiştir.
E) Tarikat zamanla Ehlisünnet çizgisinden uzaklaşarak aşırı yorumlara yönelmiş ve tarikatın öğretileri değişime uğramıştır.

Daha fazla soruya ulaşmak için karekodu okutabilirsiniz.

Sonnotlar

1 bk. Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, 1.

2 bk. Coşanay, "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr u Sülûk Üzerine Bir İnceleme", 199.

3 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 55; Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, 3.

4 bk. Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, 5; Gürer, "Tasavvufa Giriş", 20-21.

5 Tevbe suresi 119. ayet.

6 Rad suresi 28. ayet.

7 Fatır suresi 18. ayet.

8 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3/70-71, 288-289; 4/459-460.

9 bk. "edeb", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 134.

10 bk. Çağrıcı, "Ahlâk", 2/1.

11 bk. Uludağ, "âdâb", 18-19; Cebecioğlu, "âdâb", 31.

12 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 185; Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, 13.

13 bk. Uludağ, "seyr-sair-seyyar", 427-428; Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, 13.

14 bk. Cebecioğlu, "mürid", 454.

15 bk. Uludağ, "mürşid", 354.

16 bk. Cebecioğlu, "mürşid", 455.

17 bk."veli", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 384.

18 bk. Uludağ, "Velî", 43/25-26.

19 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 164.

20 bk. Erginli, "zikir", 1259.

21 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 127.

22 bk. "vird", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 385.

23 bk. İz, *Tasavvuf*, 100; Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, 101-103.

24 bk. Şems suresi 9. ayet.

25 bk. Cebecioğlu, "nefs", 472; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 193.

26 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 193-197; Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, 50.

27 bk. Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 358-361.

28 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 123.

29 Yusuf suresi 53. ayet.

30 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 236-237; Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 341-343; Uludağ, "Nefis", 32/527-528.

31 Kıyamet suresi 2. ayet.

32 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 237; Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 343-346; Uludağ, "Nefis", 32/527-528.

33 Şems suresi 7-8. ayet.

34 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 237; Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 346-349; Uludağ, "Nefis", 32/527-528.

35 Fecr suresi 27. ayet.

36 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 238; Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 353-354; Uludağ, "Nefis", 32/527-528.

37 Fecr suresi 28. ayet.

38 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 238; Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 353-354.

39 Fecr suresi 28. ayet.

40 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 238; Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 354-356.

41 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 238; Muslu, "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk", 356-357.

42 bk. Cebecioğlu, "kalb", 341; Uludağ, "kalb", 274.

43 bk. Canbulat, "tasfiye", 633.

44 Buhari, "İman", 39.

45 Fetih suresi 4. ayet.

46 bk. Çakır, "Tasavvufta Kalbin Tasfiye ve Tehallîsi: Şeyh Muhammed Firsâfî'nin 'Kalbini Tanı' Kasidesi Örneği", 129-131; Şimşek, "Tasavvufta Kalbin Kirlenmesi ve Temizlenmesi Konusu", 42-46.

47 bk. Şimşek, "Tasavvufta Kalbin Kirlenmesi ve Temizlenmesi Konusu", 36-37.

48 bk. Çakır, "Tasavvufta Kalbin Tasfiye ve Tehallîsi: Şeyh Muhammed Firsâfî'nin 'Kalbini Tanı' Kasidesi Örneği", 131-133.

49 bk. "insan-ı kâmil", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 171.

50 bk. Ögke, "Tasavvufa Giriş", 94-96; Aydın, "İnsân-ı Kâmil", 22/331.

51 bk. Özköse, "Ahmed Yesevi'nin Hikmetlerinde Dört Kapı ve Kırk Makam Anlayışı", 101.

52 bk. "şeriat", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 340; Uludağ, "şeriat", 451-452.

53 bk. Özköse, "Ahmed Yesevi'nin Hikmetlerinde Dört Kapı ve Kırk Makam Anlayışı", 101-106.

54 bk. "tarikat", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 350-351.

55 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 311-312.

56 bk. Özköse, "Ahmed Yesevi'nin Hikmetlerinde Dört Kapı ve Kırk Makam Anlayışı", 107-115.

57 bk. "hikmet", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 138.

58 bk. Özköse, "Ahmed Yesevi'nin Hikmetlerinde Dört Kapı ve Kırk Makam Anlayışı", 115-126.

59 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 316.

60 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 314.

61 bk. Özköse, "Ahmed Yesevi'nin Hikmetlerinde Dört Kapı ve Kırk Makam Anlayışı", 126-131.

62 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 249.

63 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 250.

64 bk. Uludağ, "tarikat", 469.

65 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 250.

66 bk. Yılmaz, 129-130; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 154-156.

67 bk. Bakirci - Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü", 145-150; Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü", 277.

68 bk. Bakirci - Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü", 145-148; Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü", 257-260; Özköse, "Balkan Tekkelerinin Tesir Halkası", 327.

69 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 259.

70 bk. Tosun, "Yeseviyye", 43/487.

71 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 324; Eraslan, "Ahmed Yesevî", 2/159.

72 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 158-159.

73 bk. İz, Tasavvuf , 143; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 259; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 159.

74 bk. Tosun, "Yeseviyye", 43/487-488.

75 bk. Tosun, "Yeseviyye", 43/488.

76 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 160.

77 bk. Tosun, "Yeseviyye", 43/490; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 336-337.

78 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 160.

79 bk. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 69.

80 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 156; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 243.

81 bk. Azamat, "Kâdiriyye", 24/131; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 251; İz, *Tasavvuf*, 140.

82 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 432; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 243.

83 bk. Azamat, "Kâdiriyye", 24/132-133.

84 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 252; Azamat, "Kâdiriyye", 24/131.

85 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 244; Azamat, "Kâdiriyye", 24/135.

86 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 444.

87 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 170.

88 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 441-442.

89 bk. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 69.

90 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 171; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 253.

91 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 253.

92 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 247.

93 bk. Tahralı, "Rifâiyye", 35/100.

94 bk. Ergün, "Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye Adlı Eserinde Arınma", 20.

95 bk. Ocak, "Bektaşîlik", 5/373; Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", 14/445.

96 bk. Ocak, "Bektaşîlik", 5/373-374.

97 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 259; Ocak, "Bektaşîlik", 5/378-379.

98 bk. Ocak, "Bektaşîlik", 5/376; Coşkun, "Alevilikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi", 188.

99 Döğüş, "Alevilik-Bektaşilik İlişkisi ve Aleviliğin Bektaşilikle Kaynaşması", 75-94; Üçer, "Alevî Nitelemeli Ocak / Gruplara Ait Tekke, Zâviye ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler", 271-275: Güngör, Günümüz Alevi/Bektaşi Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Beypazarı/Karaşar Yöresi Örneği), 182-184.

100 bk. İz, *Tasavvuf*, 158.

101 İz, *Tasavvuf*, 158-159; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 266; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 171.

102 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 254; İz, *Tasavvuf*, 159; Tanrıkorur, "Mevleviyye", 29/468.

103 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 266; Tanrıkorur, "Mevleviyye", 29/469.

104 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 255; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 267.

105 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 255; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 172; Tanrıkorur, "Mevleviyye", 29/473-474.

106 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 255; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 266; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 173.

107 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 160-161; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 72; Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, 370; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 259.

108 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 371-372; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 161.

109 bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 262; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 261; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 162; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 372; Algar, "Nakşibendiyye", 32/335.

110 bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 372; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 161; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 260; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 262; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 73; Algar, "Nakşibendiyye", 335-336.

111 bk. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 70; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 167.

112 bk. Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 257; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 167-168; Uludağ, "Halvetiyye", 15/394.

113 bk. Uludağ, "Halvetiyye", 15/394; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 167-168; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 257.

114 bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 169; Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 257; Uludağ, "Halvetiyye", 15/394.

115 bk. Çelik - Yıldırım, "Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri", 28.

3. ÜNİTE

TASAVVUFTA AHLAK, BİLGİ VE VARLIK ANLAYIŞI

3.1. Tasavvufta Ahlak
3.2. Tasavvufta Bilgi ve Varlık

Anahtar Kavramlar

- baki
- fâni
- hikmet
- ihlas
- irfan
- marifetullah
- masiva
- muhabbet
- müşahede
- takva
- yakin

Bu ünitede sizlerden

- ahlakın tasavvufi hayattaki yerini sentezleyebilmeniz,
- tasavvufta bilgi ve varlık ile ilgili konuları idrak edebilmeniz

beklenmektedir.

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

Başlarken

Kur'an-ı Kerim'de ve hadisişeriflerde güzel ahlak övülmüş, insan güzel ahlaklı yaşamaya teşvik edilmiş, güzel ahlak sahibi olarak yaşamanın toplum içinde yaygınlaşmasına önem verilmiştir.

1. Güzel ahlak olarak nitelendirilebilecek davranışlar nelerdir? Düşüncelerinizi belirtiniz.
2. Güzel ahlaklı bir insan olmanın, size ve çevrenize katacağı değerler neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

3.1. Tasavvufta Ahlak

Konuya Başlarken

Yüce Allah, Kalem suresinin 4. ayetinde Peygamber Efendimiz'i "Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin." buyurarak övmüştür. Peygamber Efendimiz'in yaşayışını kendilerine rehber edinen sufiler, ahlakı yüceltmeyi tasavvufun temel amaçlarından biri olarak görmüşlerdir.

1) Ahlakı yüceltmek ifadesinden ne anlıyorsunuz? Düşüncelerinizi yazarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

.....

.....

.....

2) Kur'an-ı Kerim ve sünnette yer alan temel ahlaki ilkelerden hangilerini biliyorsunuz? Örneklerle açıklayınız.

.....

.....

.....

Ahlak, insanın hem maddi hem de manevi yaratılış boyutlarıyla ilgili olan bir kavramdır. Sözlükte tabiat, huy ve seciye anlamlarına gelen ahlak; insanın iyi veya kötü olarak değerlendirilen nitelikleri ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu davranışlarının tamamıdır.[1] Bununla birlikte ahlak; insanın manevi kemalini sağlamaya yönelik bilgi, düşünce ve yaşayış alanını ifade etmektedir.[2]

Yorumlayalım

Verilen ayet ve hadisleri okuyunuz. Ayet ve hadislerden yapmış olduğunuz çıkarımlarınızdan hareketle İslam'da ahlakın önemini kısaca açıklayınız.

- "O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever."

(Al-i İmran suresi 134. ayet)

- "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor"

(Nahl suresi 90. ayet)

- "Şüphesiz sizin en hayırlılarınız ahlakı en güzel olanlarınızdır."

(Müslim, "Fedâil", 68)

- "... Kim de ahlakını güzelleştirirse, cennetin yüksek yerinde ona bir köşk yapılır."

(Tirmizi, "Birr ve Sıla", 58)

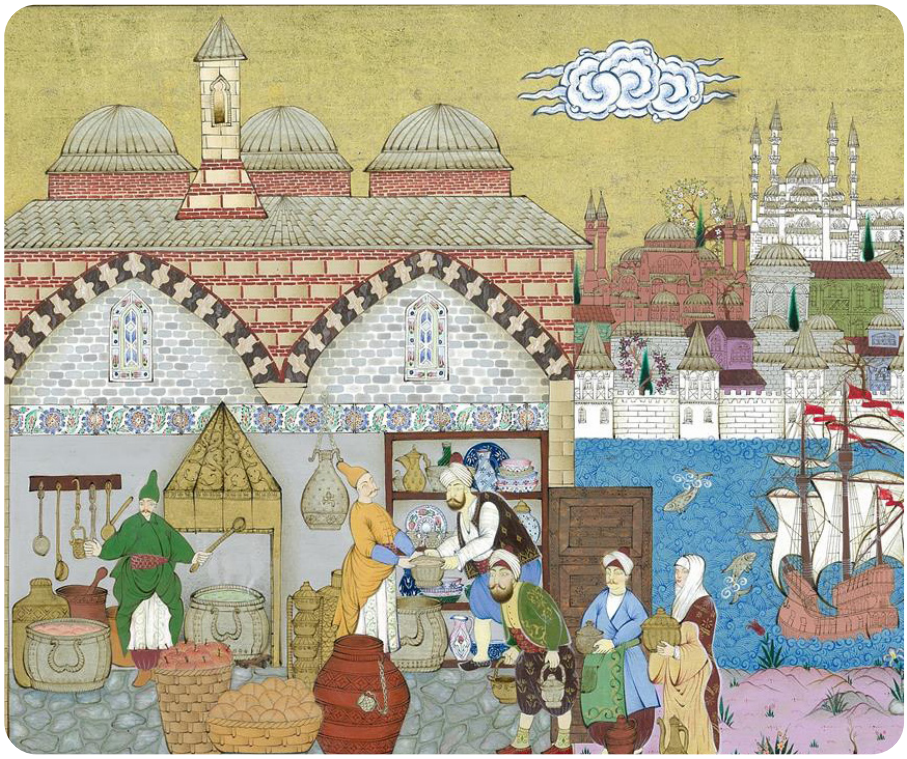
İslam'da iyilik yapmak ve doğru konuşmak gibi yapılması gereken davranışlar güzel ahlak; hırsızlık yapmak ve yalan söylemek gibi kaçınılması gereken davranışlar ise kötü ahlak olarak kabul edilmiştir.[3] Yüce Allah Kur'an'da insanlara güzel ahlaklı olmak ve kötülüklerden vazgeçmek konusunda öğütler vermiştir.

Menkıbeden Kalbe

Bayezid Bistami mescide girerken ihtiyar bir adamın asasını yere düşürür; adam eğilerek asasını yerden alır. İhtiyar adama zahmet verdiğini sonradan fark eden Bayezid, adamın evine giderek onunla helalleşir.

(bk. Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, 202,223)

Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilen Peygamber Efendimiz, Kur'an'ın hükümlerini hayatında uygulayıp İslam ahlakını bizzat yaşamış ve davranışlarıyla Müslümanlara örnek olmuştur. Bu temeller üzerine bina edilen tasavvufi ahlak anlayışı Kur'an'ın emir ve yasaklarına, Hz. Peygamber'in sünnetine göre yaşamayı esas alan bir yaklaşımdır[4] (Görsel 3.1).

Görsel 3.1: Yardımlaşmak tasavvufta önemli bir ahlaki ilkedir.

Paylaşalım

Tasavvufun güzel ahlak ile ilişkili tanımlarından hatırladıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 3.2: Muhyiddin İbnülarabi'nin ahlaka dair eseri

Tasavvufi ahlak, sadece iman ve ibadet boyutuyla değil ahlaki öğütlerin pratiğe dönüşmesiyle de İslam'ın bütüncül yaşam anlayışını yansıtır.[5] Sufiler, "Tasavvuf güzel ahlaktır.", "Tasavvuf razı olunan ahlaktır." gibi tanımlamalar yaparak güzel ahlak ile tasavvufu özdeşleştirmişlerdir.[6] Ahlaki açıdan üstün olan kişi tasavvuf açısından da üstün kabul edilerek tasavvuf ile ahlak bir bütün olarak değerlendirilmiştir.[7] Bu yüzden kimi sufiler, güzel ahlakı konu edinen eserler kaleme almışlardır (Görsel 3.2). Bu eserlerde tasavvuf, ahlaki hâllerin bilgisi olarak tarif edilmiş; sabır ve zikir gibi ahlaki konular tasavvufi bağlamda işlenmiştir.[8]

Bilgi Grafiği 3.1: Sufilerin ahlaka dair yazdığı bazı eserler

bâtın

Sözlükte "gizli şey, bir şeyin içi" anlamlarına gelir. Kur'an'da gizli olan ve görülmeyen anlamlarında Allah'ın (cc) bir ismi olarak geçmektedir.

(Karagöz, "bâtın", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 57)

Tasavvufi anlayışa göre güzel ahlak, Allah'ın (cc) insana bahşettiği bâtın nimetlerden biri olarak kabul edilir ve ahlaklı bir kimsenin hâl ve davranışlarının Allah (cc) tarafından güzelleştirileceği vurgulanır. Kur'an-ı Kerim, Peygamber Efendimiz'in birçok üstün nitelikleri arasında özellikle yüce ahlakına vurgu yaparak bu yönünü övmüştür. Bu sebeple tasavvufa göre insan davranışlarının en faziletlisi güzel ahlaktır.[9]

Tasavvufi ahlakta; namaz, hac ve zikir gibi bedenle yerine getirilen amellerin yanı sıra **takva** ve **ihlas** gibi kalbî ameller de bulunmaktadır. Hakiki anlamda sufi olup gerçek tevhide ulaşmak için bu ameller yerine getirilmelidir. Bunun için Kur'an'a dayalı ahlak anlayışını benimsemek, Hz. Muhammed'i (sav) ve onun sahabilerini rehber edinmek gereklidir.[10]

Dervişin Dilinden

Hakk'a itaat ederek, halka iyi davranarak, nefsine ve şeytana uymayarak ahlaklı ol.

(bk. Hücvirî, *Hakikat Bilgisi*, 104)

Tasavvufi Ahlakın Gayesi

Allah (cc), insanı başıboş bırakmamış; nefsini temiz tutması konusunda uyarmıştır.[11] Tasavvuf ahlakı da insanın nefsini kötülüklerden arındırmasını ve ahlaki olgunluğa erişmesini temel amaç olarak benimsemiştir.[12] Bu sürecin nasıl gerçekleşeceği de seyrüsüluk eğitiminde yer alan tahalluk ve tahakkuk kavramlarıyla açıklanmıştır. Sözlükte tahalluk, süslenmek ve hoş olmak; tahakkuk ise gerçekleşmek anlamlarına gelir. Tahalluk, İslam ahlakının öğrenilmesini amaçlayan tasavvufi eğitimi, bu çerçevede kötü huyları terk ederek güzel huylarla bezenmeyi kapsamaktadır.[13] Bu eğitimde kalp tasfiye ve nefis tezkiye edilmekte, kötü sıfatlar terk edilerek övülen vasıflar kazanılmakta ve ahlak yüceltilmektedir.[14] Tahakkuk ise Allah (cc) tarafından istenen vasıflara bürünen ve ahlaken olgunlaşan müridin ilahi hakikatlere yani marifet bilgisine ulaşmasını ifade etmektedir.[15]

Tasavvufi ahlakta İslam'ın hükümlerine uygun yaşayış, hâl ve makamların temelini oluşturur. Tasavvufa göre insanın, doğuştan gelen huyları, işlediği amelleri, kendisine verilen hâlleri ve kazandığı manevi makamları olmak üzere çeşitli yönleri bulunmaktadır. İnsan, İslam'ın emirlerine göre amel eder ve kötü huylardan kurtulup ahlakını güzelleştirirse Allah'ın (cc) kereminden ve lütfundan ona hâller bahşedilir.[16] Tahalluk kavramıyla da ifade edilen hâller; insana gelen zıt boyutlu korku ve ümit, sıkıntı ve rahatlık gibi yaşadığı duygulardır.[17]

"Ahlak iledir kemal-i âdem.
Ahlak iledir nizam-ı âlem."
(Doğan, *İslam Ahlakının Esasları*, 120.)

İnsan, kendisine verilen güzel hâlleri gayretle sürdürüp bunları özümserse tasavvufi ahlakın diğer aşamaları olan sabır, tevekkül, rıza gibi makamlara erişir. Makam, müridin çaba göstererek ve tekrar ederek kazandığı, zamanla kendine ait bir vasıf hâline getirdiği kalıcı ahlaki tutumlardır.[18] Güzel ahlaklı olmayı ifade eden hâller ve makamlar, irfan bilgisinin temelini oluşturur. Makamları elde eden kul, en son makam olan tevhide erer ve insanıkâmil olur.[19]

Yazalım

Tasavvuf için ahlak, ahlak için de edep vazgeçilmez bir unsurdur. Çünkü edepli olmak, Allah'ın (cc) sevgisine mazhar olmanın ve muhabbet makamına kavuşmanın bir vesilesidir. Buna göre sufiler, en küçük davranışlarında bile edepli olmaya özen gösterirler. Örneğin "Allah (cc) kimsenin kapısını kapatmasın" duası gereği "kapıyı kapat" demek yerine "kapıyı ört" denir ve kapı yavaşça kapatılır. "Allah (cc) kimsenin ışığını söndürmesin" duası da "lambayı söndür" denilmesine engel olur; bunun yerine "lambayı dinlendir" ifadesi kullanılır. Ayrıca "lambayı yakmak" hoş karşılanmaz "lambayı uyandır" denilir. Konuşanın sözünü kesmek, mecliste gizli, işaretleşmek yahut fısıltıyla konuşmak edebe terstir. Yürürken gürültü yapmamak, kapıdan çıkarken mümkünse arkayı dönmeden çıkmak, misafirin ayakkabılarını içeriye doğru dizmek (tekrar bekleriz anlamında), uyuyan birini sarsmadan ve bağırmadan; yastığına dokunarak hafif bir sesle "agâh ol erenler" diyerek uyandırmak tasavvufta edebe uygun ahlaki davranışlardandır.

(bk. Konur, *Tasavvuf El Kitabı*, 376-377; Pala, *İki Dirhem Bir Çekirdek*, 62)

Metinden hareketle tasavvufi hayattaki ahlaki unsurları belirleyerek düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Tasavvufi Hayattaki Bazı Hâl ve Makamlar

Mahv ve İspat

Tasavvuf ahlakında kötü davranışlardan kurtulmak ve güzel huylarla bezenmek insan için önemli bir hedeftir. Bu da müridin mahv ve ispat hâllerine uygun bir şekilde yaşamasıyla gerçekleşir. Mahv, Allah'ın (cc) istemediği davranışlardan kurtulmak; ispat ise O'nun istediği hâllere bürünmek anlamına gelir. Buna göre insan, Allah'a (cc) isyan etmeyi, kötü huyları, gaflette olmayı mahvetmeli; Allah'a (cc) itaati, güzel davranışları ve O'nun zikriyle yaşamayı ispat etmelidir (Görsel 3.3).[20]

Görsel 3.3: Güzel davranışları yaşamına yansıtmak sufilerin temel ilkelerindendir.

Kabz ve Bast

Allah (cc), Kâbız isminin gereği olarak kullarını bazen hastalık ve yoksulluk gibi zorluklarla imtihan ederken el-Basıt isminin gereğince de onları sağlık ve bolluk gibi nimetler içinde yaşatır. Bu durum "**…Daraltan da genişleten de Allah'tır ve O'na döndürüleceksiniz.**"[21]ayetinde vurgulanır. Buna göre kulun görevi, tüm bu hâllerin Allah'tan (cc) geldiği bilinciyle yaşamını sürdürmek ve her şart altında O'nun rızasından ayrılmamaya gayret etmektir.[22]

Yüce Allah buyuruyor ki

"(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı? Senin şânını yükseltmedik mi? Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul. Ancak Rabbine yönel ve yalvar."

(İnşirah suresi 1-8. ayetler)

Havf ve Reca

Tasavvufi ahlaka göre havf ve reca, sufilerin öne çıkan ahlaki hâllerindendir. Havf, insanın Allah'ın (cc) emirlerine aykırı davranmaktan korkarak O'nun rızasını kaybetme endişesiyle yaşamasını; reca ise kulun Allah'ın (cc) affı ve lütfuyla cennete gireceği ümidini taşımasını ifade eder.[23] Kur'an-ı Kerim'de müminlere, Allah'tan (cc) korkmaları ve O'nun rahmetinden ümit kesmemeleri emredilmiştir.[24] Bu yüzden Müslüman daima korku ve ümit arasında yaşamalıdır.

Dervişin Dilinden

"Havf ve reca kuşun iki kanadı gibidir. İkisi birbirine müsavi olursa kuş düzgün, uçuş mükemmel olur. Birisi eksik olursa kuş ve uçuş eksik olur. Her ikisi de bulunmazsa kuş ölüme terk edilmiş olur."

(Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, 223)

Tövbe

Pişmanlık ve nedamet anlamlarına gelen tövbe; kulun, yaptığı kötülük ve işlediği günahlardan dolayı pişmanlık duyarak onları terk etmesi, Allah'tan (cc) bağışlanmayı dilemesidir.[25] Tövbe, günahlarından pişmanlık duyarak af dileyen ve günah işlemeyi bırakan müridin ulaştığı ilk makamdır. Tövbe eden kul, Hakk'a yönelerek O'nun yoluna girmiş ve Hakk'ın rızası dışındaki her şeyden vazgeçmiştir. Böylece tövbe makamındaki mürit, yeniden doğmuş gibi hiç günah işlememiş sayılır.[26]

Biliyor musunuz?

Tasavvufi ahlakta tövbe üç kısma ayrılır:

1. Allah'ın (cc) azabından korkarak ve günahlardan kurtulmayı umarak yapılan tövbe,
2. Sevap kazanmak amacıyla yapılan tövbe,
3. Günah ve sevap endişesi taşımaksızın sadece Allah (cc) rızası için yapılan tövbe.

(bk. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 158)

Ubudiyet

Allah'a (cc) kul olmak ve ibadet etmek anlamlarına gelen ubudiyet, insanın yalnızca Allah'ın (cc) rızasını kazanmayı amaçlayarak O'na kulluk etmesidir. Bu kulluk, Allah'ın (cc) emirlerini içtenlikle yerine getirmeyi ve yasaklarından kaçınmayı kapsar.[27] Ubudiyet makamı, müridin Allah'ı (cc) her durumda Rab bilmesi ve O'na kulluk etmeye devam etmesidir. Bu makamdaki mürit bütün davranışlarında gösteriş ve samimiyetsizlikten uzak durmalıdır.[28]

Takva

Tasavvufi ahlaka göre takva; insanın Allah'a (cc) her durumda itaat etmesi, O'nun cezasından sakınması ve Allah'ın (cc) her an kullarıyla beraber olduğu bilinciyle davranışlarına dikkat etmesidir. Sufiler, dinî hükümleri titizlikle yerine getirmeyi, dinde hoş görülmeyen durumları terk etmeyi ve şüpheli şeylerden sakınmayı takva olarak görmüşlerdir. Tasavvufi ahlak anlayışında üstün derecelere ulaşmak için takva makamına ermek şart koşulmuştur.[29]

Menkıbeden Kalbe

Bakkaldan aldığı hurmaların arasına bakkalın tezgahından bir hurma düştüğünü eve gelince hatırlayan İbrahim Ethem, tekrar bakkala gider. Yeniden aynı miktarda hurma satın alır ve aralarından bir hurmayı bakkala bırakır.

(bk. Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, 202,223)

Murakabe

Murakabe; kontrol etmek, denetlemek, gözetlemek gibi anlamlara gelir. Tasavvuf yoluna giren kişinin ruhen olgunlaşmak amacıyla iç âlemini kontrol altında bulundurmaya, Allah (cc) ile birlikte olma bilincini diri tutmaya ve Allah'ın (cc) kendisini gördüğü bilincini güçlendirmeye çalışmasıdır.[30] Kur'an-ı Kerim'de "**Şüphesiz Rabb'in, gözetlemededir.**"[31] buyurulmaktadır. Bu makamın gereği olarak mürit, her an Allah'ın (cc) gözetimi altında olduğunu bilerek yaşamalı ve davranışlarını güzelleştirmelidir.[32]

Sabır

Tasavvufi ahlakın temel makamlarından biri olan sabır; katlanmak, dayanmak anlamlarına gelir. Sabır kişinin başına gelen dert ve zorluklar karşısında sızlanmayı Allah (cc) rızası için terk etmesidir. Sabır makamındaki mürit; sıkıntılarını yalnızca Allah'a (cc) arz etmeli, başkalarına yakınmamalı, Allah'ın (cc) emirlerini yerine getirmede ve yasakladığı şeylerden kaçınmada kararlı olmalıdır.

Okuma Parçası

Hakk şerleri hayr eyler
Zan etme ki gayır eyler
Ârif anı seyr eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler
(...)

Sen adli zulüm sanma
Teslim ol oda yanma
Sabret sakın usanma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler
(...)

Deme şu niçin şöyle
Yerincedir ol öyle
Bak sonuna sabreyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler
(...)

(Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, 149)

Zikir

Zikir, Allah'ı (cc) her an zihnen ve kalben hatırda tutmak, gaflete düşmemek, O'nun adını tekrarlamak demektir.[33] Bunun için Allah'ı (cc) unutturan bütün meşguliyetlerden insanın vazgeçmesi gerekir. Zikir, insanı olumsuz durumlardan kurtarıp rahata kavuşturabileceği gibi marifetullaha da ulaştıran bir makamdır. Rızık kazanmak amacıyla yapılan çalışmalar sırasında dahi Allah'ı (cc) zikretmeli, "El kârda gönül Yâr'da" olmalıdır[34] (Görsel 3.4).

Görsel 3.4: Sufiler her nefesi zikir ile geçirmeye çalışırlar.

Fakr

Fakr, insanın Allah'a (cc) daima muhtaç olduğu bilinciyle yaşaması ve O'ndan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır.[35] Kur'an'da Yüce Allah, "**Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye layık olan O'dur.**"[36] buyurarak insanın muhtaçlığına dikkat çekmektedir. Tasavvufi anlayışta fakr makamı, insanın hiçbir şeye sahip olmaması değil; kendi varlığını ve elde ettiği nimetleri Allah'ın (cc) lütfu olarak görmesi ve bunlardan dolayı kibirlenmemesidir.[37]

Dervişin Dilinden

Yûnus cümle varından elin çekti
Fakra girip yokluğa kanat açdı
Yitmiş bin hicâblar anunla geçdi
Bana Allah gerek gayrı gerekmez

Yunus Emre

hicâb : Utanma
anunla : Onunla

(Tatcı, *Aşık Yunus*, 62)

İsar

İsar; bir kimsenin, kendisinin ihtiyacı varken dahi sahip olduğu imkânları fedakârlıkta bulunarak ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarını gidermek için kullanmasıdır. İsar makamına ulaşan sufiler, başkalarını kendilerine tercih etmişler, cömert davranmaktan geri durmamışlardır. Bir nimet varsa öncelikle kardeşlerine sunmuşlar, bir külfet varsa kardeşlerinden önce onu yüklenmişlerdir.[38] Onlar bu davranışlarını da Kur'an'ın "**… İhtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.**"[39] ayetine dayandırmışlardır.

Hamt

İyilik, güzellik ve üstünlükle niteleme, övme, yüceltme anlamlarına gelen hamt; tüm nimetlerinden dolayı Allah'a (cc) minnettarlık duymak demektir.[40] Tasavvufi ahlakta bir makam olan hamt sadece nimetlerinden dolayı değil her vesile ile Allah'ı (cc) yüceltmedir.[41] Allah'a (cc) sadece dilin ikrarı ile değil, kalbin tasdiki ve bedenin itaatiyle de hamdedilmelidir.

Yorumlayalım

Davranışların ve alınan kararların belirlenmesinde ahlaki normların dikkate alınması niçin önemlidir?

İhlas

Görsel 3.5: İhlas ibadetlerde aranan temel niteliklerdendir.

Samimi olmak ve riyayı terk etmek gibi anlamlara gelen **ihlas**, kulun tutum ve davranışlarında daima Allah'ın (cc) rızasını gözetmesidir.[42] İhlas kalbin temiz ve selim, niyetlerin halis ve içten olmasını ifade eden bir makamdır. Sağ elin verdiğini sol el görmemeli ilkesine bağlı olarak insanın, sergilediği güzel davranışlarda gizliliği esas almasıdır. İhlas, insanın davranışlarını alışkanlık olmaktan çıkarıp ibadete dönüştüren manevi bir güçtür (Görsel 3.5).

Rıza

Razı olmak ve memnun kalmak anlamına gelen rıza, mümin bir kulun, Allah'tan (cc) gelen sevindirici durumlardan hoşnut olması; üzücü durumlardan ise şikayetçi olmamasıdır. Mümin, sevinçli şeylerden memnun olduğu gibi başına gelen olumsuz şeyleri de gönül huzuru ile karşılar ve isyan etmez. Rıza "**...Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır...**"[43] ayetine dayanır. Rıza, nefis mertebelerini aşan müridin ulaştığı nihai tasavvufi makamlardandır. Allah'tan (cc) razı olan bir kul, hayattaki her şeyin O'nun takdir ve iznine bağlı olduğu bilinciyle hareket eder. Bu yüzden İslam'ın hükümlerine ters düşmeyen yaşamın her durumundan hoşnut kalır. Böylece kul Allah'ın (cc) verdiklerinden, Allah (cc) da kulunun bu teslimiyetinden razı olur.[44]

Etkinlik - 1

25 dk

Adı	*Sufinin Ahlaki İlkeleri*
Amaç	*Ahlakın tasavvufi hayattaki yerini sentezleyebilme*

Yönerge: *Sufinin ahlaki ilkelerini içeren cümleleri okuyunuz. Tasavvufi ahlaka dair verilen kavramları anlamca uygun olanların karşısına örnekte verildiği gibi yazınız. Yazdığınız kavramların hâl veya makam olup olmadığını belirleyerek yanındaki kutucuğa işaretleyiniz.*

havf/reca - hamt - ihlas - kabz/bast - mahv/ispat
rıza - sabır - tövbe - ubudiyet - zikir

Sufinin Ahlaki İlkeleri	Kavram	Makam	Hâl
İnsanın varlık gayesi vardır, ömrünü boşa geçirmemelidir.		✓	
İyilik ve kötülük insanın doğasında vardır. İnsan iyilik yapmalıdır.			
Allah'ı (cc) anmak insanın yapabileceği en faydalı işlerdendir.			
Gösterişle yapılan iyiliklerden insanın bir kazancı olmaz.			
Başa gelen sıkıntılarda şikâyetçi olmak insanın değerini düşürür.			
Allah (cc) insanı bazen sevindirir, bazen de üzüntüye sevk edebilir.			
Yaşadığımız her şey Allah'ın (cc) izniyle başımıza gelmektedir.			
Allah'ın (cc) azabı şiddetlidir ancak rahmeti azabını geçmiştir.			

Değerlendirme: *Sufinin ahlaki ilkelerinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.*

1. *Tasavvufi hâl ve makamlar ile güzel ahlaklı olmak arasında nasıl bir ilişki vardır? Karşılaştırarak yazınız.*

2. *Sufinin yaşamında ahlakın niçin merkezi bir unsur olduğunu değerlendiriniz.*

3. *Erdemli davranışlar, küresel sorunların çözümünde çevresel, toplumsal ve bireysel düzeyde hangi olumlu etkiler oluşturabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Kontrol Noktası

1. **Bir sufinin güzel ahlaklı olması onun seyrüsüluk sürecine nasıl etki eder? Açıklayınız.**

2. **Tasavvufi makamlardan iki tanesini yazarak kısaca açıklayınız.**

3.2. Tasavvufta Bilgi ve Varlık

Konuya Başlarken

Kur'an-ı Kerim'de insanın Allah'tan (cc) geldiği ve tekrar Allah'a (cc) döndürüleceği ifade edilmektedir. Diğer yandan insanın en güzel şekilde (ahsenitakvim) yaratıldığı ve diğer canlılardan farklı olarak insana düşünme yetisi verildiği nakledilmektedir. (bk. İsra suresi 70. ayet, Tin suresi 4. ayet)

1) Kur'an-ı Kerim'de insan hakkında başka hangi açıklamalar yapılmaktadır? Bildiklerinizi yazınız.

2) İnsanın kendi hakikatini bilmesinin Rabb'ini ve âlemi tanımasına etkisi nedir? Düşüncelerinizi yazınız ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

Tasavvuf ilmi, insanın Allah'ı (cc) tanımasını, maddeden manaya yükselmesini, yaratılmış varlıklardan hareketle gerçek sonsuz varlığı bulmasını amaçlamıştır.[45] Bu bağlamda tasavvuf ilminin üzerinde durduğu temel konular, bilgi kaynakları ve varlık anlayışı olmuştur.

Yazalım

"Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi Rabb'inin zatı ise baki kalır."

(Rahman suresi 26-27. ayetler)

Ayetlerde yer alan fâni ve baki kavramlarından ne anladığınızı yazınız.

Fâni:

Baki:

Tasavvufi düşüncede insanın Rabb'ine yakınlaşması için âlem ve içindekilerin **fâni**, Allah'ın (cc) ise **baki** olduğunu idrak etmesi esastır. Tasavvufta fena ve beka olarak adlandırılan bu durum seyrüsüluk sürecinde sufinin yaşadığı manevi hâllerdendir.

"Kalıcı olmamak ve ölümlü olmak" anlamlarına gelen fâni; İslam inancına göre Allah'ın (cc) dışındaki bütün varlıkların geçici olduğunu ifade eden bir kavramdır. Baki ise "ebedî olan ve devam eden" anlamlarına gelir ve Allah'ın (cc) zatî sıfatlarından biridir. Tasavvufta fâni ve baki kavramları fena-beka ifadeleriyle ele alınır. Fena, insanın kendi varlığının geçici ve ölümlü olduğunu anlamasını ifade eder. "Sonsuzluk, ölümsüzlük ve kalıcılık" anlamlarına gelen beka ise Allah'ın (cc) ebedî olduğunu kulun idrak ettiği bir hâldir (Görsel 3.6). Bu hâllere sahip olan sufi, Allah'ın (cc) rızasını gözeterek yaşar ve masivadan yüz çevirir.[46]

"O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir."

(Hadid suresi 3. ayet)

Görsel 3.6: Allah (cc) sonsuz ve ölümsüzdür.

Masiva, sözlükte "başka ve gayr" anlamlarına gelir. Terim olarak ise Allah'ın (cc) dışındaki her şey demektir. İnsanı, Allah'ı (cc) anmaktan uzaklaştıran her şey tasavvufta masiva olarak kabul edilir. Kalp, Allah'ın (cc) zikredilmesiyle parlayan bir aynaya benzetilmiş; masiva da aynanın pusu olarak görülmüştür. Bu yüzden sufiler masivadan yüz çevirmeye gayret göstermiştir. Ancak bu anlayış, dünyadan tamamen yüz çevirmek değil dünya nimetlerine ve fâni varlıklara gönlünü bağlamamaktır.[47]

Okuma Parçası

"Dünya nedir? Allah'tan gafil olmak. Kumaş, para, tartı, ... değildir. Peygamber din için yüklendiğin mala: "O ne güzel maldır" dedi. Geminin içindeki su gemiyi batırır. Geminin altındaki su ise (gemiye) destektir. Süleyman, malı mülkü gönlünden kovduğu için kendisini sadece yoksul diye adlandırdı. Ağzı kapalı testi, içi hava ile dolu olduğundan güçlü deniz suyu üzerinde yüzer gider. (İnsan da) içinde yoksulluk havası oldukça, dünya denizi üzerinde durabilir. Bu dünyanın tamamı onun mülkü olsa da bu mülk onun gönül gözünde hiçbir şeydir. Öyleyse gönlünü "min-ledün" ululuğunun havasıyla doldur, ağzını da bağlayıp mühürle."

(Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, 1/68)

Etkinlik - 2

25 dk

Adı	*Hayatımdaki Önceliklerim*
Amaç	*Masiva kavramı üzerinden hayata dair tefekkür yapabilme*

Yönerge:

1. *Aşağıdaki soruları cevaplayınız.*
   - *Günlük yaşamınızda zihninizi en çok meşgul eden şeyler nelerdir?*
   - *Günlük hayatınızda manevi açıdan rahatlamak için neler yaparsınız?*
2. *Hayatınızdaki masiva sayılmayacak davranışlarınızı aşağıdaki kutunun içine, masiva olarak gördüğünüz davranışlarınızı ise dış bölüme yazınız.*

Değerlendirme: *Masivayı terk etme anlayışının insanın hayatına kattığı anlamı ve manevi farkındalığa etkisini açıklayan kısa bir paragraf yazınız.*

Tasavvufta Bilgi Kaynakları

İslam düşüncesinde insanın bilgi kaynakları Kur'an, sünnet, akıl ve duyulardır. Tasavvufi anlayış, bu bilgi kaynaklarını kullanmakla birlikte akıl ve duyuları hakikat bilgilerine ulaşmakta yetersiz görmüştür. Bu yüzden tasavvuf, rüya, keşif, ilham ve **müşahedeyi** de bilgi kaynakları olarak kabul etmiştir.

Rüya

Sözlükte "görmek" anlamındaki rüya, terim olarak uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütününü ifade eder.[48] Tasavvufta rüya, insanların duyularının ve bilinç hâllerinin tamamen kaybolmadığı uyku anında kalplerinde oluşan durumların zihinde canlanması ve şekillenmesi yoluyla kavranmasıdır.[49] Rüyalar, hakikate işaret eden gerçek rüyalar olabileceği gibi zihnin ve nefsin çağrışımlarından kaynaklanan gerçek dışı şeylerle ilgili de olabilir. Gerçek rüyaların, Allah'tan (cc) ve meleklerinden; asılsız rüyaların ise şeytan veya nefisten kaynaklandığı kabul edilmektedir.[50] Ruhun manevi âlemle irtibat kurduğu düşünülen rüyalar, tasavvufta kişiye özgü bilgi kaynağı olarak kullanılmış olsa da genel anlamda tek başına bilgi kaynağı olarak kabul edilmemiştir.[51]

Keşif

"Perdeyi ve örtüyü kaldırmak, gizli olanı meydana çıkarmak ve kalp gözüyle görmek" anlamındaki keşif; Kur'an'da geçen "**Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.**"[52] ayetine dayandırılmaktadır. Keşif, tasavvufta aklın ve duyuların yetersiz kaldığı gaybi konularda bir bilgi edinme yolu olarak kabul edilmiştir.[53] Ancak seyrüsüluk esnasında meydana gelen keşfi bilgide yanılma ihtimali bulunduğundan bu bilgilerin Kur'an ve sünnete uygunluğunun kontrol edilmesi tavsiye edilmiştir.[54] Sufinin manevi çabası sonucunda ulaşılan keşif; sıradan bir bilgiden öte, eşyanın ardındaki gizli gerçeklerin kavranması olarak kabul edilir.[55] Tasavvufi düşünceye göre günahlar kalp üzerinde bir perde oluşturur. Seyrüsüluk süreciyle bu perdeler açılınca sufinin önündeki hissî engeller kalkmaya başlar. Bunun sonucunda kişinin gayb ve ruh âlemindeki hakikatlere dair bilgilere ulaşmasına keşif ya da mükâşefe denir[56] (Görsel 3.7).

Görsel 3.7: Keşif ile perdeleri aralayan sufiler, yakından hissettikleri Allah'ın (cc) varlığına Arapça vav harfiyle işaret etmişlerdir.

İlham

"Bildirmek, haber vermek" anlamına gelen ilham, tasavvufta Allah'ın (cc), doğrudan veya melek aracılığıyla iyilik telkin eden bilgileri insanın kalbine ulaştırması olarak tanımlanır.[57] Herhangi bir düşünce ve çaba olmaksızın evliyanın ve seyrüsüluk yapan sufilerin kalplerine doğan bilgilere denir.[58] Şeytan vesvese yoluyla kötülükleri telkin etmektedir. Buna karşın Allah (cc) ve melekleri Hakk'a ve hayra yönelten bilgileri ilham yoluyla insanın kalbine ulaştırmaktadır. İlhamın varlığı konusunda İslam âlimleri görüş birliği içindedir. Ancak bu, dinî alanda kullanılabilecek kesin bilgi kaynağı olarak görülmemektedir.[59]

Yüce Allah buyuruyor ki

"Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?"

(Beled suresi 8-10. ayetler)

Müşahede

Müşahede, "görmek ve seyretmek" anlamlarına gelir. Tasavvufi anlayışa göre müşahede ve seyrüsüluk ile nefsi arınan, kalbi temizlenen sufinin gözünden gerçek bilgiler elde etmesini engelleyen örtüler kalkar. Böylece sufi, varlıklara dair sırlı bilgiler edinerek bütün varlıkları Hakk'ın kudretine şahit ve birliğine delil olarak görmeye başlar. Aynı zamanda tasavvufi bir makam olan müşahede, nefislerin arınmasıyla tevhit ve marifet gibi nihai makamlara eren sufilerde meydana gelir.[60] Bu aşamada **yakine** dayalı bilgiler elde edilmeye başlanır.

yakin

Şüphesiz, kesin ve apaçık bilgidir. Üç kısma ayrılır: İlmelyakin, habere dayalı bilgi; aynelyakin, gözle görülen bilgi; hakkalyakin ise yaşayarak elde edilen bilgidir. Yüzme eylemini duymak, ilmelyakin; yüzeni görmek, aynelyakin; yüzmek ise hakkalyakin bilgidir.

(Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 386)

Kalp

Tasavvuf düşüncesinde kalp, insanın manevi şahsiyetini ve kavrama yeteneğini temsil eder. Kur'an-ı Kerim'de "**…Onların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar…**"[61] ayetinde kalbe atfedilen "akletme" ve "derinlemesine anlama" işlevleri, onun sadece bir duygu değil aynı zamanda bir idrak merkezi olduğunu gösterir.[62] Kalbin bu idrak yeteneğine kavuşabilmesi, nefis terbiyesine ve kalp tasfiyesine bağlıdır. Arınmış bir kalp, sadece duyularla sınırlı kalmaz, insanın iç dünyasında ilahi olana dayalı nurani bir kaynak gibi işlev görmeye başlar. Bu boyutuyla kalp, sezgi ve basiret yoluyla aklın ulaşamadığı hakikatleri doğrudan kavrayabilir. Dolayısıyla tasavvufta kalp; insanın davranışlarını yöneten, doğruyu yanlıştan ayıran ve Allah (cc) ile manevi bağ kuran manevi merkezlerinden biri olarak kabul edilir.[63]

Dervişin Dilinden

"... Kalp olmasa beden konuşmayı nereden bilecek? Kalp aramasa beden aramayı nereden bilecek? … Allah (cc), bedene değil kalbe bakar."

(Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, 2/206)

Tasavvuftaki rüya, keşif, ilham ve müşahede gibi bilgi kaynakları ve bunlardan elde edilen bilgiler kişiye özgüdür. Bunların bağlayıcılığı ve geçerliliği yoktur. Dinî konularda delil olarak kullanılamazlar.[64] İnsanların tümü hatasız ve günahsız olamayacağı için bu bilgi kaynaklarına şeytanın vesveseleri ve nefsin kötü telkinleri karışabilir. Müslüman için kesin delil olan bilgi kaynakları vahiyle gelen Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu hükümlerdir.[65] Sufiler de Kur'an ve sünneti esas bilgi kaynağı ve delil olarak kabul etmişlerdir (Görsel 3.8).

Görsel 3.8: Kur'an, tasavvufun temel bilgi kaynağıdır.

Belirleyelim

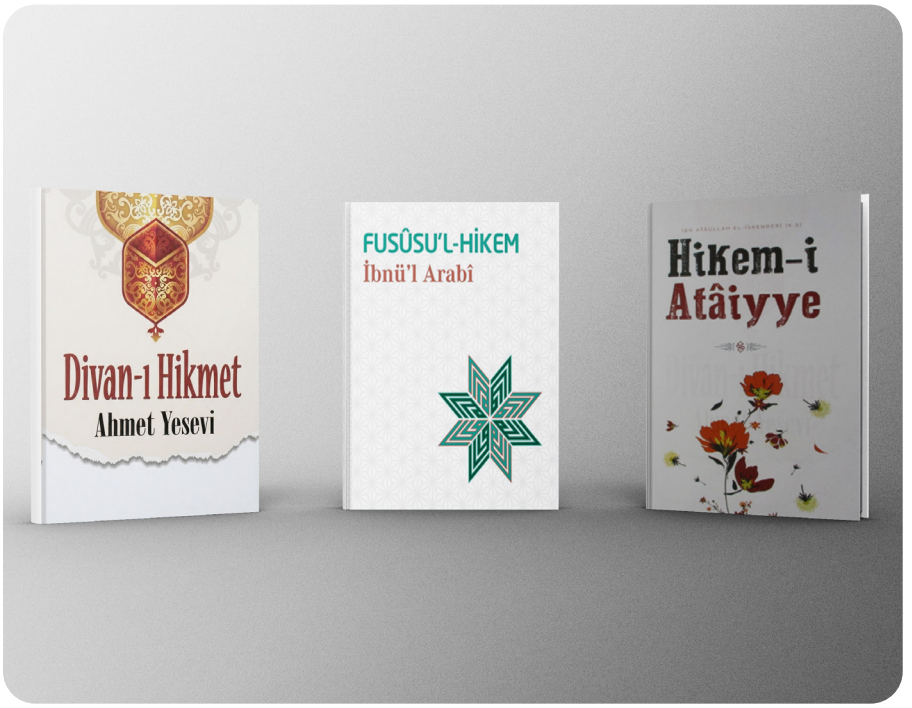
Aşağıda verilen cümlelerden kesin bilgi ifade edenleri belirleyerek karşılarına tik işareti (✓) koyunuz.	
Aynı rüyayı birkaç defa görmek, o rüyaya uygun amel etmeyi gerektirir.	
"... Şu bir gerçek ki gözler körleşmez, fakat göğüslerdeki kalpler körleşir." (Hac suresi 46. ayet)	
Müşahede bilgisi, dinî hükümlerde delil olarak kullanılabilir.	
"İlim öğrenmek, her Müslüman erkek ve kadına farzdır." (İbn Mace, "Mukaddime", 17)	
Kalp gözü açık insanların söylediklerini tartışmasız kabul etmelidir.	
İlham alarak yazılan şiirler edebî açıdan tartışmasız bir değere sahiptir.	
"İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadakayıcariye, kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat." (Müslim, "Vasiyyet", 14)	
"Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın." (Hucurat suresi 6. ayet)	

Tasavvufta Bilginin Tasnifi

İslam'da bilgiye, bilinen şey yahut ilim denilmektedir.[66] İlim, varlıkları olduğu gibi kavramak, tasavvur etmek, idrak etmek ve düşünmek anlamlarındadır. İlim, tasavvufi anlayışta iki ana kategoride ele alınır. Bunlardan ilki öğrenmekle elde edilen zahir ilimler diğeri ise mükâşefe, ilham, riyazet, kalp ve takva ile elde edilen bilgilere dayalı bâtın ilimlerdir.[67] Mutasavvıfların seyrüsüluk ile **hikmet** ve marifet bilgilerine ulaştıkları, insanların normal şartlarda bilemeyeceği şeyleri keşfettikleri kabul edilir.[68]

Hikmet

Hikmet; "hâkim olmak, sağlam yapmak, düzeltmek" anlamlarına gelen bir kavramdır. Kur'an-ı Kerim'de birçok anlamda kullanılan hikmet,[69] Kur'an ve sünneti doğru bir şekilde anlayıp amel etme, doğru hüküm ve karar verebilme yeteneğidir.[70] Hikmet, insanın Hakk'ı bilmesini ve O'na itaat etmesini, bâtılı bilerek ondan kaçınmasını, doğruyu yanlıştan ayırarak gereğince amel etmesini sağlayan bilgi ve bunu hayata geçirme gücüdür.[71] İlim ile ameli birleştiren hikmete ulaşma çabası, sufilerin ilgi alanı olmuş ve bu manevi tecrübeler onlar tarafından pek çok esere konu edilmiştir (Görsel 3.9).

Görsel 3.9: Hikmet konularını içeren bazı eserler.

Yüce Allah buyuruyor ki

"Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar."

(Bakara suresi 269. ayet)

İrfan

Sözlükte "tanımak, bilmek" anlamına gelen **irfan**, marifet kavramıyla da ifade edilmektedir. Marifet, tasavvufta Allah'ın (cc) zatı ve sıfatları hakkında yakin bilgiye sahip olmak demektir. Takva üzere yaşayan sufilerin; şeriat, tarikat kapılarından geçerek keşif, ilham ve müşahede gibi bilgi kaynaklarıyla ulaştıkları makamdır.[72] Sufiler, irfan ve marifet kavramlarıyla her şeyde Allah'ın (cc) birliğini idrak etmenin ifadesi olan tevhidi dolaylı olarak kastetmişlerdir.[73] Buna göre tasavvufi anlayışta tevhit ve marifet ayrılmaz bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır.

Etkinlik - 3

25 dk

Adı	*Sufinin Tevhidi*
Amaç	*İrfani düşünceye ilişkin öğrendikleriyle önceki bilgileri arasında tevhit inancı çerçevesinde ilişki kurabilme*

Yönerge: *Tevhit ile ilgili aşağıda verilen metinleri okuyunuz. İrfani düşünce bağlamında tevhit hakkında önceden sahip olduğunuz bilgilerle yeni öğrendiklerinizi karşılaştırınız.*

> *İslam düşüncesine göre tevhit, Allah'ın (cc) tek ilah olduğunu kabul ederek uluhiyet açısından zatında, sıfatlarında ve fiillerinde gücü O'na teslim etmektir. Rab olarak Allah'ın (cc) hiçbir ortağı olmadığını kabul etmek, sadece O'na ibadet ederek inanç ve amelde şirk koşmamaktır.*
>
> (bk. Özler, "Tevhid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41/18-20)

> *Sufilerden Cüneyd Bağdadi'ye göre tevhit, kendisinden bahsedilmesinden ziyade yaşanan bir boyuttur. Âlemdeki isim, sıfat ve fiillerdeki bütün mülkün Hakk'a ait olduğunu müşahede etmektir. Kulun kendi varlığının fâniliğini ve gerçek sahibinin baki olan Allah (cc) olduğunu idrak etmesidir.*
>
> (bk. Özbek, *Cüneyd-i Bağdâdî'nin Tevhid Anlayışı*, 55-59)

> *İmam Gazali ise tevhidi sembolik bir anlatımla şu şekilde tanımlamıştır: "Lâ ilâhe illallâh" diyen münafıkların tevhidi faydasız bir tevhittir. Böyle bir tevhit cevizin dış kabuğu gibidir. Diliyle "lâ ilâhe illallâh" diyerek söylediğini kalbiyle tasdik eden müminlerin tevhidi ise cevizin iç kabuğuna benzer. Keşf yolu ve Hak nuru ile tevhidi müşahede eden Allah'a (cc) yakın kulların tevhidi cevizin içi gibidir. Yalnız tek olanı gören ve kendi varlığından fâni olan sıddıkların tevhidi ise kemal mertebesindeki tevhittir. Böylesi öz bir tevhit mertebesi de cevizin yağına benzer.*
>
> (bk. Gazâlî, *İhyâu Ulûmid-Dîn*, 1601)

Değerlendirme: *Metinden öğrendiğiniz yeni bilgilerden hareketle tevhit hakkındaki düşüncelerinizi yazınız.*

Marifetullah

Marifetullah, Allah'ın (cc) varlığının ve birliğinin tanınmasını ifade eden bir kavramdır[74] (Görsel 3.10). Marifetullaha ulaştıran yolun başlangıcında Allah'ın (cc) sıfat, isim ve fiillerinin öğrenilmesi yer alır. Daha sonra Allah'ın (cc) emir ve yasaklarına riayet etmek, farzları eksiksiz yerine getirmek, nafile ibadetleri artırmak ve seyrüsülukü tamamlamak marifetullaha ulaşmak için gerekli görülen adımlardır. Bunları yerine getirenler, Allah'a (cc) yaklaşmaya ve O'nun hakkında yakin bilgiler elde etmeye başlar. Böylece ilahi lütfun bir sonucu olarak marifetullaha layık olurlar ve arifibillah ünvanını alırlar.[75]

Görsel 3.10: Sufiler, lalenin şeklinin Arapça Allah (cc) lafzına benzemesi nedeniyle Allah'ın (cc) varlığını ve birliğini lale ile simgeleştirmişlerdir.

Marifetullaha ulaşanlar, aynı zamanda **muhabbet** makamına kavuşurlar. Sevmek ve hoşlanmak anlamlarına gelen muhabbet, tasavvufta insanın Allah'ı (cc) çok sevmesi ve O'nun sevgisini kazanmasıdır.[76] Muhabbet ehli insanlar, Allah'ı (cc) çok zikreder; O'nun övgüsünü ve rızasını her şeye tercih ederler.[77]

Tevhit

Kelime avı oyunu için karekodu okutabilirsiniz.

Arapça bir ve tek anlamlarına gelen "vahdet" kelimesinden türeyen tevhit kavramı, Allah'ın (cc) zat, sıfat ve fiillerinde tek ilah olduğuna inanmaktır.[78] Tasavvufi anlayışa göre tevhit, Allah'ın (cc) mutlak manada tek varlık, bütün varlıkların da Allah'ın (cc) kudretiyle var olduğunun idrak edildiği bir makamdır. Tevhit, aynı zamanda Allah'ın (cc) zatının nasıl olduğunu anlama konusunda kulun kendi acizliğini fark etmesidir.[79] Tevhit makamına ulaşan sufi, kendisinin ve çevresindeki varlıkların fâni, Allah'ın (cc) ise baki olduğunun bilincine varır. Bütün âlemi Allah'ın (cc) varlığının bir delili olarak görür.[80]

Yorumlayalım

"Sen çıkınca aradan
Kalır seni Yaradan"

Verilen beyitten hareketle kalp tasfiyesi ile tevhit inancı arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.

Tasavvufta Varlık Anlayışı

Varlık; var olma hâli, varoluş, mevcudiyet, varlıklar hakkında anlayış sahibi olmak ve idrak etmek gibi anlamlara gelmektedir.[81] Varlık kavramı tasavvufta vücut terimiyle ifade edilmiştir. Buna göre vücut/varlık, kendi varlığının ve diğer varlıkların farkında olmak anlamlarındadır.

mutlak

Kendi başına var olan, hiçbir şeye bağlı olmayan.

(*Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, "mutlak")

Tasavvuftaki varlık anlayışına göre gerçek ve mutlak varlık sadece Allah Teala'dır (Görsel 3.11). Allah (cc); ezelî ve ebedî, varlığı kendinden olan, yaratılmışlara benzemeyen ve hiçbir şeye muhtaç olmayan varlıktır. Allah'ın (cc) dışındaki varlıklar ise yaratılmış, sınırlı ve geçici varlıklardır. Bu varlıklara Allah'ın (cc) kudretine bağlı mukayyet varlık adı verilir. Tasavvuf düşüncesinde bu yaklaşım, varlığın hakiki sahibinin Allah (cc) olduğunu vurgulayan bir anlayıştır.[82] Bu durumun idrakine varan sufiler, "Varlık nedir?" sorusuna "Allah bes! Baki heves!" "Yanlızca Allah (cc) vardır, başka bir şey yok." diyerek cevap vermişlerdir. Bu tespitler tasavvuftaki vahdetivücut anlayışının temelini oluşturmuştur.

Görsel 3.11: Tasavvufta gerçek varlık sadece Allah Teala'dır.

Yorumlayalım

"Vahdet" (birlik) duygusunun, modern insanın sorunlarından biri olan "yalnızlık ve parçalanmışlık" hissine etkileri neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sözlükte "varlığın birliği" anlamına gelen vahdetivücut, Allah'ı (cc) gerçek varlık; âlemi ise O'nun kudret ve cemalinin tecellisi olarak kabul eden anlayıştır. Vahdetivücut düşüncesinin temellerini Muhyiddin İbnülarabi (öl. 1240) atmıştır. Onun *Fusûsü'l-Hikem* ve *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adlı eserlerine dayandırılan görüşlerine göre mutlak olan tek varlık Allah'tır (cc). O'nun dışındaki varlıklar, Allah'ın (cc) nurunun, isim ve sıfatlarının tecellisinden ibaret olan mukayyet varlıklardır.[83] Bu varlıklar arasında en güzel biçimde yaratılmış varlık ise insandır.

tecelli

"Ortaya çıkma, görünme" anlamına gelen, tecelli, tasavvufta; Allah'ın isim ve sıfatlarıyla âlemde ve sufinin kalbinde tezahür etmesi demektir.

(bk. Canbulat, "tecelli", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 640)

Yüce Allah buyuruyor ki

"... O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz."

(Kasas suresi 88. ayet)

Görsel 3.12: Tasavvufta Hz. Muhammed (sav) insanıkâmil olarak nitelendirilir.

Vahdetivücut anlayışını Sadreddin Konevi (öl. 1274) sistemleştirmiştir. Ona göre hakiki varlık olan Allah (cc), geçici varlıkların varoluş sebebidir. Allah (cc), âlemi kendisinin bilinip tanınması için yaratmış ve her an yeniden yaratmaya devam etmektedir. Varlıktan söz etmek, Allah'tan (cc) ve O'nun yarattığı insandan söz etmek demektir. Yaratılmış varlıkların en üstünü insanıkâmildir, yegâne insanıkâmil de Hz. Muhammed'dir (sav)[84] (Görsel 3.12).

Tasavvuftaki varlık anlayışı bağlamında farklı kültürlere saygı duymak niçin önemlidir?

Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi olan, İbnülarabi'nin görüşlerinin Osmanlı'da benimsenmesine katkı sağlayan Davud Kayseri'ye (öl. 1350) göre tek gerçek varlık Cenab-ı Hak'tır. Âlemdeki varlıklar ve bunlara ait farklı kültürlerin hepsi Hakk'ın kudretinin içinde ve bilgisinde sabit birer hakikattir. Bunlar, esmayıhüsnadan birine dayanan ve bu dünyada çeşitli şekillerde görünen fâni varlıklardır.[85] Vahdetivücut düşüncesinin Anadolu'daki önemli temsilcilerinden birisi de Molla Fenari'dir (öl. 1431). Ona göre mevcut varlıklar, Allah'ın (cc) ezelî ilminde bulunan ilk ve asli gerçek boyutlarına göre âlemde gerçeklik kazanmış şekillerdir.[86]

Bir Arif Portresi

Muhyiddin İbnülarabi (1165–1240)

(Mutasavvıf-Alim-Arif)

Hayatı ve Şahsiyeti	Tasavvufi Yönü	Eserleri
• Endülüs'te doğmuştur. • Ömrü ilim öğrenerek geçmiştir. • Zahirî ilimlerde ve tasavvufta ilerlemiştir. • Çok seyahat etmiş, Endülüs, Mekke, Kuzey Afrika ve Anadolu 'da bulunmuştur. • Türbesi Şam'dadır.	• "Şeyhü'l-Ekber" (En büyük şeyh) unvanıyla anılmıştır. • Vahdetivücut anlayışını savunmuştur. • Sevgi anlayışlı olmayı esas almıştır. • Eserlerinde derin ve sembolik bir dil kullanmıştır.	• *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, tasavvuf, ahlak ve maneviyat konularını içerir. • *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserinde 27 peygamberin ismini bir hikmet ile ilişkilendirmiş ve vahdetivücut düşüncesini anlatmıştır.
İlimle yoğrulmuş bir ömür geçirmiştir.	**Hakikat ve birlik anlayışını temsil etmiştir.**	**Tasavvuf düşüncesine yön veren yüzlerce eseri vardır.**

(Kılıç, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî" 493-516)

Etkinlik - 4

25 dk

Adı	*Tasavvufta Bilgi Kaynakları ve Varlık Anlayışı*
Amaç	*Tasavvufta bilgi ve varlık ile ilgili konuları idrak edebilme*

Yönerge:

1. *Tasavvufta bilgi ve varlık ile ilgili aşağıda verilen metni okuyunuz.*

   Tasavvuf bilgi ve varlık anlayışındaki bazı görüşleri açısından diğer ilimlerden ayrılır. Sufiler, bilgiye ulaşmak için akıl ve duyularla birlikte seyrüsüluke bağlı, tasavvufi tecrübe ve tatmak olarak adlandırılan bilgi metotlarını kullanırlar. Bunların sonucunda keşif ve müşahede gibi bilgi kaynaklarından elde ettikleri bilgileri zahir ve bâtın bilgiler olarak sınıflandırırlar. Allah'ın (cc) varlığını esas kabul ederek diğer varlıkların tanımını yapar ve özelliklerini açıklarlar. Tasavvufun kendine has bu bilgi ve varlık anlayışı, hakikate giden yolların çeşitliliğini ve derinliğini bizlere göstermektedir. Bu durum farklı bakış açılarını zenginlik olarak görüp saygı duymak, sadece başkalarının inançlarına değer vermek değil, aynı zamanda evrensel hakikati çok boyutlu bir perspektifle kavrayabilmektir.

2. *Okuduğunuz metinden hareketle tasavvuftaki bilginin tanımlamalarını ve varlığın özelliklerini tefekkür ediniz. Buna bağlı olarak tabloda yer alan kavramlarla tanımlamaları eşleştiriniz. Tasavvufi düşüncede ifade edilen anlama uygun cümle yazınız.*

beka - fâni - irfan - keşif - marifetullah
mukayyet varlık - mutlak varlık - vahdetivücut - vücut

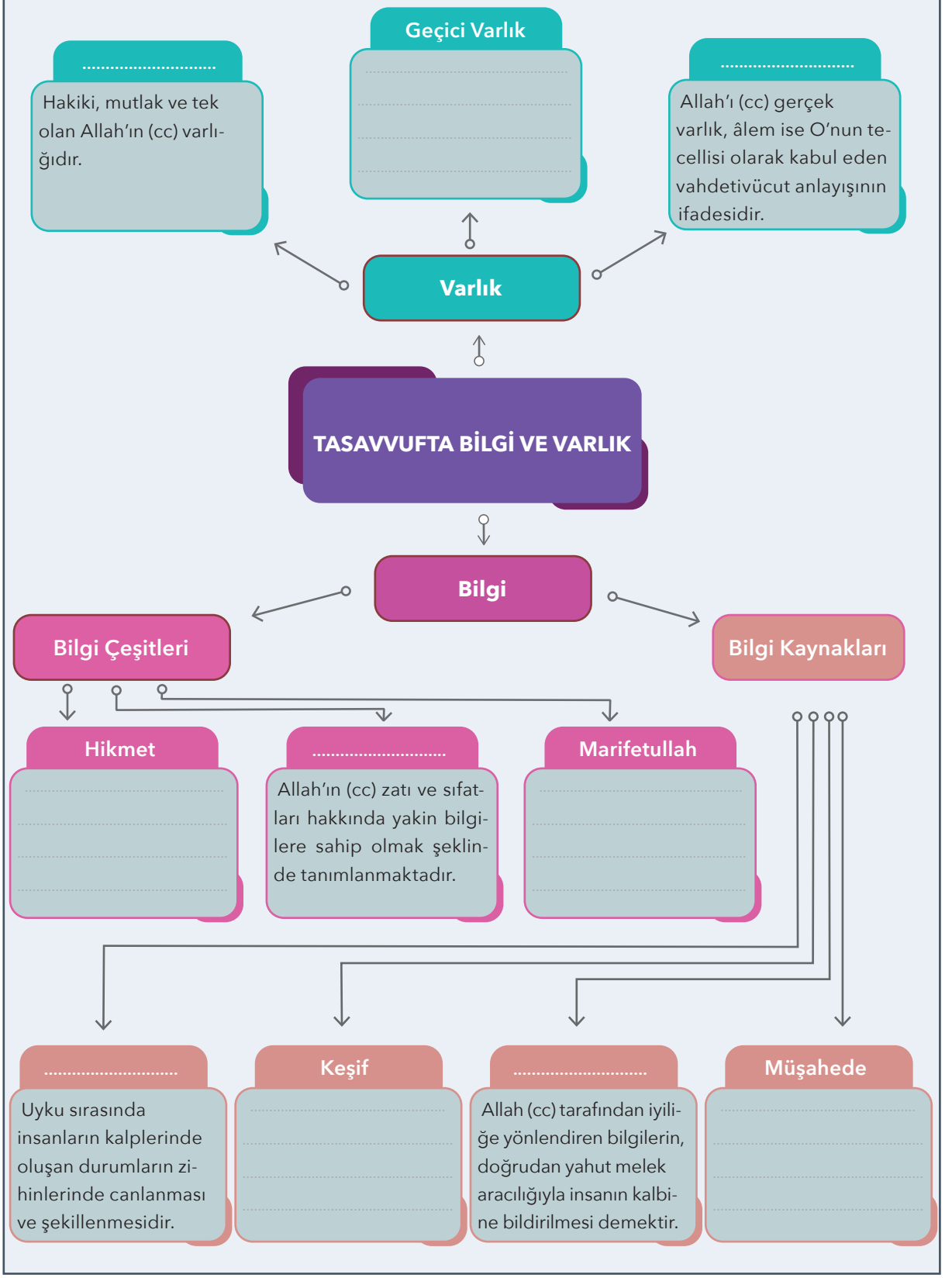
Kelime anlamları	Kavramlar	Tasavvufi düşüncede ifade edilen anlama uygun cümle
Ölümlü olma hâli		
Tanımak, bilmek		
Gizli olanı ortaya koymak		
Sonsuzluk		
Allah'ı (cc) tanımak		
Gerçek varlık		
Geçici varlık		
Varlığın birliği		

3. *Verilen metinden hareketle farklı kültürlere ve bakış açılarına saygı duymanın önemine dair düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Değerlendirme: *Tablodan hareketle tasavvufi anlayışın bilgi ve varlık görüşü hakkında çıkarımlarda bulunarak bunları kısaca değerlendiriniz.*

Kontrol Noktası

Aşağıdaki tabloda yer alan boşlukları uygun ifadelerle tamamlayınız.

Performans Görevi

Amaç	**Görev**
Tasavvuftaki bilgi ve varlık konusunu idrak edebilme	İnsanıkâmil düşüncesi hakkında bir rapor hazırlama
Beceriler	**Süre**
Tefekkür (idrak) edebilme	Hazırlık: Bir hafta Sınıf İçi Performans: 25 dakika

Ürün

Rapor metni

Yönerge

Sevgili Öğrenciler,

Bu performans görevine başlamadan önce lütfen aşağıdaki "Ön Hazırlık" bölümünü dikkatle okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayarak sınıfa gelmeniz önemlidir. Görevi gerçekleştirirken "Rapor Metni" bölümündeki uyarıları göz önünde bulundurarak raporunuzu hazırlayınız.

Ön Hazırlık

- Araştırma: İnsanıkâmil düşüncesiyle ilgili bir rapor hazırlamak için öncelikle aşağıdaki kaynaktan bilgi toplayınız.

  (Mehmet S. Aydın, "İnsân-ı Kâmil", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/330-331; https://islamansiklopedisi.org.tr/insan-i-kamil.)
- Gözden geçirme: Yararlandığınız kaynaktan insanıkâmil düşüncesinin ne olduğunu, dayanaklarını, temel ilkelerini ve etkilerini gözden geçirerek inceleyiniz.
- Çıkarımda bulunma: İnceleme sonucunda elde ettiğiniz bulgulardan insanıkâmil düşüncesinin tasavvuftaki varlık anlayışındaki yeri hakkında çıkarımda bulununuz ve çıkarımlarınızı kendi cümlelerinizle destekleyiniz.

Rapor Metni

- Başlık: Rapora bir başlık verilmesi
- Giriş: İnsanıkâmil kavramının tanımı, tasavvufi düşüncedeki gelişimi hakkında genel bilgi verilmesi
- Bulgular: İnsanıkâmil düşüncesinin dayanakları, temel ilkeleri, özellikleri, mertebeleri ve diğer isimlerinin ortaya konulması
- Sonuç: İnsanıkâmil anlayışının tasavvuftaki önemi ve etkileri hakkında değerlendirme yapılması
- Revizyon: Raporunuzu tamamladıktan sonra içerik doğruluğunu ve dil kullanımını gözden geçiriniz.

Değerlendirme Ölçütleri

- Bilgi toplama
- Dil ve yazım kurallarına uygunluk
- İçerik
- Özgünlük

Değerlendirme

Hazırladığınız ürün için öğretmeniniz tarafından dereceli puanlama anahtarı kullanılarak geri bildirim verilecektir. Ayrıca kendinizi öz değerlendirme formu ile değerlendiriniz.

Dereceli Puanlama Anahtarı					
Ölçütler	**Değerlendirme**				
	Mükemmel (4)	**İyi (3)**	**Orta (2)**	**Geliştirilmesi Gerekli (1)**	Puan
Bilgi Toplama	Konuyla ilgili tüm başlıklar eksiksiz toplanmıştır. Bilgiler doğru ve amaca uygundur.	Konuyla ilgili yeterli bilgi toplanmıştır. Ancak bazı bilgiler yüzeysel kalmıştır.	Konuyla ilgili sınırlı bilgi toplanmıştır. Bilgi çeşitliliği az ve alt başlıklar yetersizdir.	Toplanan bilgiler yetersiz veya konuyla ilgisizdir.	
Dil ve Yazım Kurallarına Uygunluk	Dil ve yazım kurallarına uygun hazırlanmış.	Dil ve yazım kurallarında kısmen hatalar vardır.	Dil ve yazım kurallarında orta düzeyde hatalar vardır.	Dil ve yazım kurallarına uyulmamıştır.	
İçerik	Metin yapısı (giriş, gelişme, sonuç) ve ana fikir uygundur; örnekler doğru ve bağlama uygun biçimde kullanılmıştır ve metnin bütünlüğünü destekler.	Metin yapısı (giriş, gelişme, sonuç) ve ana fikir genel olarak uygundur. Ancak bu üç ögeden yalnızca birinde belirgin bir eksiklik bulunur ve metnin bütünlüğünü tamamen bozmaz.	Metin yapısı (giriş, gelişme, sonuç) ve ana fikir kısmen uygundur. Ancak bu üç ögeden en az ikisinde belirgin eksiklik vardır ve örneklerin doğruluğu veya bağlama uygunluğu çoğu yerde yetersizdir.	Metin yapısı (giriş, gelişme, sonuç) ve ana fikir uygun değildir. Metinde bütünlük kurulmamıştır ve örnekler yoktur ya da konu/bağlamla ilişkili değildir.	
Özgünlük	Metinde özgün görüşler belirtilerek metnin tamamına yansıtılmış.	Metinde özgün görüşler yeterli düzeyde ancak metnin tamamına yansıtılmamış.	Metinde özgün görüşler çok az düzeyde belirtilmiş ve metne kısmen yansıtılmış.	Metinde özgün bir anlatım kullanılmamış.	
				Toplam Puan:	

Öz Değerlendirme Formu

Adı Soyadı:	
Sınıfı ve Numarası:	

Bu form kendinizi değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneği X ile işaretleyiniz.

Beceriler	Dereceler		
	Her zaman	**Bazen**	**Hiçbir zaman**
1. Konuyla ilgili önerilen kaynağa ulaştım.			
2. Gerekli araştırmayı yaparak edindiğim bilgileri kaydettim.			
3. Edindiğim bilgiler üzerinden konuyla ilgili çıkarımlarda bulundum.			
4. Metnimin ana fikrini net olarak belirledim.			
5. Dikkat çekici ve merak uyandırıcı bir giriş paragrafı yazdım.			
6. Metnimdeki içeriği oluşturan unsurları sınıflandırdım.			
7. Metni kendi görüş ve yorumlarım çerçevesinde şekillendirdim.			
8. İlgi çekici ve akıcı bir üslup kullanmaya dikkat ettim.			
9. Metnimi yazarken yazım kurallarına uymaya dikkat ettim.			
10. Metnime içeriği yansıtan ilgi çekici bir başlık verdim.			

Öğretmenin Geri Bildirimi:

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme

Aşağıdaki 1-5. cümlelerin başına ilgili olduğu kavramı yazarak tanımlarla kavramları eşleştiriniz.

bast - fakr- ilham - reca - rıza - vücut

1. (.....) İnsanın, her an Allah'a (cc) muhtaç olduğunun bilinciyle yaşamasıdır.
2. (.....) Allah'ın (cc) rahmetini kazanma ve cennete girme ümidini taşımaktır.
3. (.....) İnsanın başına gelen her durumun Allah'ın (cc) takdiri olduğunu kabullenmesidir.
4. (.....) Allah'ın (cc) doğrudan veya melek aracılığıyla insanın kalbine bilgi ulaştırmasıdır.
5. (.....) Tasavvufta varlık ve var olmak anlamlarında kullanılan bir kavramdır.

Aşağıdaki 6-10. önermeleri okuyunuz. Önermeler doğru ise doğru ( ) yanlış ise yanlış ( ) kutucuğunu işaretleyiniz, cevabınız yanlış ise gerekçesini yazınız.

6. Tasavvufi ahlak, Kur'an ve sünnetten bağımsızdır.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

7. Tahalluk, tasavvufta ahlakı güzelleştirme çabasıdır.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

8. Tasavvufta bilgi kaynakları akıl ve duyularla sınırlıdır.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

9. İnsan, marifet yoluyla elde ettiği bilgilerden sorumludur.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

.....

.....

.....

10. Mukayyet varlıklar, başlangıcı ve sonu belli olan geçici varlıklardır.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

.....

.....

.....

Aşağıdaki 11-15. soruların cevaplarını verilen boşluklara yazınız.

11. Muhyiddin İbnülarabi'nin varlık görüşünü yazınız.

.....

.....

.....

12. Güzel ahlaklı olmanın tasavvuftaki önemini açıklayınız.

.....

.....

.....

13. Tasavvufi ahlaktaki hâl ve makam kavramlarının arasındaki farklardan iki tanesini yazınız.

.....

.....

.....

14. Keşif ve ilham gibi bilgi kaynaklarının tasavvufta delil kabul edilmemesinin sebeplerini açıklayınız.

.....

.....

.....

15. Allah (cc) için gerçek varlık denilmesinin sebeplerini fena ve beka kavramları çerçevesinde yorumlayınız.

.....

.....

.....

Aşağıdaki 16-20. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

16. Tasavvufi ahlakta İslam'ın iman ve ibadet boyutunun yanı sıra ahlaki öğütlerinin de yaşama aktarılması çok önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de iyilik ve doğruluk gibi amelisalih kapsamında öğütlenen ahlaki davranışlar bir sufinin yaşamının temel unsurlarını oluşturur. Çünkü iman ettikten sonra ibadetlerle kendisini geliştiren bir insan, güzel ahlakı da hayatına yansıtarak huzurlu bir hayata kavuşur. Bu yüzden ahlaklı olmayı manevi gelişimin temel aşamalarından gören sufiler, "Tasavvuf güzel ahlaktır." ilkesini benimseyerek ahlak ile tasavvufu bir bütün olarak değerlendirirler. Ahlaklı olmayan bir kişinin tasavvufi açıdan da bir kıymetinin olmayacağını vurgularlar.

Metne göre tasavvufi ahlak ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Bireyin hayatının olumlu yönde gelişmesi için uğraşır.
B) Güzel ahlaklı olmak ile insan değeri arasında bağ kurar.
C) Amelisalih sayılabilecek davranışların yaygınlaşmasına çalışır.
D) İslam'ın temel hükümlerine uygun davranmayı önemser.
E) Ahlaki ilkeleri toplumsal kurallara uyumlu hâle getirmeyi amaçlar.

17. Dünyadaki her şeyin fâni olduğuyla yüzleşen mümin, gerçek varlığın yalnızca Allah'a (cc) ait olduğunu fark eder. Masivadan (Allah'ın (cc) dışındaki her şeyden) yüz çevirerek dünya malına pek değer vermez. Eşyaya esir olmadan ve dünya telaşına kapılmadan Rabb'ine yönelir. Bu durum, dünyadan el etek çekmek değil dünya sevgisini kalbe sokmamaktır.

Metinden çıkarılabilecek en kapsamlı yargı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Her an Allah'ın (cc) huzurunda olduğu bilinciyle hareket etmek
B) Allah'ın (cc) rızasını kazanmak için dünya nimetlerinden uzaklaşmak
C) Maddi varlıklara sahip olmayı Allah'a (cc) ulaştıran araçlar olarak görmek
D) Fani dünyaya bağlanmadan Allah'a (cc) itaatle yaşamak
E) Gerçek ve geçici varlık tanımlamalarını iyi kavramak

18. Hakiki varlık olan Allah (cc), tüm fâni varlıkların yaratıcısı ve varoluşların sebebidir. Âlem, Allah (cc) tarafından her an yeniden yaratılmakta olup O'nun tanınıp bilinmesine vesiledir. Bu nedenle varlık üzerine konuşmak, Allah (cc) ve insan üzerine konuşmak demektir. İnsanıkâmil, âlemdeki her şeyin özü ve esasıdır; bu anlayışın en mükemmel örneği Hz. Muhammed'dir (sav).

Metinde ifade edilen varlık anlayışı aşağıdakilerden hangisinin tasavvufi öğretisini yansıtmaktadır?

A) Davud Kayseri B) Hacı Bayram Veli C) Molla Fenari
D) Muhyiddin İbnülarabi E) Sadreddin Konevi

19. Tasavvufta ahlaki unsurlar, başlangıçta korku ve ümit gibi değişken ahlaki hâlleri oluştururken zamanla kişinin kalbine yerleşerek yaşayışında kalıcı bir duruma dönüşür. Tasavvufta makam olarak ifade edilen takva ve sabır gibi erdemli davranışları kişi zorla değil, fıtratının bir gereği olarak kendiliğinden sergiler. Bu durum, kişinin iç dünyası ile davranışlarının tam bir uyum içinde olduğunu gösterir. Bu hâle ulaşan sufi, yaşamını huzur içinde geçirmeye başlar.

Metinden çıkarılabilecek en kapsamlı yargı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ahlaki unsurların zıt boyutlu olmasının önemi
B) Ahlaki ilkelerin bir süre sonra insanın karakteri olması
C) Erdemlerin toplumsal yaşamda kazanılması
D) Ahlaki ilkeleri elde etmenin çeşitli yolları
E) İnsanın iç ve dış dünyasının dengeli olması

20. Akşam sohbetinde mürşit, "Allah'a (cc) ibadet etmek hayatta en önemli vazifemiz olsun. Bizler her an Allah'ın (cc) huzurunda olduğumuzu unutmadan yaşamak zorundayız. Allah (cc) korkusunu kalbimizden çıkarmamalı, yaptıklarımızın O'nun emirlerine uygun olmasına dikkat etmeliyiz. Evimizde, işimizde yani her yerde ve her anımızda Allah'ı (cc) anmalıyız. Bütün davranışlarımızda samimi olmalı ve Allah'ın (cc) rızasını gözetmeliyiz." diyerek nasihat etti.

Mürşidin nasihatinde vurguladığı ahlaki unsurlar arasında hangisi yer almaz?

A) Hamt
B) İhlas
C) Takva
D) Ubudiyet
E) Zikir

Daha fazla soruya ulaşmak için karekodu okutabilirsiniz.

Sonnotlar

1 bk. "ahlak", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 9.
2 bk. Çağrıcı, "Ahlâk", 2/1.
3 bk. Çağrıcı, "Ahlâk", 2/2.
4 bk. Muslu, "Tasavvufî Ahlak", 369.
5 bk. Gökcan, "Hz. Peygamber'in Yaşantısında Tasavvufi Unsurlar", 323.
6 bk. Hücvirî, *Hakikat Bilgisi*, çev. Uludağ, 101-105, 122.
7 bk. Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları*, çev. Uygur, 337-360.
8 bk. Kara, "Tasavvuf İlminin Tekke Dışında Eğitim ve Öğretimi", 2/10.
9 bk. Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, çev. Uludağ, 330-335.
10 bk. Çağrıcı, "Ahlâk", 2/7.
11 bk. Şems suresi 8-9. ayetler.
12 bk. Sunar, "Tasavvuf ve Kur'an", 54.
13 bk. Cebecioğlu, "tahallî", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 621.
14 bk. Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, 5.
15 bk. Uludağ, "tahakkuk", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 341.
16 bk. Cenik, *Yakub Han Kaşgarî ve Tasavvuf Anlayışı*, 76-77.
17 bk. Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, çev. Uludağ, 149-150.
18 bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Uludağ,51,55,161.
19 bk. Cenik, *Yakub Han Kaşgarî ve Tasavvuf Anlayışı*, 76.
20 bk. Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 112.
21 Bakara suresi 245. ayet.
22 bk. Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 110.
23 bk. "havf-reca", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 129, 303.
24 bk. Secde suresi 16. ayet.
25 bk. Canbulat, "tövbe", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 657.
26 bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Uludağ, 182-190; Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 182-190.
27 bk. "ubûdiyyet", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 371.
28 bk. Cebecioğlu, "ubûdiyyet", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 667.
29 bk. Uludağ, "takvâ", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 39/484.
30 bk. "murakabe", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 249.
31 Fecr suresi 14. ayet.
32 bk. Cebecioğlu, "murakabe", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 445.
33 bk. Canbulat, "zikir", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 715.
34 bk. Uludağ, "Halvet Der-Encümen", 388.
35 bk. "fakr", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 85.
36 Fatır suresi 15. ayet.
37 bk. Erginli, "fakr", *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 227.
38 bk. Abdullah el-Herevi, Tasavvufi Mertebeler, 154
39 Haşr suresi 9. ayet
40 bk. "hamt", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 118.
41 bk. Erginli, "hamd", *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 321.
42 bk. "ihlas", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 160.
43 Beyyine suresi 8. ayet.
44 bk. Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 102-103.
45 bk. Kürkçüoğlu, "Tasavvuf'a Dair", 24-25.
46 bk. Canbulat, "fenâ", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 176; "fenâ-bekâ", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 134; Karagöz, "baki", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 54; bk. "fenafillah", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 91.
47 bk. Uludağ, "Mâsivâ", 28/76; Canbulat, "mâsivâ", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 410.
48 bk. Çelebi, "rüya", 35/306-307.
49 bk. Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 467.
50 bk. Karaman, "rüya", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 565.
51 bk. Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 451-452.
52 Kaf suresi 22. ayet.
53 bk. "keşif", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 202.
54 bk. Öngören, "Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri", 96.
55 bk. Yılmaz, "İbnü'l-Arabî Öncesi Tasavvuf Literatüründe Keşf ve İlham Ayrımı", 55/7.
56 bk. Uludağ, "keşf", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 213.
57 Yavuz, "ilham", 22/98.
58 bk. Uludağ, "ilham", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 184-185; Yılmaz, "İbnü'l-Arabî Öncesi Tasavvuf Literatüründe Keşf ve İlham Ayrımı", 15.
59 bk. Yavuz, "İlham", 22/99.
60 bk. Uludağ, "müşahede", *Tasavvuf Terimleri*

Sözlüğü, 265; Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 464-465.

61 Araf suresi 179. ayet.

62 Hac suresi 46. ayet, Araf suresi 179. ayet.

63 bk. Küçük, "Bilgi Kaynağı ve Vasıtası Olarak Kalb", 48-52.

64 bk. Canbulat, "ilham", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 310.

65 bk. Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 460.

66 bk. Taylan, "Bilgi", 6/157.

67 bk. Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 451-452; Ateş, *İslâm Tasavvufu*, 551-552.

68 bk. Sunar, "Tasavvuf ve Kur'an", 14/53-66.

69 bk. Karagöz, "hikmet", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 258.

70 bk. "hikmet", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 138.

71 bk. Erginli, "hikmet", *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 375-376; İbn Arabî, *Marifet ve Hikmet*, çev. Kanık, 151; "hikmet", *Tasavvuf Sözlüğü*, 22.

72 bk. Canbulat, "marifet", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 409; Uludağ, "marifet", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 236; "marifet", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 223; Cebecioğlu, "marifet", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 412.

73 bk. Uludağ, "Tevhid", 41/21.

74 bk. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 413.

75 bk. "marifetullah", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 223; Uludağ, "marifet", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 236; Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 452.

76 bk. Uludağ, "Mârifet", 28/55.

77 bk. Göztepe, *Abdulkerîm Kuşeyrî'de Hâller ve Makâmlar*, 431-433.

78 bk. Karaman, "tevhit", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 459-460; "tevhit", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 365.

79 bk. Erginli, "tevhit", *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1101-1107.

80 bk. Cenik, *Yakub Han Kaşgarî ve Tasavvuf Anlayışı*, 81-84.

81 bk. Doğan, "varlık", *Büyük Türkçe Sözlük*, 112, 620.

82 bk. Uludağ, "vücût/vücûd", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 383.

83 bk. "vahdetivücut", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 376; Karagöz-Karaman, "Vahdet-i vücûd", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 677-678.

84 bk. Demirli, "Sadreddin Konevî", 35/421-425.

85 bk. Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, 281.

86 bk. Görgün, "Molla Fenârî", 30/247.

4. ÜNİTE

TASAVVUFUN HAYATA YANSIMALARI

4.1. Tasavvufun Kültürümüze ve İslam Medeniyetine Yansımaları

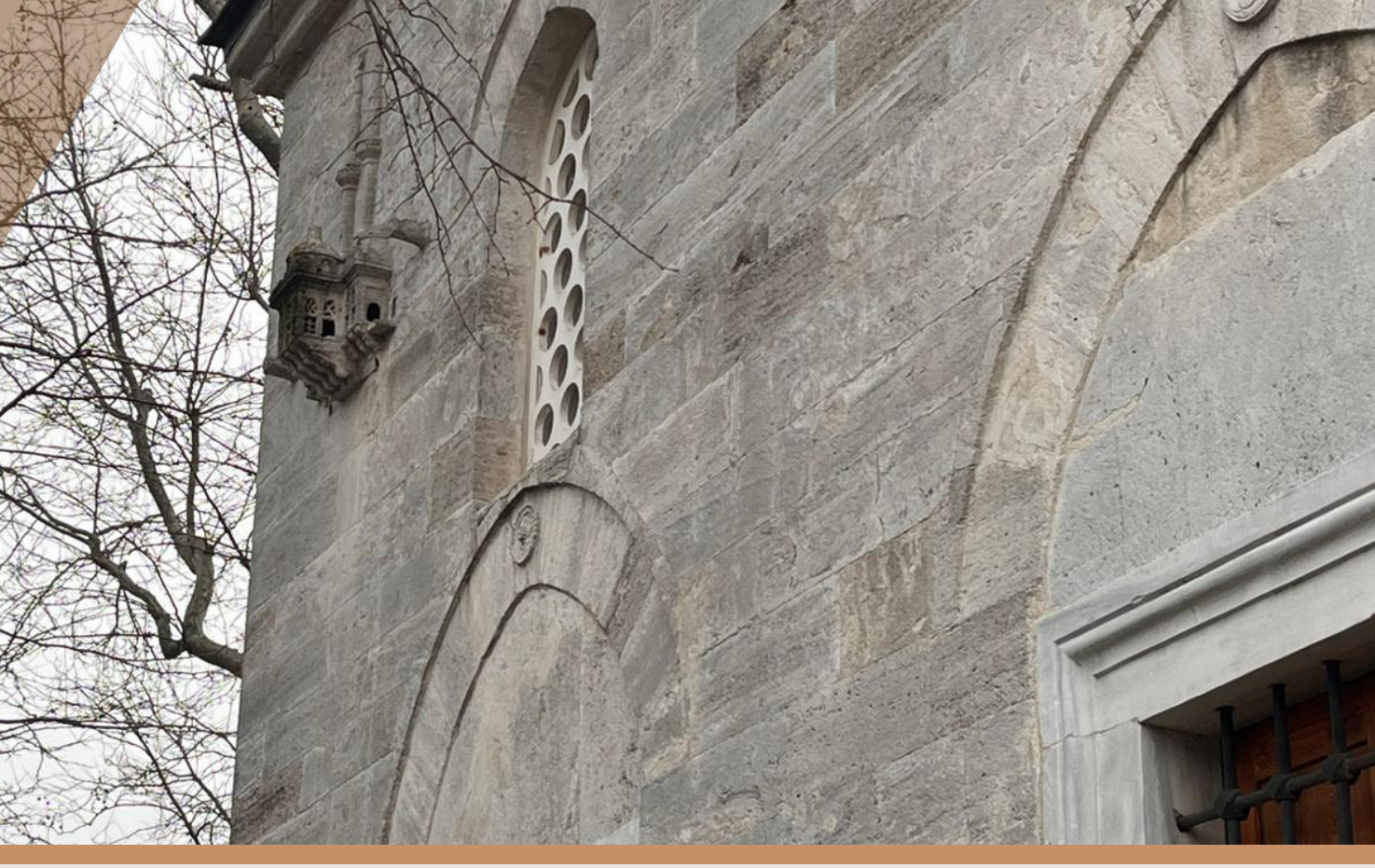
4.2. Günlük Hayatta Tasavvuf

Anahtar Kavramlar			
• Ahilik	• fütüvvet	• ribat
• alperen	• keramet	• tekke
• dergâh	• menkıbe	• türbe

Bu ünitede sizlerden

- tasavvufun kültürümüze ve İslam medeniyetine yansımalarını müşahede edebilmeniz,
- tasavvufun günlük hayata etkisini gözleme dayalı tahmin edebilmeniz

beklenmektedir.

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

Başlarken

Anadolu'da kurulan ve tasavvufla zanaati birleştiren bir esnaf teşkilatı olan Ahiliğin kurucusu Ahi Evran, iş ahlakına büyük önem verirdi. Yapılan işin kalitesini kontrol etmek amacıyla sık sık denetimler yapardı. Bu denetimlerde kalitesiz mal üreten esnaf, ağır bir yaptırımla karşılaşırdı. "Pabucu dama atılmak" deyimi, işte bu köklü Ahi uygulamasından gelmektedir. Arasta şeyhi, hile yapan veya töreyi bozan esnafın dükkânını kilitler ve esnafın kuşağını kapıya bağlardı. Son olarak birbirine bağlı iki pabucu dükkânın damına fırlatırdı. Bu eylem, esnafın iş yapmaktan geçici veya daimî menedildiğini gösterirdi. kapatma cezası alan usta, kurallara uyarsa dükkânını tekrar açma hakkı kazanırdı. Hatalarında ısrar eden kişiler ise meslekten tamamen ihraç edilirdi.

(bk. Yüksel, "Ahilik Felsefesinden Günümüz Meslek Ahlakı Tartışmalarına Bir Bakış", 509)

Kuruluş ve teşkilatlanma sürecinde tasavvuftan beslenmiş bir kurum olan Ahiliğin günlük hayatımıza yansımalarına dair bildiğiniz benzer örnekleri arkadaşlarınızla paylaşınız.

4.1. Tasavvufun Kültürümüze ve İslam Medeniyetine Yansımaları

Konuya Başlarken

Kültürümüze etki eden tasavvufi şahsiyetlerden bildiklerinizi ve bu şahsiyetlerin öne çıkan özelliklerini yazınız.

Paylaşalım

1. **Alperen kavramı sizde neleri çağrıştırmaktadır? Düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.**
2. **Alperenlerin Anadolu'nun İslamlaşması sürecine nasıl bir katkısı olmuştur? Düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.**

Alperenlerin pazubentleri, hem savaş meydanında fiziksel bir koruma kalkanı işlevi gören hem de içinde taşıdığı dualar veya üzerindeki sembollerle dervişlik ruhunun manevi zırhını temsil eden geleneksel bir donanımdır.

(Ölker - Aydın, "Türk Halk Kültüründe Kutsalla İlişkisi Bağlamında Pazubent", 66)

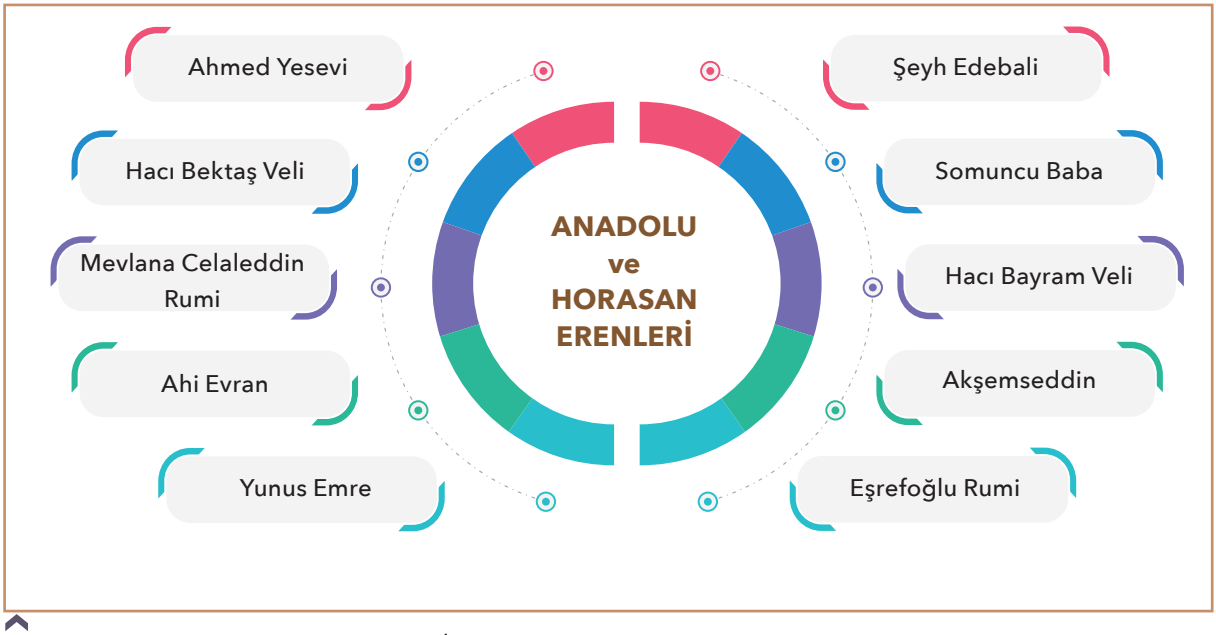
Anadolu'nun İslamlaşma süreci Malazgirt Zaferi ile sistemli bir hâl almıştır. İslam orduları içerisinde yer alan ve **alperen** olarak adlandırılan dervişler, fetihlere askerî destek vermişlerdir. Aynı zamanda Anadolu'nun imar ve iskânına, sosyoekonomik yapısının gelişmesine ve fethedilen yerlerde yeni bir medeniyetin oluşmasına katkı sağlamışlardır.[1]

Alperen, yiğitlik anlamındaki "alp" ile veli anlamına gelen "eren" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir sözcüktür.[2] Horasan erenleri arasında yer alan alperenlerin, Anadolu'nun İslamlaşma sürecine önemli katkıları olmuştur. Horasan, X. yüzyılda Türkistan'ın önemli tasavvuf merkezlerinden olup alperenlerin İslam ve tasavvufla tanışmalarında Horasan erenlerinin büyük rolü vardır. Kendilerine özgü kıyafetleriyle de tanınan alperenlerin, Anadolu'da Müslüman-Türk kimliğinin oluşmasında ve yayılmasında önemli etkileri olmuştur (Görsel 4.1). Bunun yanında İslam tasavvufunun insan anlayışından hareketle barış zamanlarında yürüttükleri faaliyetlerle de insanların gönüllerini fethetmişlerdir. Bu çalışmalarından dolayı yöneticiler de alperenlere yakınlık göstermiş ve faaliyetlerinde kolaylıklar sağlamışlardır.

Görsel 4.1: Alperen pazubendi

Türklerin Anadolu ve Balkanları yurt edinmesi, Türk devletlerinin kuruluşu ve İslam'ın fetih topraklarında kalıcı olmasında Horasan ve Anadolu erenleri ile bazı dervişlerin çok önemli katkıları olmuştur.

Bilgi Grafiği 4.1: Anadolu ve Balkanların İslamlaşmasında ve Türk yurdu olmasında katkısı olan önemli dervişler

Ahmed Yesevi: Yesevi geleneğinin öncüsü Ahmed Yesevi, Türk-İslam medeniyetinin manevi mimarları olarak kabul edilen Horasan ve Anadolu erenlerinin başta gelenleri arasında yer alır.[3] Ahmed Yesevi, bozkırlarda yaşayan göçebe Türkler arasında etkili bir şahsiyettir (Görsel 4.2). İslamiyet'e bütün samimiyetiyle bağlı olan yerli halk ile yarı göçebe köylüler, Ahmed Yesevi'nin etrafında toplanmıştır. İslami ilimlere vâkıf, Ahmed Yesevi, Türklere sade bir dille ve hece ölçüsüyle manzumeler yazmıştır. "Hikmet" adı verilen bu şiirler, dervişleri vasıtasıyla en uzak Türk topluluklarına kadar ulaşmış; Türk coğrafyasında İslam'ın ve tasavvuf öğretisinin benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. Ahmed Yesevi'nin hikmetleri geniş bir coğrafyaya yayılmış ve Türkler arasında düşünce birliği ve millî kültürün oluşmasına katkı sağlamıştır.[4] Böylece Türk-İslam birliği ve kültürünün temeli Anadolu ve Rumeli'ye gelen Ahmed Yesevi dervişlerince atılmıştır.[5]

Görsel 4.2: Ahmed Yesevi Türbesi/ Kazakistan

Hacı Bektaş Veli: Moğol istilası sonrası Anadolu'ya gelen Türkmen dervişlerden olan Hacı Bektaş Veli'nin tarihî şahsiyeti ile menkıbevi hayatı iç içedir. Hakkında yazılan *Vilayetname* adlı esere göre Hacı Bektaş Veli, Sulucakarahöyük'te kendi cemaati içinde mürşitlik yapan bir Türkmen şeyhidir. Bugünkü Ürgüp yöresindeki Hristiyanlarla yakın ilişki içinde olmuş ve onların Müslüman olmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Şamanist Moğolların da Müslümanlığı kabul etmeleri için yoğun faaliyet göstermiş, halifelerini bu amaçla Anadolu'nun dört bir köşesine yollamıştır.[6] Hacı Bektaş Veli, etkileyici kişiliği ile Anadolu'nun birlik ve beraberliğinin sağlanması için büyük gayret göstermiştir. Toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirecek bir anlayışın öncülüğünü yapmıştır.[7]

Mevlana Celaleddin Rumi: Kültür ve medeniyetimizde etkili olan isimlerden biri de Mevlana Celaleddin Rumi'dir. Mevlana, Selçuklu toprakları üzerinde farklı dil, din, ırk, kültür ve düşünce çevrelerinde Türk-İslam düşüncesinin yayılmasına katkı sağlamıştır (Görsel 4.3). Onun en önemli eserlerinden biri olan *Mesnevi*, Mevlevilik düşüncesinin kendisinden sonra benimsenmesine ve evrensel boyut kazanmasına zemin hazırlamıştır. O, insan sevgisini merkeze alan hayat felsefesi ile Anadolu'nun kültürel mirasına önemli katkılar sağlamıştır.[8] Onun düşünceleri kendisinden sonra gelen nesiller tarafından da benimsenmiş ve insanlığın ortak mirası olarak günümüze kadar gelmiştir.

Görsel 4.3: Mevlana Türbesi ve Müzesi/ Konya

? Biliyor musunuz?

Polonya'nın büyük bestecisi Karol Szymanowsky (Karol Şımanofski) (öl. 1937) Mevlana'nın bir gazeli üzerine III. Senfonisini bestelemiştir. "Gecenin Şarkısı" adını verdiği bu gazel, bir gecenin yalnızlığında evrenin enginliği içinde Allah'ı (cc) bulmanın heyecanını anlatmaktadır.

(bk. Türkmen, "Kültürler Arası İlişkilerde Müziğin Rolü ve Önemi Karol Szymanowski`de Anadolu İzleri", 7)

Ahi Evran: Horasan'dan Anadolu'ya gelen Ahi Evran, Anadolu'nun birçok şehir ve kasabasını dolaşmış; seyahatlerinin sonunda Kırşehir'e yerleşerek tekkesini burada kurmuştur. Dericilik mesleğinin piri kabul edilen Ahi Evran, **Ahilik** Teşkilatı'nın kurulmasında ve yayılmasında başat bir rol üstlenmiştir. Şöhreti, Anadolu'yu aşarak Balkanlar ve Kırım'a kadar yayılmıştır. Kurduğu Ahi Evran Zaviyesi ile esnaf teşkilatının manevi ve sosyal değerlerinin muhafaza edilmesine önemli katkılar sağlamıştır[9] (Görsel 4.4).

Ahilik

XIII. yüzyılda Anadolu'da görülmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dinî-içtimaî teşkilât.

(Kazıcı, "Ahîlik", 1/540)

Görsel 4.4: Ahi teşkilatlarında zanaat ehli kimseler de yer almıştır.

Sarı Saltuk: Gazi, derviş ve alperen gibi sıfatlarla anılan Sarı Saltuk, Türkler arasında çok sevilen tarihî bir şahsiyettir. Hakkındaki bilgiler genellikle menkıbe türünde olan Sarı Saltuk, irşat faaliyetlerini sürdürmek amacıyla Dobruca'ya yerleşmiş; vefatına kadar bir çok yerde tekke ve zaviyelerin açılmasına öncülük etmiştir. İslam'ı yaymak için verdiği mücadelelerin anlatıldığı hikâyeleri dilden dile dolaşmış, sözlü anlatının önemli parçası hâline gelmiştir. Kendisine duyulan sevgiden dolayı Anadolu ve Balkanlarda ona ait olduğuna inanılan ve ziyaret edilen birçok **türbesi** bulunmaktadır[10] (Görsel 4.5).

Görsel 4.5: Sarı Saltuk (Blagay) Tekkesi ve Türbesi/ Bosna Hersek

Melamet, Allah (cc) tarafından sevilmek, Allah'ı (cc) sevmek, O'nun yolunda nefisle mücahede etmek ve bu esnada kendisini kınayanların kınamasından korkmamak anlamlarına gelmektedir. Bu anlayışa sahip sufilere melami meşrep denir.

(bk. Uludağ, *Dört Kapı Kırk Eşik İslam Toplumunda Sûfî Gelenekler ve Derviş Tipleri*, 154)

Şeyh Edebali: Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin kayınpederi, dönemin ilk müftüsü ve kadısı olan Şeyh Edebali hem iyi eğitim görmüş bir İslam âlimi hem de Ahilik Teşkilatı'nın önde gelen liderlerindendir. Bilecik'te kurduğu zaviyesi, dinî eğitim merkezi olmanın yanında bölgenin sosyal ve kültürel hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Yeni kurulan Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatının düzenlenmesinde onun tasavvuf anlayışının etkisi büyüktür.[11]

Yunus Emre: "Yaradılanı severim Yaradan'dan ötürü." anlayışı ile Yunus Emre, barış, kardeşlik ve dayanışmayı pekiştirerek Anadolu'nun İslamlaşmasında manevi bir rehber olmuştur. Afyonkarahisar, Eskişehir, Aksaray ve Anadolu'nun birçok yerlerinde mezarı ya da makamının bulunması onun halk tarafından çok sevildiğinin göstergesidir. Selçuklu Devleti'nin dağılma sürecinde Moğol baskısı altında zor günler yaşayan Türkmenlere eserleriyle umut, sevgi ve manevi güç vermiştir.[12] Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da kök salmasında katkıları olan erenlere şiirleriyle ilham kaynağı olmuştur[13] (Görsel 4.6).

Görsel 4.6: Yunus Emre Divanı'nın ilk iki sayfası

Dervişin Dilinden

İşidün iy yârenler ışk bu güneşe benzer
Işkı olmayan gönül meseli taşa benzer

Taş gönülden ne biter dilinde agu düter
Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer
(...)

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere ışk gerek öndin andan dervîşe benzer

Yunus Emre

Işk: Aşk
meseli: örneği, misali
agu: zehir
düter: tüter
pîşe: huy, adet

(Yunus Emre, *Divan*, 172)

Somuncu Baba: Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Hamidüddin Aksarayi, Anadolu'nun manevi önderlerindendir. Fırınında pişirdiği ekmekleri "Somunlar, müminler!" diyerek dağıttığı için halk arasında "Somuncu Baba" olarak tanınmıştır. İlmi birikimiyle Bursa halkına ve yönetimine katkı sağlamıştır. Bursa Ulu Camii'nin açılışı esnasında okuduğu hutbe ile meşhur olmuştur. Melami meşrep olan Somuncu Baba bu şöhretten rahatsız olarak Bursa'dan Aksaray'a göçmüştür. Aksaray ili ve Malatya'nın Darende ilçesinde makamı ve türbesi bulunmaktadır.[14]

Hacı Bayram Veli: Hacı Bayram Veli, Anadolu topraklarında doğup büyüyen ilk Türk tarikatı olan Bayramiye'nin kurucusudur.[15] Hacı Bayram Veli, Ankara'da inşa edilen tekkesi ve camii ile Anadolu coğrafyasında İslam'ın kökleşmesine ve tasavvufun yerleşmesine önemli katkılar sağlamıştır (Görsel 4.7). Hacı Bayram Veli, bu manevi merkezlerde esnafın zekât ve sadakalarını toplayıp ihtiyaç sahiplerine ulaştırarak toplumun iki kesimi arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Sultan II. Murat, Fetret Dönemi'nden (1402-1413) çıkan Osmanlı Devleti'nin toparlanma sürecinde onun görüşlerini alarak birlik ve beraberliğin yeniden tesisinde kendisinden istifade etmiştir. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılırken Hacı Bayram Camii'nde mevlit okutularak halk vatan savunmasına çağırılmıştır. Yine İstiklâl Marşı'mız, Hacı Bayram Veli'nin takipçilerinden Taceddin Veli'nin **dergâhında** yazılmıştır. Dolayısıyla Hacı Bayram Veli Camii ve dergâhı, tarih boyunca millî birliği temin eden en önemli merkezlerden biri olmaya devam etmektedir.[16]

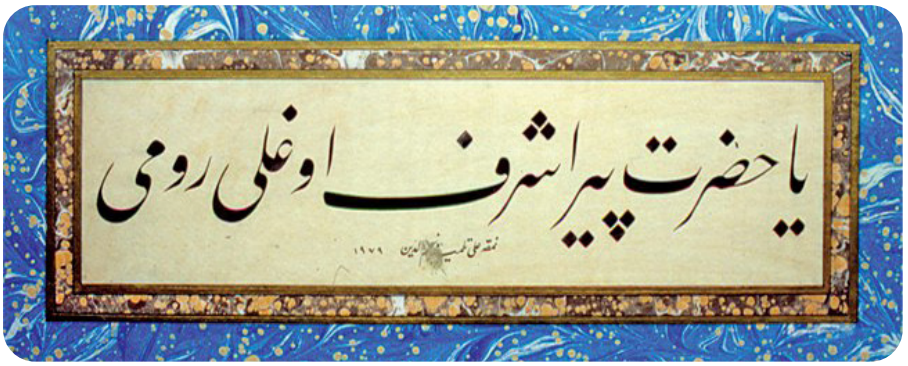

Görsel 4.7: Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi/ Ankara

Akşemseddin: Fatih Sultan Mehmed Han'ın hocası ve iyi bir müderris olan Akşemseddin, Osmanlı Devleti'nin cihan hükümdarlığına giden yolunda devlet erkânına ve halka manevi önderlik etmiştir. İstanbul'un fethine bizzat katılmış ve fetihte önemli bir rol üstlenmiştir. Akşemseddin; aklı, ilmi ve şeriatı tasavvufla harmanlayan, şöhretten uzak duran melami meşrep bir mürşit olarak derin izler bırakmıştır. Bu yönüyle tasavvufi düşüncenin medrese ilimleriyle uyumunu güçlendirmiştir.[17]

Eşrefoğlu Rumi: Âlim ve şeyhler yetiştirmiş bir ailenin çocuğu olarak XIV. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiştir. Uzun ömründe ailesi ile Anadolu'yu dolaşmış ve Anadolu insanı üzerinde derin tesirler bırakmıştır. *Müzekki'n-Nüfûs* adlı eseri tasavvuf kültürünün en önemli eserlerinden biri olup sadece Anadolu'da değil Türkçenin konuşulduğu her yerde okunmuştur.

Eşrefoğlu Rumi, bu eseri sayesinde Orta Asya'dan gelip Anadolu topraklarını yurt edinen Türklerin, tasavvufi ahlakı benimsemesinde asırlar boyunca etkili olmaya devam etmiştir (Görsel 4.8). Tasavvufi öğretileri yalın bir Türkçe ile kıssa ve menkıbeler aracılığıyla anlatması şöhretinin artmasını sağlamıştır.

Görsel 4.8: "Ya Hazreti Pir Eşrefoğlu Rumi" yazılı hat. Hattat: Ali Alparslan

Dervişin Dilinden

Ey Allah'ım beni senden ayırma
Beni senin dîdârından ayırma

Seni sevmek benim dinim imânım
İlâhî dini imândan ayırma

Şeyhim güldür ben onun yaprağıyım
İlâhî yaprağı gülden ayırma

Ben ol dost bahçesinin bülbülüyüm
İlâhî bülbülü gülden ayırma

Balığın canını suda dediler
İlâhî balığı sudan ayırma

Eşrefoğlu Rûmî kemter kulundur
İlâhî kulu sultândan ayırma

Eşrefoğlu Rumi

(Yıldız, *İrfan Şiirleri Antolojisi*, 65)

Niyazi Mısri'nin şiirlerinin iki yüz seksen bir tanesi bestelenmiştir.

(bk. Turabi, "Niyâzî Besteler: Mısrî'nin Musikî Kültürümüzdeki Yeri", 152)

Niyazi Mısri: Anadolu'nun yetiştirdiği önemli mutasavvıflardan olan Niyazi Mısri Malatya'da doğmuştur. İslam coğrafyasının birçok yerini hem ilim öğrenmek hem de manevi arayışında kendisine rehberlik edecek bir mürşidi kâmil bulmak için dolaşmıştır. Bazı şeyhlerle görüşmüş, nihayetinde Ümmi Sinan'a intisap ederek Antalya'nın Elmalı kazasına yerleşmiş, şeyhinin terbiyesinde dokuz yıl geçirmiştir. Ardından Kütahya ve Bursa'da irşat vazifesini yerine getirmiştir. Niyazi Mısri Anadolu'da filizlenen irfani bilginin kaynaklarından olmuştur. O; şiirleri mücadelesi, sürgünlerle geçen hayat hikâyesi ve eserleriyle etkilerini günümüzde de sürdürmektedir.[18]

Biliyor musunuz?

Niyazi Mısri, dönemin padişahı II. Ahmed ile görüşmesinde, ordunun durumu ve halkın refahı için açık yüreklilikle nasihatlerde bulunmuştur. Padişahın huzurunda dahi hakkı söylemekten çekinmemesi, âlim ve devlet ilişkisi için önemli bir örnektir. Mısri, ordunun Avusturya seferine bizzat katılmak istemiş, bu tavrıyla dervişin sadece tekkede değil, vatan savunmasında da ön safta olması gerektiğini göstermiştir.

(bk. Aşkar, Niyâzî-i Mısrî, 33/167)

Kültür ve Medeniyetimizde Etkili Olan Bazı Kurumlar

Ribat

Ribatın sözlük anlamı "nöbet tutma, düşmanı gözetleme"dir. Terim olarak ise eskiden sınır boylarında, vatanı ve milleti koruma, emniyeti sağlama, işlenmeyen toprakları işler hâle getirme gibi görevleri üstlenmek için kurulan yerlere verilen isimdir.[19] Bu yapılar aynı zamanda dervişlerin kaldığı, ibadet ve dinî eğitimle meşgul olduğu birer tekke ve zaviye işlevi görmüştür. Ticaret yolları üzerinde yapılan ribatlar, zamanla kervanların yol güvenliğini ve konaklama ihtiyaçlarını sağlamaya yönelik kervansaraylara dönüşmüştür (Görsel 4.9). Bununla birlikte askerî karakterlerini koruyan ribatlarda yaşayan dervişlerden oluşturulan birlikler, tarikatlarının sancağı altında fetihlere katılmışlardır.[20]

Görsel 4.9: Saruhan Kervansarayı/Avanos

Ticaret yollarının gelişmesiyle iç bölgelere inşa edilen bu kurumlar, ihtiyaç sahiplerinin barındığı sosyal yardım merkezleri olarak hizmet vermiştir. Aynı zamanda, içinde kütüphanelerin bulunduğu ve düzenli eğitim yapılan birer medrese işlevi görmüştür.[21]

Peygamber Efendimiz Buyuruyor ki

"İki göz vardır ki onlara cehennem ateşi değmez: Birincisi Allah (cc) için ağlayan göz. İkincisi ise Allah (cc) yolunda nöbet tutarak uyanık sabahlayan gözdür."

(Tirmizi, "Fedâilu'l-Cihâd", 12)

Fütüvvet

Sözlükte ''gençlik, kahramanlık ve cömertlik'' anlamlarına gelen **fütüvvet**, tasavvufta ahlaki erdemleri ön plana çıkaran bir anlayıştır. Fütüvvet, başlangıçta tasavvufi bir mahiyet taşırken XIII. yüzyıldan itibaren toplumsal düzeni etkileyen ve ekonomik yapıyla iç içe geçen bir kuruma dönüşmüştür.[22] Horasan'da ortaya çıkıp oradan Anadolu'ya yayılan fütüvvetin özünü, cömertlik, fedakârlık, yiğitlik ve başkasını kendine tercih etme anlayışı oluşturur. Bu ahlak sistemi, sağlam bir inanca sahip olmayı, arzuları kontrol etmeyi, öz eleştiri ve fedakârlık yapmayı öğütler. Türk-İslam kültürünün temelini oluşturan fütüvvet, Anadolu'da esnaf ve zanaatkâr teşkilatı olan Ahilik bünyesinde kurumsallaşmıştır. Böylece yüzyıllar boyunca Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yaşamını yönlendiren bir yapı olmuştur.[23]

Ahilik

Anadolu'da mesleki dayanışmayı sağlamak amacıyla kurulan Ahilik, adını Arapçada "kardeşim" anlamına gelen "ahi" kelimesinden alır. Ahiliğin kurucusu, XIII. yüzyılda Kırşehir'de faaliyet gösteren Ahi Evran ismiyle tanınan Şeyh Nasirüddin Mahmut'tur. Esaslarını Kur'an-ı Kerim'in ilkelerine ve İslam kardeşliğine dayandıran ve fütüvvet geleneğinden etkilenen Ahilik, esnaf arasında büyük kabul görmüş ve Anadolu, Rumeli, Bosna ve hatta Kırım'a kadar yayılmıştır.[24]

Ahilikle ilgili videoyu izlemek için karekodu okutabilirsiniz.

Ahilik sisteminde meslekte yükselmenin ön şartı ehliyet ve liyakattır. Ahiler arasından mesleğinde mahir ve her koşulda doğru olan biri reis olarak seçilirdi. Bu sistemde üretim, toplumun ve piyasanın ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirilir; dükkân ve esnaf sayısı ahi reisi tarafından belirlenirdi. Esnafın güvenliği yiğitbaşı veya server denilen ahilerce sağlanırdı. Anadolu'nun diğer şehirlerindeki meslek kolları Kırşehir'deki Ahi Evran Tekkesi'ne bağlı şeyhlerin temsil ettiği Ahi Babalar tarafından yönetilirdi. Ahiler, devletin otoritesinin zayıfladığı dönemlerde halkın birlik ve beraberliğini sağlamada ve toplumsal düzeni korumada kritik görevler üstlenmiştir.[25]

Etkinlik - 1

25 dk

Adı	*Hayatın Değerleri*
Amaç	*Dayanışma, diğerkâmlık, fedakârlık, doğruluk kavramlarının toplum açısından önemini fark etme.*

Yönerge:

1. *Aşağıdaki örnek olayları inceleyiniz.*
2. *İncelediğiniz örnek olaylardaki kavramlara dair hayatınızdan örnekler sütununu doldurunuz.*

Kavram	Örnek olay	Hayatınızdan örnekler
Dayanışma	Ahi Evran'ın orta sandığı kurarak zor durumdaki meslektaşlarına faizsiz destek sağlaması.	
Diğerkâmlık	Kendisi aç olduğu hâlde elindeki son lokmayı "Kardeşim benden daha muhtaçtır." düşüncesiyle bir başkasına ikram eden dervişlerin hâli.	
Fedakârlık	Hacı Bayram Veli'nin, ürettiği mahsulü ihtiyacı olmasına rağmen yoksul ve kimsesizlerle paylaşması.	
Doğruluk	Abdülkadir Geylani, henüz çocuk yaştayken ilim tahsili amacıyla bir yolculuğa çıktı. Bu yolculuk öncesinde annesine asla yalan söylemeyeceğine söz verdi. Yolda karşılaştığı haramiler parası olup olmadığını sorunca, gizlediği altınların yerini dürüstçe söyledi. Bu sarsılmaz doğruluktan etkilenen harami reisi, hatasını anlayarak tövbe etti.	

3. *Verilen doğruluk örneğinden hareketle her koşulda doğru olmanın önemi hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.*
4. *Dayanışma, diğerkâmlık, fedakârlık, doğruluk kavramlarının toplum açısından önemi hakkındaki düşüncelerinizi yazınız.*

.....

.....

.....

Değerlendirme: Verilen öz değerlendirme formunu doldurunuz.

Öz Değerlendirme Formu

Beceriler	Dereceler		
	Her zaman	Bazen	Hiçbir zaman
1. Örnekleri dikkatli bir şekilde okudum.			
2. Tespit ettiğim kavramlara günlük yaşamdan örnekler verdim.			
3. Dayanışma, diğerkâmlık, fedakârlık ve doğruluk kavramlarının toplum açısından önemine dair düşüncelerimi yazdım.			
4. Her koşulda doğru olmanın önemini arkadaşlarımla paylaştım.			
5. Yazım ve noktalama kurallarına dikkat ettim.			

Tasavvufun Osmanlı Devleti'ne ve Millî Mücadeleye Katkıları

Türkler arasında İslam'ın yayılmasına ve Müslüman-Türk kimliğinin oluşmasına önemli katkıları olan sufiler, zor zamanlarda devletin ve halkın yanında olmuşlardır. Osmanlı hükümdarlarının harp esnasında askerin maneviyatını yüksek tutmak ve moralini takviye etmek maksadıyla ordu ile birlikte şeyhleri de sefere götürdükleri ve türbe ziyaretleri yaptıkları bilinmektedir. Şeyhler, cihada teşvik maksadıyla askere nasihat eder, seferin zaferle sonuçlanması için de dualar ederdi. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'ne çıkarken İstanbul'da babası II. Bayezid'in ve Eyüp Sultan'ın türbeleri başta olmak üzere yol üzerindeki birçok türbeyi ziyaret etmiştir.[26] Bu durum, Osmanlı geleneğinde manevi desteğin ve dinî motivasyonun askerî hareketlerle iç içe olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde I. Dünya Savaşı'nın en kritik dönemlerinde Veled Çelebi önderliğinde kurulan Mevlevi Alayı da yalnızca Mevlevilerin değil, farklı tarikatlardan gelen dervişlerin katılımıyla oluşmuştur. Bu alay, Filistin Cephesi'nde üç yıl boyunca kalarak askerin maneviyatını diri tutmuş, sıhhiye hizmetleri vermiş ve ordunun lojistik ihtiyaçlarına destek olmuştur.[27]

İlk meclisin açılışı da mutasavvıflar ile devlet erkânının birlikteliğinin devamı olarak benzer uygulamalarla gerçekleşmiştir (Görsel 4.10). 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin açıldığı gün, bütün mebuslar Hacı Bayram Camii'ne gitmişlerdir. Cuma namazını müteakip Kur'an-ı Kerim okunduktan sonra cemaat caminin avlusuna toplanmıştır. Hacı Bayram Veli'nin tarikat bayrağı çıkarılarak en öne getirilmiştir. Sinop mebusu Hoca Abdullah Efendi başına bir rahle koymuş, bu rahlenin üzerine yeşil bir örtü serilmiş üzerine Kur'an-ı Kerim ve sakalışerif konulmuştur. Rahleyi böylece Abdullah Efendi taşımış, cemaat tekbirler getirip bir alay hâlinde yürüyerek Büyük Millet Meclisinin önüne gelmiştir. Burada iki kurban kesildikten sonra bütün mebuslar içeri girmiştir. Hacı Bayram Veli'nin üzeri ayetlerle dolu sancağı ve Kur'an-ı Kerim kürsüye yerleştirilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hacı Bayram Camii'nde kılınan cuma namazı ve okunan Kur'an-ı Kerim dualarının ardından, Hacı Bayram Veli'nin manevi nüfuzundan faydalanmak suretiyle açılmıştır. Hacı Bayram'ın manevi nüfuzu bütün münevverleri Ankara'ya bağlamıştır. Anadolu halkının Hacı Bayram'a Anadolu'nun hamisi demekle ne kadar haklı olduğu bir kez daha görülmüştür.[28] Bu açılış, Hacı Bayram Veli'nin manevi etkisinin yeni kurulan devletin ruhuna yansıdığını göstermektedir.

Görsel 4.10: 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açıldığı gün.

Paylaşalım

Osmanlı ve Millî Mücadele Dönemi'nde tasavvufun toplumsal dayanışma ve millî bilinç oluşturmadaki rolü hakkında ne düşünüyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Tasavvuf, Çevre ve Temizlik

İnsanlar, hayvanlar, bitkiler ve evrendeki tüm varlıklar, hayatın genel düzeni içinde tam bir uyumla birbirine bağlıdır. Bu büyük düzende her varlık, kendi yaratılış amacına uygun bir görev yerine getirir (Görsel 4.11). Doğadaki bu hassas denge ve varlıklar arasındaki sıkı bağ, tasavvuf anlayışında bir rastlantı değil; Allah'ın (cc) her an devam eden takdirinin ve kudretinin bir yansımasıdır. İnsanın doğanın en şerefli varlığı olması yönüyle kendine, topluma, doğaya ve Rabb'ine karşı birtakım sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk bilinci, dervişin sadece insanlarla değil, tüm mahlukatla kurduğu ilişkinin temelini oluşturur. Bu anlayıştan hareketle insan; doğaya saygılı olmalı, çevreyi korumalı ve onu gelecek nesillere emanet etme bilinci ile hareket etmelidir. Çevreyi koruma eylemi, aslında insanın kendi nefsini kontrol altına almasının ve insanıkâmil olmanın pratik bir tezahürüdür.

Görsel 4.11: Çevre insana emanettir.

Sufiler, insan ile çevre arasındaki ilişkiyi sevgi ve sorumluluk temelli bir bütünlükle değerlendirmiştir. Mutasavvıflar için tabiatı sevmek, "Yaradılanı severim Yaradan'dan ötürü." düsturunca doğrudan Allah'a (cc) olan bağlılığın bir yansımasıdır. Tasavvufi geleneğe göre tabiat, Allah'ın (cc) kudretini gösteren canlı bir kitap niteliği taşır. Sufilere göre her şey Allah (cc) tarafından yaratılmış olduğu için her varlığın bir kutsiyeti vardır. Aynı şekilde her varlığın bu dünyada bir görevi ve sorumluluğu olduğu gibi Allah (cc) katında da bir ehemmiyeti vardır. Bu yaklaşım bütün varlıkları birbirine yaklaştıran ve her birine bir işlev yükleyen bütüncül bir anlayış sunmaktadır. Tasavvufi anlayışta kâinat, insanın menfaati için sömürülmesi gereken bir alan değil Allah'ın (cc) varlığının ve kudretinin idrak edileceği bir kitap gibidir. Çevreye yönelen insan, çevrenin de Allah'ın (cc) bir eseri olduğu düşüncesiyle hareket etmelidir.[29]

Yüce Allah Buyuruyor ki

"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler."

(Rum suresi 41. ayet)

Etkinlik - 2

25 dk

Adı	*Tasavvuf ve Hayat*
Amaç	*Tasavvufun kültürümüze ve İslam medeniyetine yansımalarını sınıflandırabilme*

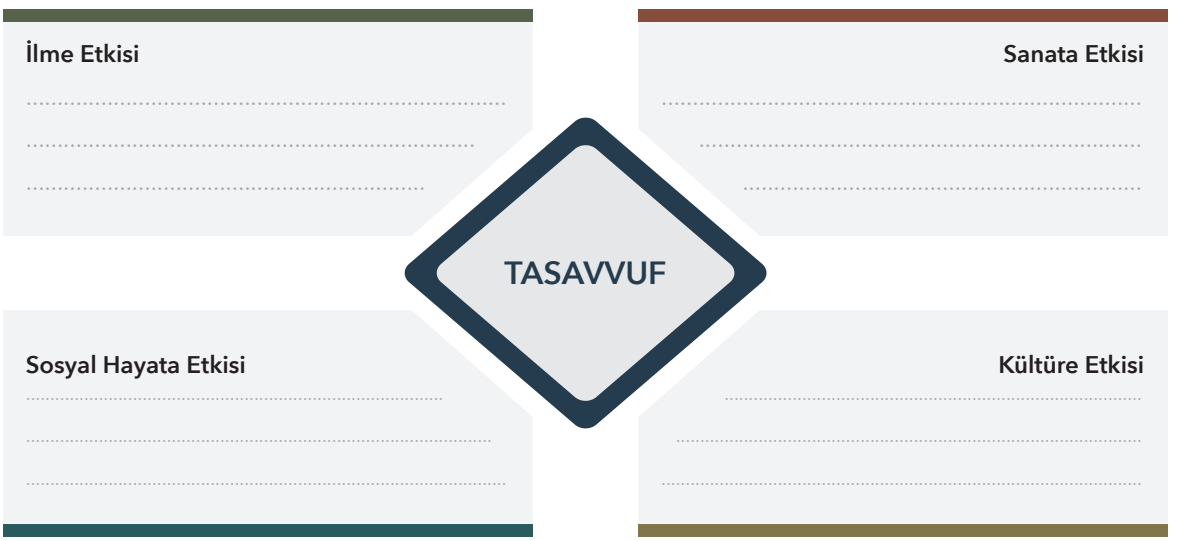
Yönerge: *Aşağıdaki metni okuyunuz. Okuduğunuz metinden hareketle tasavvufun ilim, sanat, kültür ve sosyal hayata etkisine birer örnek yazarak arkadaşlarınızla paylaşınız.*

İlk dönemlerde kurulan züht mektepleri ve ardından gelen tarikatlar vasıtasıyla geniş halk kitlelerine ulaşan tekkeler, medreseler kurumsallaşıncaya kadar toplumun eğitim ihtiyacını karşılamıştır. Akademik eğitimin medreseler tarafından verilmeye başlanmasıyla geniş halk kitlelerinin eğitilmesinde tekkeler önemli görevler üstlenmiştir. Medrese ve tekkeler, ilmin amel için öğrenilmesi anlayışını X. asra kadar devam ettirmiştir. Bu iki kurum, fikir ve gönül ehli insanlar yetiştirerek İslam medeniyetinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Zamanla medreselerde dünya gayesi hâkim olmaya başlarken tekkeler, toplumda ahlak merkezli bir eğitim kültürü oluşturmuştur.

Tekkelerde verilen eğitimle, İslam medeniyetinin önemli göstergeleri olan adabımuaşeret, tarih, coğrafya, astronomi gibi ilimlerin yanı sıra; hat, tezhip, edebiyat ve musiki gibi güzel sanatların eğitimi de yapılmıştır. Temeli Kur'an ve sünnete dayanan İslâm medeniyetinin ortaya koyduğu maddi ve manevi ürünler, tevhit inancı çerçevesinde oluşmuştur. Bu özellik, İslam medeniyetinin yönetim, sanat, şiir ve edebiyat gibi diğer unsurlarının gelişip biçimlenmesinde de etkili olmuş; tekkelerde sufi sanatkârların yetişmesini sağlamıştır. Tasavvufi sanatın temelinde "Allah (cc) güzeldir, güzeli sever." hadisişerifi vardır. Bu anlayış, *Mesnevi* gibi edebi eserler başta olmak üzere tezhip, hat, minyatür, mimari, oymacılık, rahlecilik, kâğıt süsleme gibi alanlarda sanata dönüşmüştür.

Tekkelerde manevi eğitimini tamamlayan dervişler, fethedilen ülkelerde yaşayan halkın İslamlaşması için devletin desteğiyle bu beldelerde de dergâhlar kurmuşlardır. Ayrıca tekke ve zaviyeler, yolcular için birer kervansaray, kimsesizler için sığınma yerleri, ihtiyaç sahipleri için aşevi, cami, manevi hastalıkların tedavi edildiği merkezler olmuştur. Bununla birlikte okçular ve güreşçilerin yetiştirildiği tekkeler de kurulmuştur. Böylece sosyal hayatın her alanında yer alarak toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır.

(bk. İdiz, "Tasavvufun İslam Medeniyetine Katkıları", 37-63)

Değerlendirme: Cevaplarınızı arkadaşlarınızın cevaplarıyla karşılaştırarak varsa hatalarınızı düzeltiniz.

Etkinlik - 3

Adı	*Tasavvufun Kültür ve Medeniyetimize Etkisi*
Amaç	*Tasavvufun kültürümüze ve İslam medeniyetine yansımalarını müşahede edebilme*

Yönerge:

1. *Tasavvufun kültürümüze ve İslam medeniyetine etkileriyle ilgili merak ettiğiniz konuları belirleyerek yazınız.*

2. *Belirlediğiniz konulara dair üç tane soru yazınız.*

3. *Tasavvufun kültürümüze ve İslam medeniyetine dair karekodla verilen metni inceleyiniz. Yaptığınız incelemeler sonucunda ulaştığınız çıkarımları bir cümleyle yazınız.*

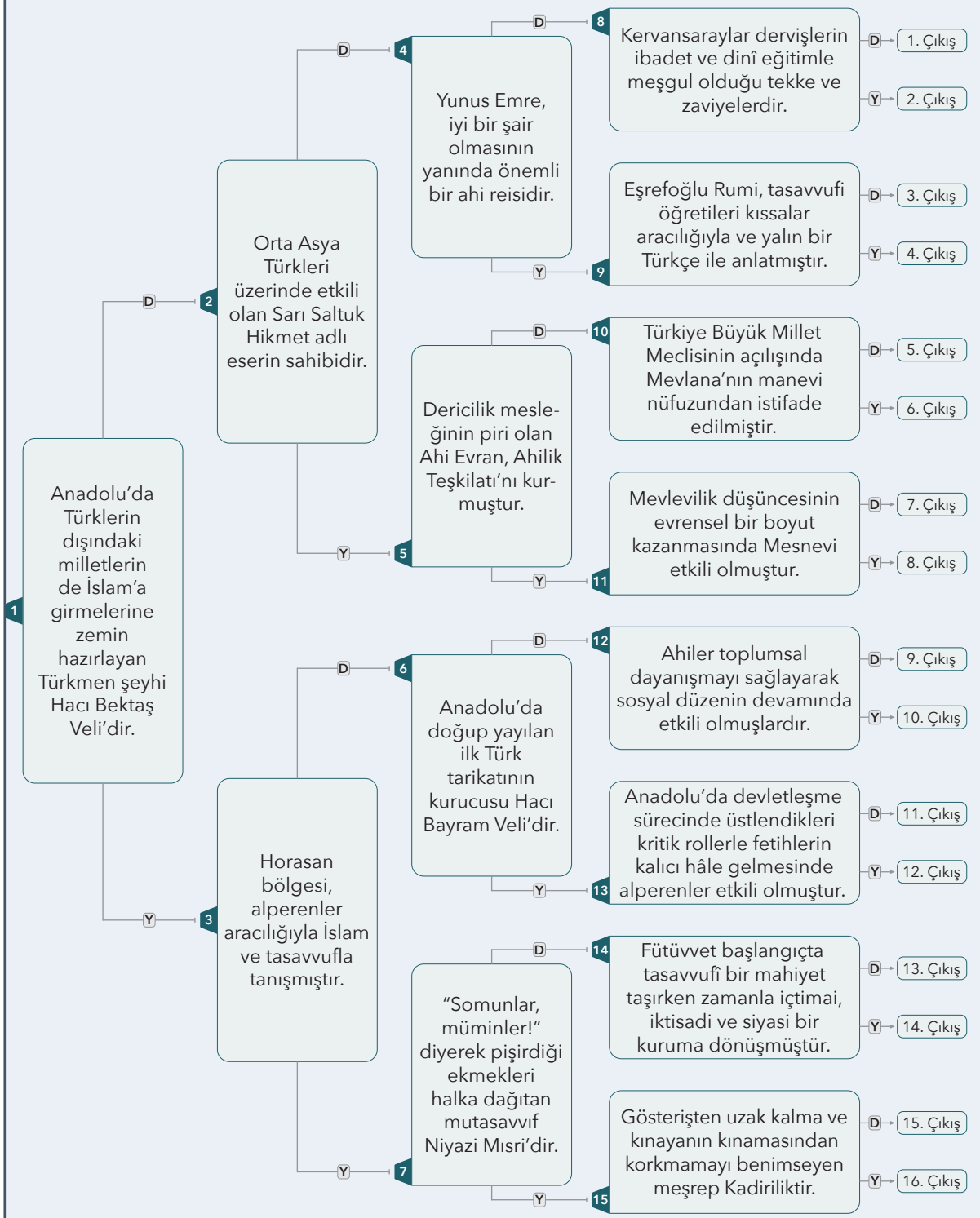
Değerlendirme: *Aşağıdaki öz değerlendirme formunu doldurunuz.*

Öz Değerlendirme Formu

Beceriler	Dereceler		
	Her zaman	Bazen	Hiçbir zaman
1. Metni okuyarak tasavvufun ilme ve sanata etkilerini inceledim.			
2. Tasavvufun ilme ve sanata etkisini sosyal ve kültürel açıdan sınıflandırdım.			
3. Tasavvufla ilgili merak ettiğim üç konuyu/olayı soru cümleleri hâlinde yazdım.			
4. Merak ettiğim konulardan ikisini inceledim.			
5. Ulaştığım sonuçları bir cümleyle yazdım.			
6. Yazım ve noktalama kurallarına dikkat ettim.			

Kontrol Noktası

Aşağıdaki tanılayıcı dallanmış ağaçta verilen ifadelerden bazıları doğru, bazıları yanlıştır. İlk ifadeden başlayıp ifadelerin doğru (D) ya da yanlış (Y) olduğuna karar vererek çıkışa kadar çizgileri izleyiniz. Son olarak ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz. Yalnızca bir çıkış doğrudur.

4.2. Günlük Hayatta Tasavvuf

Konuya Başlarken

Görsel 4.12: Fatih Sultan Mehmed'in Türbesi/İstanbul

Bir şehrin merkezinde bulunan ulu bir cami, sokağın köşesindeki bir sadaka taşı veya manevi bir büyüğün türbesi, o toplumun inanç dünyasını, sanat anlayışını ve insana verdiği değeri yansıtır. Bu eserler, geçmişten günümüze taşınan birer emanettir. Büyük mezarların üstünde büyük vatanlar vardır. Büyük ölüleri olmayan milletler ebedî olamazlar.

(Topçu, *Mevlana ve İnsan*, 115)

1. **Yaşadığınız bölgede halk tarafından sıkça ziyaret edilen ve hürmet gösterilen tasavvuf büyüklerine ait türbelere örnekler veriniz.**

2. **Söz konusu tarihî ve manevi şahsiyetlerin isimlerinin cami, okul, cadde, mahalle ve çeşme gibi yerlere verilmiş olmasının önemi nedir?**

Anadolu ve Balkanların gerçek anlamda yurt hâline gelmesinde yalnızca siyasi hâkimiyetin değil tasavvuf anlayışının etkisiyle inşa edilen tekke, zaviye, çeşme, imaret ve türbelerin büyük katkısı olmuştur.[30] Şehirlerimiz, tarih boyunca bu topraklarda yaşamış; topluma ilim ve irfanla katkı sağlamış şahsiyetlerin izlerini taşımaktadır. Tasavvuf kültürü, bu mimari eserleri birer yapı olmaktan çıkarıp toplumsal huzuru, fedakârlığı ve ilahi aşkı temsil eden birer manevi hafıza merkezi hâline getirmiştir.

Türbe

Sahabe, büyük âlimler, şehitler, veliler, hükümdarlar ve tarihte önemli hizmetlerde bulunmuş şahsiyetlerin mezarları üzerine inşa edilen, genellikle kubbe ile örtülü anıtsal yapılara **türbe** denir[31] (Görsel 4.13). Bu yapılar; bir milletin kendi değerlerine, önemli şahsiyetlerine ve tarihine duyduğu vefanın somutlaşmış birer göstergesidir. Türbeler incelendiğinde geçmişte yaşamış tarihî şahsiyetlerin hatırasının, vefat ettikten sonra da toplumda önemli yeri olduğu görülür. Bu mekânlar, ziyaretçilerine tefekkür imkânı sunarken yaşadıkları yerin önemini araştırmalarına millî ve dinî kimliği benimsemelerine katkıda bulunmuştur.

Görsel 4.13: Yıldırım Bayezid Türbesi/Bursa

Türbeler, sadece birer mezar yapısı değil aynı zamanda o şehrin manevi kimliğini koruyan ve geleceğe taşıyan sessiz tanıklardır. Toplumun ilim ve gönül insanlarına verdiği değer, onlar adına yapılan türbeler ile bu şahsiyetlerin vefatından sonra da yaşatılmasını sağlayan mekânlardır. Türbe ziyaretleri dinimizin emrettiği bir ibadet değildir ancak toplumda yaygın olarak yapılan ve önem verilen bir uygulamadır. İnsanlar, bu kişilerin Allah (cc) katında değerli kullar olduğuna inanmakta ve onları örnek almaktadır. Bununla birlikte türbeler ziyaret edilirken dinin temel ilkelerine aykırı olan; türbenin etrafında dönmek, çaput bağlamak, mum yakmak ve türbede yatan kişiden yardım beklemek gibi davranışlardan kaçınılması gerekmektedir.

Yüce Allah Buyuruyor ki

"Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler. Onlar ki, iman etmişler ve takvâya ermişlerdir, işte onlara hem bu dünya hayatında hem de âhirette müjdeler olsun! Allah'ın sözlerinde değişme olmaz; (öyleyse) en büyük kazanç budur."

(Yunus suresi 62-64. ayetler)

Tekke/Dergâh

Tekke ve **dergâhlar**; bir tarikat şeyhi ile o tarikata mensup dervişlerin toplanıp ibadet ettikleri, kendilerini ilmen ve manen geliştirdikleri, eğitim gördükleri ve barındıkları yer anlamına gelmektedir[32] (Görsel 4.14). Farsça'da dayanacak yer anlamına gelen tekke; tasavvuf erbabının seyrüsüluk yaptıkları, dervişlerin kalabileceği özel odaları ve mutfağı bulunan yerlerdir. Şehir ve kazaların kenarlarında veya uzak yerlerinde kurulan küçük tekkelere "zaviye", büyüklerine, "dergâh", merkezî konumda olanlara da "âsitane" denir.[33]

Görsel 4.14: İstiklâl Marşı'mızın yazıldığı Taceddin Veli Dergâhı/ Ankara

Sosyal hayat açısından bakıldığında tekkeler, birer dayanışma merkezi niteliğindedir. Yolcuların doyurulduğu, kimsesizlerin sığındığı bu mekânlar, İslam ahlakının cömertlik ve merhamet ilkelerini hayata taşımıştır.[34] Kültürümüzde "herkese açık olma" ve "misafirperverlik" anlayışlarıyla bütünleşen bu yapılar, halkın ihtiyaçlarının karşılandığı kapı niteliğindedir. Dergâhlar, gelenin yalnızca "kul" olmasından dolayı kabul gördüğü "gönül kapıları"dır. Aynı zamanda bir okul işlevi gören dergâhlarda birey; "Hamdım, piştim, yandım." şeklinde ifade edilen manevi süreci yaşayarak topluma faydalı bir insan olmayı öğrenir. İnsana karşılık beklemeden hizmet etmek, bu terbiyenin temelidir. Dolayısıyla bu yapılar, sadece fiziki bina değil insanı kemale erdiren ve toplumsal barışa katkısı olan yerlerdir.[35]

Gündelik telaşlar ve hayatın hızlı akışı içerisinde yavaşlama ihtiyacı hissedenler; kadim değerlerin ve ecdat hatırasının yaşatıldığı bu mekânlarda tefekkür etme ve iç huzura erişme imkânı bulabilmektedirler. Atalarımızın dünya ile kurduğu dengeli münasebetin mimari nişaneleri olan bu yapılar, bize fani ile baki arasındaki ince çizgiyi her an hatırlatmaktadır. Türbe ve hazirelerin sosyal hayatın merkezinde yer alması, ölümün korkulan bir sondan ziyade hayatın tabii bir parçası olarak algılanmasına katkı sağlar. Bu durum, bireyin dünyevi hırslarını dengelemesine ve ahiret bilinciyle daha ahlaklı bir yaşam sürmesine katkı sağlar.[36]

Tekkeler; tasavvufi terbiyenin verildiği, edep ve nezaketin öğretildiği köklü eğitim kurumlarıdır. Bu yerler musiki, edebiyat ve sanatın estetik derinlik kazandığı birer "güzel sanatlar akademisi" gibi çalışmıştır. Tarihte tekke ve spor iç içedir. Tekkelerde okçuluk ve güreş gibi eğitimler de verilerek bireylerin hem bedensel hem de ruhsal gelişimleri desteklenmiştir. Okçular Tekkesi, Pehlivanlar Tekkesi gibi tekkeler büyük sporcular yetiştirmiştir. Nişantaşı, Okmeydanı gibi yerler, isimlerini burada yapılan sporlardan ve kurulan tekkelerden almışlardır.[37] Tasavvuf anlayışı, insanı sadece ibadete değil, estetik bir inceliğe ve toplumsal uyuma yönlendirir. Bu manevi merkezler, geçmişin kültürel birikimini günümüze taşıyan ve yardımlaşma değerini yaşatan bir köprü işlevi görmüştür[38] (Görsel 4.15).

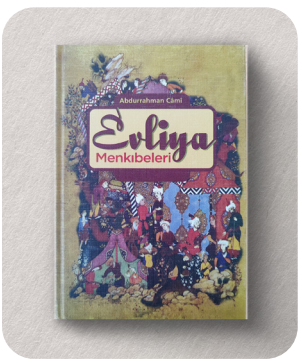

Görsel 4.15: Tekkelerdeki dayanışmanın günümüzdeki yansımalarından biri de düzenlenen hayır faaliyetleridir.

Keramet

Tasavvuf anlayışında keramet, Allah'ın (cc) takva sahibi veli kullarına bir lütfu olarak gerçekleşen olağanüstü hâllerdir.[39] Toplumsal açıdan bakıldığında kerametle ilgili sahih anlatılar; savaş, kıtlık ve doğal afet gibi zor zamanlarda toplumun maneviyatını güçlendirmiş, bireylere umut ve dayanma gücü aşılamıştır. Bir velinin keramet göstermesi, halk tarafından ilahi yardımın o toplumu terk etmediğinin bir işareti olarak algılanmış; bu da toplumsal moralin ve direncin yüksek tutulmasını sağlamıştır.[40] Bununla birlikte kerametin doğru anlaşılması için mucize ile arasındaki farkın bilinmesi gerekir. Mucize, peygamberlerin peygamberliğini kanıtlamak için gösterdikleri ve içinde bir meydan okuma barındıran ilahi bir destektir. Keramet ise peygamberin yolundan gitmenin bir meyvesi olarak ortaya çıkan manevi bir müjdedir..[41] Her anlatılan kerametin doğru olmayacağı, abartı ve hurafe barındırabileceği unutulmamalıdır. Asıl kerametin Kur'an ve sünnet çizgisi üzerinde yaşamak olduğu bilinmelidir.

Menkıbe

Görsel 4.16: Abdurrahman Câmi'nin *Evliyâ Menkıbeleri* adlı eseri

Sözlükte "övünülecek iş, erdem ve güzel vasıf" anlamlarına gelen **menkıbe**; terim olarak din büyüklerinin, velilerin ve tarihî şahsiyetlerin hayatlarını, üstün ahlaklarını ve gösterdikleri olağanüstü hâlleri konu alan anlatı türüdür.[42] Sufilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılan menkıbelerin yer aldığı yazılı eserlere ise menakıpname denir[43] (Görsel 4.16).

Menkıbeler, sözlü geleneğin hâkim olduğu medeniyetimizde değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında köprü vazifesi görmüştür. Doğruluk, cesaret, cömertlik ve sabır gibi soyut değerler; menkıbelerdeki kahramanlar üzerinden somutlaştırılarak ortak bir millî şuurun oluşmasında önemli rol oynamıştır.[44] Menkıbelerin dinin mutlak değişmezleri veya tarihsel veri kaynakları gibi görülüp istismar edilmesine karşı dikkatli olunmalıdır. Bu metinlerdeki olağanüstü hâller, ilmî birer veri olarak değil; inanç ve kültür çerçevesinde din büyüklerine duyulan sevginin ve onların manevi şahsiyetlerine verilen değerin bir ifadesi olarak görülmelidir.

Menkıbeden Kalbe

Doğu'nun ufuklarından yükselen dumanlar, Harezm'in berrak gökyüzünü yavaş yavaş karartmaya başlamıştı. Şehir, tarihin daha önce görmediği büyüklükte bir Moğol ateşinin yaklaşmakta olduğunu hissediyordu. Necmeddin Kübra, yıllar önce hocası Şeyh Ammar'ın "Yürü, korkma!" emriyle geldiği bu Harezm topraklarında, sadece bir tarikat kurmakla kalmamış, binlerce gönüle dokunmuştu. Ancak şimdi, Sultan Mahmud Harezmşah'ın bile şehri terk ettiği o karanlık saatler gelip çatmıştı.

Şeyh, etrafındaki yüzlerce müridini topladı. Onlara, yaklaşan bu büyük fitnenin önünde durulamaz bir fırtına gibi estiğini söyledi. Onlara "Hemen memleketlerinize dönün." dedi. Onlar, ilmi ve irfanı yarınlara taşıyacak emanetçilerdi. Kendisi için durum farklıydı. Dostları ona Horasan'a giden yolların henüz açık olduğunu, atların hazırlandığını hatırlatarak birlikte kurtulmayı teklif ettiler. Şeyh Necmeddin'in cevabı, vatana olan bağlılığın ilanı gibiydi: "Ben burada şehit olmak isterim." diyerek tavrını ortaya koydu. Öğrencilerini güvenli bölgelere gönderdikten sonra, geride kalan bir avuç dostuna dönüp: "Haydi, Allah (cc) için savaşalım!" dedi.

O an, bir dervişin hırkasının altındaki aslan yüreği ortaya çıktı. Evine girdi, hırkasını giydi ve kemerini sıkıca kuşandı. Silahı ne kalkan ne de çelikten bir kılıçtı; hırkasının önünü açtı, her iki koltuğunun altını taşlarla doldurdu. Elinde bir okla dışarı çıkıp koca bir orduya karşı tek başına dikildi. Taşı bitene kadar attı, nihayetinde Moğol oklarının hedefi oldu. Anlatılanlara göre, şehadet şerbetini içerken bir askerin perçemini öyle sıkı tutmuştu ki vefatından sonra bile kimse elini açamadı. Sonunda askerin saçını kesmek zorunda kaldılar. Bu tutuş, aslında bir dervişin vatanını ve inancını son nefesinde bile nasıl bir azimle kavradığının sembolüydü. Öyle ki Mevlana bile asırlar sonra kaleme aldığı bir manzumesinde bu sarsılmaz iradeden övgüyle bahsedecekti.

(bk. Abdurrahman Câmî, *Evliya Menkıbeleri*, 567)

Yazalım

Türbe, dergâh/tekke, menkıbe ve keramet kavramlarının millî ve manevi kültürel miras içindeki yerinden hareketle tasavvufun günlük yaşamdaki etkisi hakkında düşüncelerinizi yazınız.

Birey, Aile ve Toplum Hayatında Tasavvufun Rolü

Tasavvuf, nefis terbiyesi olarak adlandırılan süreçle kişinin kendi davranış ve eğilimlerini kontrol altına almasını sağlar. Bu süreçte birey; toplumsal uyumu zorlaştıran davranışlardan arınarak sabır, alçak gönüllülük ve dürüstlük gibi erdemleri içselleştirir. Bu durum, öz denetim becerisini geliştirerek kişinin karakter bütünlüğünü sağlamasına katkıda bulunur. Tasavvufun kazandırdığı bu erdemler, maddi imkânsızlıkların veya güvenlik tehditlerinin yaşandığı dönemlerde bile bireyin ruh sağlığını korumasına yardımcı olur.[45]

Okuma Parçası

İnsanın hayatında büyük değişimler meydana getiren unutulmaz anlar vardır. O anlarda insan, manevi bir elin kendine dokunduğunu hissederek Allah'a (cc) yakınlaşır. Böyle bir anı ben, Almanya'da çok genç bir öğrenci iken hocamızdan ilk defa Mevlana'nın *Mesnevi*'sinin satırlarını dinlediğim zaman yaşadım. Ardından *Divan* adlı şiir kitabı elime geçince çok etkilendim. Şiirleri ve üslubu beni o kadar sarmıştı ki o andan itibaren Mevlana'nın eserlerinden hiç ayrılmadım. Savaşın en şiddetli anlarında şiirleri bana ilahi aşktan bahsetti. Sonrasında yaşadığımız çok zor şartları sabır ve metanetle karşılamamda yine Mevlana imdadıma yetişti. Tıpkı cevherin yalnız acı ve zor bir tıraştan sonra parlaması gibi insanın olgunlaşmasında çekilen acıların onarıcı gücünü bana o öğretti. Sadece acılı zamanlarımda değil mutlu günlerimde de beyitlerini zevkle okudum.

O gün bugün Mevlana'ya sadık kaldım. Konya'daki kabrini sık sık ziyaret ettim. Doğudaki ve batıdaki izlerinin peşinden koştum ve her seferinde döndüm dolaştım ona geri döndüm.

(bk. Şimel (Schimmel), *Doğudan Batıya*, 70-71)

Tasavvuf, bireyin ahlaki gelişimini ve iç huzurunu esas alan bir disiplindir. Bununla birlikte bireyin iç dünyasında başlattığı değişim sürecini sosyal ilişkilere ve geniş toplumsal yapılara aktararak kuşatıcı bir etki alanı oluşturur. Tasavvufun bu etkisi; bireyin kendisine, aile içi münasebetlerin nitelikli hâle gelmesine ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına önemli katkılar sunar (Görsel 4.17).

Görsel 4.17: Tasavvufta aile önemli bir kurumdur.

Tasavvuf aile yapısının güçlenmesine önemli katkılar sağlar. Tasavvufi bakış açısına göre aile, sadece bir barınma yeri değil; edep ve nezaketin bilgi olarak kalmayıp hayat tarzına dönüştüğü bir terbiye merkezidir. Bu bağlamda aile fertleri arasındaki ilişkiler, karşılıklı sorumluluk ve nezaket kuralları çerçevesinde şekillenir. Tasavvuf, aile bireyleri arasında sevgi, saygı ve dayanışmayı güçlendirerek aile bütünlüğünü destekler.[46]

Tasavvufun yansıması olan erdemler, aileden başlayarak toplum hayatında görünür hâle gelir. Vakıf, zaviye ve tekkeler gibi kurumlarıyla tasavvuf kültürü, toplumsal dayanışmada ve sivil toplum faaliyetlerinde varlığını hissettirir. Bu yapılar, ekonomik ve sosyal farklılıkları olan bireyleri tasavvufi değerler etrafında birleştirmeyi başarmıştır. Geçmişte bu kurumların bünyesinde yer alan aşevlerinde dil, din veya sosyal statü farkı gözetilmeksizin ihtiyaç sahiplerinin doyurulması, günümüzde toplumsal yardımlaşmanın ve sivil toplum bilincinin temelini oluşturmuştur.

Yazalım

Mevlana Celaleddin Rumi (öl. 1273), *Mesnevi*'de tasavvufu bir ahlak rehberi olarak sunar. Aileyi manevi olgunlaşma mekânı sayarak kadını yeryüzüne, erkeği ise gökyüzüne benzetir. Huzur için sabır, sadakat ve dürüstlük gibi erdemlerin hayat düsturu olmasını öğütlemiştir. Eşlerin denkliğini, akılda kalıcı olan "ayakkabının çiftleri" benzetmesiyle somutlaştırmıştır. Ailede sağlıklı iletişimin ancak karşılıklı uyumla mümkün olabileceğini özellikle belirtir. Yalanın yıkıcı etkisini vurgulayarak dürüstlüğün aile bağlarındaki önemine dikkat çekmiştir.

(bk. Dadak, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Aile*, 85-86)

1. **Metne göre aile bütünlüğünü sağlayan unsurlar nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

2. **Metne göre tasavvufun günlük hayata etkilerini birey, aile ve toplum bağlamında inceleyerek ulaştığınız çıkarımları yazınız.**

Aileden toplumsal kurumlara yayılan bu ahlaki olgunluk ve dayanışma ruhu, sosyal yapının bir diğer temel direği olan ekonomik hayata ve iş ahlakına da yön vermiştir. Bu doğrultuda, kökeni itibarıyla tasavvufi kültürden doğmuş olan Ahilik, günümüz ticaret ahlakının belirlenmesinde, dürüstlük ve kalite standartlarının birer sosyal kural hâline getirilmesinde çıkış noktası olmuştur. Tıpkı aile içindeki eğitim disiplini gibi, Ahilik geleneğindeki "yamak, çırak, kalfa ve usta" hiyerarşisi de mesleki bir terbiyeyi toplumun merkezine yerleştirmiştir. Her yıl düzenlenen Ahilik Haftası etkinlikleri, esnaf arasında rekabete değil kaliteyi artıran hayırlı bir yarışa vesile olmaktadır. Bu tür etkinliklerle kadim değerler, sadece tarihî birer hatıra olarak kalmayıp aileden iş hayatına kadar her alanda ahlaki birer rehber olarak yaşamaya devam etmektedir.

Etkinlik - 4

15 dk

Adı	*Toplumsal Huzurun İnşasında Tasavvufun Günlük Yaşama Yansımaları*
Amaç	*Tasavvufun günlük hayata etkisini gözleme dayalı tahmin edebilme*

Yönerge: *Aşağıdaki metni okuyunuz ve soruları metinden yola çıkarak cevaplayınız.*

Tasavvuf, bireysellikten sosyal hayata geçişte toplumsal denge ve düzenin kurulmasında büyük önem taşır. Özellikle tarihsel süreçte yaşanan toplumsal çözülme ve değer erozyonunun yaşandığı dönemlerde, mutasavvıfların rehberliği ve örnekliği, toplumun yeniden yapılandırılmasında kritik bir rol üstlenmiştir. Onların düşünsel ve pratik yaklaşımları, toplumsal dayanışma ve manevi kalkınma açısından kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu mutasavvıflardan biri olan Hacı Bayram Veli, Moğol istilası sonrası Anadolu'da yaşanan sosyal ve ahlaki bozulmalara karşı halkı irşat etme amacıyla müderrislik görevinden ayrılarak tasavvufa yönelmiştir. Halkın arasına girerek yozlaşmayı durdurmaya ve ahlaka dayalı bir toplum tabanı oluşturmaya çalışmıştır.

Eğitimli ve ahlaklı zanaatkâr bir neslin yetiştirilmesi toplumun ve devletin güçlenmesinde temel etkendir. Hacı Bayram Veli de toplumda aktif, çalışkan ve meslek sahibi bireyler yetiştirmeye büyük önem vermiş; müridlerini kabiliyetlerine göre yönlendirmiştir. El emeğinin, alın terinin ve topluma faydalı olmanın faziletini vurgulamış; tarikata girmek isteyenleri meslek sahibi olmaya teşvik etmiştir. Hocası Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî'den (Somuncu Baba) aldığı nasihatle ziraatle uğraşmış, imece usulüyle çalışma ve mahsul hasadı geleneğini başlatmıştır. Ahilik sistemiyle esnaf ve sanatkârlarla iş birliği içinde olmuş, sosyal düzeni sağlamak için "Kim bir Müslüman"ın dünya sıkıntılarından bir sıkıntısını giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir..." (Özafşar vd., *Hadislerle İslâm,* 3/351) hadisine göre hareket etmiştir. Aynı zamanda yoksullara karşı sevgi, şefkat ve müsamaha gösterilmesini nasihat etmiş, onlar için yardım sandığı kurmuştur. Böylece zenginle fakir arasında köprüler kurarak toplumsal dengeyi ve içtimai güvenliği sağlamaya çalışmıştır. Sadaka ve zekât toplama usulüyle hem müritlerin nefis terbiyesini hem de fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamıştır.

(bk. Çakmak İgalçı, "Hacı Bayram-ı Veli'nin Tasavvuf Anlayışının Fert, Toplum, Ümmet Açısından İncelenmesi", 145-150)

1. *Tasavvufun birey ve toplum üzerindeki etkilerine yönelik gözlemlerinizi günümüz yaşantılarıyla ilişkilendiriniz. Düşüncelerinizi yazınız ve arkadaşlarınızla paylaşınız.*

2. *Tasavvufun günlük hayata yansımalarına ilişkin çıkarımlarınızı yazınız.*

3. *Tasavvufi ahlakın toplumda huzur ve düzenin oluşmasındaki rolüyle ilgili ulaştığınız yargıyı yazınız ve arkadaşlarınızla paylaşınız.*

4. *Tekke, dergâh ve türbelerin tasavvufi kültüre etkisini yazınız.*

Değerlendirme: *Aşağıdaki öz değerlendirme formunu doldurunuz.*

Öz Değerlendirme Formu			
Beceriler	**Dereceler**		
	Her zaman	**Bazen**	**Hiçbir zaman**
1. Metni dikkatli bir şekilde okudum.			
2. Tasavvufun birey ve toplum üzerindeki etkilerine yönelik gözlemlerimi günümüz yaşantılarıyla ilişkilendirerek yazdım.			
3. Tasavvufun günlük hayata yansımalarına ilişkin ulaştığım çıkarımları yazdım.			
4. Yazım ve noktalama kurallarına dikkat ettim.			
5. Tasavvufi ahlakın toplumda huzur ve düzenin oluşmasındaki rolüyle ilgili yargıda bulundum.			
6. Ulaştığım yargıyı sınıf arkadaşlarımla paylaştım.			

Bir Arif Portresi

Yunus Emre (1240 - 1320)

Hayatı ve Şahsiyeti	Tasavvufi Yönü	Eserleri
• Nallıhan'a yakın Tapduk Emre Dergâhı'nda yaşamıştır. • İyi bir tahsil görmüştür. • Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde ve Azerbaycan'da, kendisine nispet edilen pek çok kabir ve makam bulunmaktadır.	• Tasavvufta samimiyet ve ihlası esas almıştır. • Allah (cc) sevgisini ön planda tutmuştur. • İnsanlara yardım etmeyi ibadet saymıştır. • Sözleri sade, derin ve etkileyicidir.	• Seyrüsüluk ehline öğütlerinden oluşan *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eseri vardır. • Şiirlerinden oluşan *Divan*'ı vardır.
Takva ve irfanla geçen bir hayat sürmüştür.	**Sevgi ve ihlas merkezli tasavvuf anlayışına sahiptir.**	**Tasavvuf düşüncesine yön veren şiirleri vardır.**

(bk. Tatçı, "Yûnus Emre" 43/600-606)

Kontrol Noktası

Üç — **Tasavvufun günlük hayattaki yerine dair gözlemlerinizi içeren üç cümle yazınız.**

1. .....
2. .....
3. .....

İki — **Tasavvufun günlük hayattaki yeriyle ilgili daha fazla bilgi edinmek istediğiniz iki şeyi yazınız.**

1. .....
2. .....

Bir — **Tasavvufun günlük hayattaki yerini özetleyen bir cümle yazınız.**

1. .....

Performans Görevi	
Amaç Tasavvufun sanata etkilerine ilişkin çıkarım yapabilme	**Süre** Hazırlık: Bir hafta Sınıf İçi Performans: 25 dakika
Görev Tasavvufi düşüncenin sanatla ilişkisi hakkında bir dergi yazısı hazırlama	**Ürün** Dergi yazısı
Beceriler • Çıkarım yapabilme	**Değerlendirme Ölçütleri** • Bilgi toplama • Dil ve yazım kurallarına uygunluk • İçerik • Özgünlük

Bu performans görevine başlamadan önce lütfen aşağıdaki "Ön Hazırlık" bölümünü dikkatle okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayarak sınıfa gelmeniz önemlidir. Görevi gerçekleştirirken "Sınıf İçi Performans" bölümündeki uyarıları göz önünde bulundurarak dergi yazınızı hazırlayınız.

Ön Hazırlık

- *Araştırma:* Tasavvufun fen ve sanata etkilerine ilişkin kaynağı inceleyiniz.
  Nuri Özcan "Itrî Efendi, Buhûrîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 1999), 19 /220-221; (https://islamansiklopedisi.org.tr/itri-efendi-buhurizade)
- İncelediğiniz kaynakta Itrî'nin sanatla olan bağından hareketle tasavvufun İslam medeniyetine, kültürümüze ve günlük hayata etkileriyle ilgili bilgileri not alınız.

Sınıf İçi Performans

- Kaynaklardan aldığınız notları aşağıdaki kriterler kapsamında düzenleyerek dergi yazınızı hazırlayınız.
- *Giriş:* Tasavvufun fen ve sanata etkileri hakkında genel bilgiler
- *Bulgular:* Tasavvufun etkili olduğu fen ve sanat alanları
- *Sonuç:* Itrî Efendi'nin ilgili olduğu sanat alanları ve bu alanlara katkısı
- Çıkarımda Bulunma: Itrî Efendi'nin hayatındaki sanatına yansıyan tasavvufi ögelerden hareketle tasavvufun sanata olan ilişkisine dair çıkarımlar yapınız.
- Yargıda Bulunma: Çıkarımlarınızdan hareketle tasavvuf ve sanat ilişkisine dair düşüncelerinizi örneklerle açıklayınız.
- Revizyon: Raporunuzu tamamladıktan sonra içerik doğruluğunu ve dil kullanımını gözden geçiriniz.
- Çalışmalarınızı sınıfta arkadaşlarınızla paylaşarak karşılaştırınız.

Değerlendirme

Hazırladığınız ürün için öğretmeniniz tarafından dereceli puanlama anahtarı kullanılarak geri bildirim verilecektir. Ayrca kendinizi öz değerlendirme formu ile değerlendiriniz.

Dereceli Puanlama Anahtarı					
Ölçütler	**Değerlendirme**				
	Mükemmel (4)	**İyi (3)**	**Orta (2)**	**Geliştirilmesi Gerekli (1)**	**Puan**
Görsel Tasarım	Kapak, sayfa düzeni, görseller ve metinler arasında tam bir uyum ve estetik bütünlük sağlanmıştır.	Kapak, sayfa düzeni, görseller ve metinler arasındaki uyumda bütünlüğü bozan bir unsur bulunmaktadır.	Kapak, sayfa düzeni, görseller ve metinler arasındaki uyumda bütünlüğü bozan iki unsur bulunmaktadır.	Kapak, sayfa düzeni, görseller ve metinler arasında belirgin bir uyumsuzluk vardır; tasarım özensizdir.	
Dil ve Yazım Kurallarına Uygunluk	Metin, dil, anlatım ve imla kurallarına tamamen uygundur; akıcı ve etkili bir dil kullanılmıştır.	Dil, anlatım ve imla kullanımın kriterlerinden bir tanesinde hatalar bulunmaktadır.	Dil, anlatım ve imla kullanımın kriterlerinden iki tanesinde hatalar bulunmaktadır.	Metin genelinde anlamı bozan çok sayıda dil, anlatım ve imla hatası bulunmaktadır; ifade oldukça zayıftır.	
İçerik	Yönergede istenen tüm bölümler eksiksiz, detaylı, doğru ve zengin bir içerikle sunulmuştur.	Yönergede istenen bölümler genel olarak yer almaktadır ve bilgiler büyük ölçüde doğrudur.	Yönergede istenen bölümlerin bir kısmı eksiktir ve bilgiler yüzeyseldir.	Yönergede istenen bölümlerin çoğu eksiktir ve bilgilerde hatalar bulunmaktadır.	
Özgünlük	Dergi ismi, içerik ve konuya yaklaşım tamamen özgündür; bütünüyle kendine has bir yapıdadır.	Dergi ismi ve içerik genel hatlarıyla özgündür; farklı ve özgün fikirler barındırmaktadır.	Dergi ismi veya içeriğin önemli bir kısmı başka kaynaklardan aynen alınmıştır; özgünlüğü zayıftır.	Dergi ismi ve içerik büyük oranda kopyadır veya sıradandır; özgün hiçbir unsur taşımamaktadır.	
Kaynak Kullanımı	Çeşitli, güvenilir ve akademik geçerliliği kabul edilen kaynaklar kullanılmıştır.	Yeterli sayıda kaynak kullanılmıştır ancak kaynakların çeşitliliği bulunmamaktadır.	Kaynakça belirtilmiştir ancak kaynak sayısı yetersizdir ve çeşitliliği bulunmamaktadır.	Kaynakça hiç belirtilmemiştir veya geçersiz kaynaklar kullanılmıştır.	
				Toplam Puan	

Öz Değerlendirme Formu

Adı Soyadı:	
Sınıfı ve Numarası:	

Bu form kendinizi değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneği X ile işaretleyiniz. -

Değerlendirme Ölçütleri	Dereceler		
	Her zaman	**Bazen**	**Hiçbir zaman**
1. Konuyla ilgili bilgi edinebileceğim kaynakları tespit ettim.			
2. Gerekli araştırmayı yaparak edindiğim bilgileri kaydettim.			
3. Edindiğim bilgiler üzerinden konuyla ilgili çıkarımlarda bulundum.			
4. Metnimin ana fikrini net olarak belirledim.			
5. Dikkat çekici ve merak uyandırıcı bir giriş paragrafı yazdım.			
6. Metnimdeki içeriği oluşturan unsurları sınıflandırdım.			
7. Metni kendi görüş ve yorumlarım çerçevesinde şekillendirdim.			
8. Sıkıcı olmayan, akıcı bir üslup kullanmaya dikkat ettim.			
9. Metnimi yazarken yazım kurallarına uymaya dikkat ettim.			
10. Metnime içeriği yansıtan ilgi çekici bir başlık verdim.			

Öğretmen Yorumu:

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme

Aşağıdaki 1-5. cümlelerin başına ilgili olduğu kavramı yazarak tanımlarla kavramları eşleştiriniz.

Ahi Evran - Akşemseddin - alperen - dergâh - isar - ribat

1. (.....) Savaşçı olarak fetihlere katılan, derviş kimliğiyle de halkın gönlüne hitap ederek Anadolu'nun manevi inşasında görev alan kişilere denir.
2. (.....) Dervişlerin hem manevi eğitim aldıkları hem de sınır güvenliğini sağladıkları yapılardır.
3. (.....) Esnaflığı; dürüstlük, cömertlik ve güzel ahlakla birleştiren Ahilik sisteminin kurucusu ve manevi lideridir.
4. (.....) Tasavvufi düşüncede kişinin sahip olduğu imkânları başkalarının iyiliği için kullanmasına denir.
5. (.....) İstanbul'un fethinin "manevi fatihi" olarak anılan ve Sultan Mehmed'e fethin gerçekleşeceği müjdesini vererek ordunun moralini yükselten isimdir.

Aşağıdaki 6-10. önermeleri okuyunuz. Önermeler doğru ise doğru ( ) yanlış ise yanlış ( ) kutucuğunu işaretleyiniz ve cevabınızın gerekçesini yazınız.

6. Bir türbede yatan şahsiyetten medet ummak tasavvufta önemli bir ilkedir.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

7. Menkıbeler, bir toplumda millî ve manevi bir şuurun oluşmasına katkı sağlar.

   Doğru ( ) Yanlış ( )

   Çünkü

   .....

   .....

   .....

8. Keramete dair anlatılar, toplumun zor zamanlarında bireylerin geleceğine dair umutlarını güçlendirmiştir.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

9. Horasan erenlerinin tasavvufi terbiyesinde Ahmed Yesevi'nin etkisi olmuştur.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

10. "Yaradılanı severimYaradan'dan ötürü." ilkesi çevre bilincini destekler.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü

Aşağıdaki 11-15. soruların cevaplarını verilen boşluklara yazınız.

11. Alperenlik geleneğinin Anadolu ve Balkanların İslamlaşma sürecindeki katkılarını yazınız.

12. Tasavvufun çevre temizliği ve canlılara merhamet konusundaki yaklaşımını kısaca açıklayınız.

13. "Dervişlik baştadır, tacda değildir." mısrasından hareketle tasavvufun şekil ve öz anlayışını yorumlayınız.

14. **Tasavvufta yer alan nefis terbiyesi anlayışının aile içi şiddet ve huzursuzlukların önlenmesine nasıl katkı sağladığını açıklayınız.**

15. **Tekkelerin Türk toplumundaki işlevleri hakkında bilgi veriniz.**

Aşağıdaki 16-20. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

16. Ahilik Teşkilatı'nda çıraklıktan ustalığa geçiş töreninde adaya "Elin, kapın, sofran açık olsun ama gözün, dilin, belin bağlı kalsın." öğüdü verilir. Bu ilkeler, ekonomik faaliyetin sadece kâr odaklı değil, aynı zamanda ahlak ve karakter disiplini çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini vurgular.

Ahilik sisteminin, modern iktisadi anlayıştan en belirgin farkı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Üretim miktarını devletin belirlemesi
B) Mesleki eğitimin usta-çırak ilişkisine dayanması
C) Esnaf arasında dayanışma ve iş birliğini esas alması
D) Dinî vecibelerin iş saatlerine göre düzenlenmesi
E) Mesleki ve ahlaki eğitimin birlikte yürütülmesi

17. Anadolu'nun işgal edildiği yıllarda bazı tekkeler, silah deposu veya istihbarat merkezi olarak kullanılmış; şeyhler ve dervişler cephe gerisinde halkın maneviyatını diri tutmak için vaazlar vermiştir. Bu durum, sufilerin "dünyadan el çekme" anlayışının tasavvufta genel bir ilke olmadığını, aksine onların hayatın her alanında etkin olduklarını ve vatan müdafaasını ibadet olarak gördüklerini ortaya koymaktadır.

Buna göre tasavvuf ehlinin Millî Mücadele'deki rolü için hangisi söylenebilir?

A) Siyasi tarafsızlık ilkesini her koşulda korumuşlardır.
B) Savunmaya ancak dualarla destek olmuşlardır.
C) Vatanın savunulması için gerekli olan çalışmaları yapmışlardır.
D) İşgalci güçlerle kültürel bir uyum süreci başlatmışlardır.
E) Toplumsal ayrışmaları önlemek için tarafsız kalmışlardır.

18. Battal Gazi ve Hz. Ali gibi şahsiyetlerin kahramanlıkları etrafında şekillenen anlatılar, Anadolu'nun ruh köklerini besleyen temel kaynaklardandır. Bu destansı menkıbeler, bir kahramanın zulme karşı duruşunu ve mazlumun hakkını koruma mücadelesini coşkulu bir anlatımla yansıtır. Tarihsel gerçeklik ile halkın hayal dünyasındaki ideal tipin iç içe geçtiği bu hikâyeler toplumun ortak bir ahlaki duruş sergilemesini amaçlar.

Bu bağlamda, kahramanlık merkezli menkıbelerin toplumsal işlevi aşağıdakilerden hangisi olamaz?

A) Erdemleri somut karakterler üzerinden halka benimsetmek
B) Toplumsal krizlerde bireye manevi motivasyon sağlamak
C) Yiğitliği ahlaki bir zeminde halka sunmak
D) Ortak değerleri destansı bir dille aktarmak
E) Olayları nesnel ve bilimsel yöntemlerle belgelemek

19. Fütüvvetnamelerde ideal bir gencin özellikleri şöyle sıralanır: 'Affedici olmak, elindekini paylaşmak, nefsini kınamak ve halka hizmeti Hakk'a hizmet bilmek.' Bu anlayış, bireyin benliğini aşarak kişisel çıkarlarını toplumsal fayda doğrultusunda geri plana almasını esas alır.

Fütüvvet kavramının temelini oluşturan ahlaki dinamik aşağıdakilerden hangisidir?

A) İrfani bilgiyi sadece seçkin bir zümreye ait saymak
B) Toplumsal adaletsizlik karşısında sakince beklemek
C) Bireysel kariyeri toplumsal gelişimden önceye koymak
D) Şahsi menfaati toplum yararı için feda edebilmek
E) Maddi imkanları manevi hedefin tek aracı görmek

20. Evde kendi işlerine odaklanmak isteyen bir baba, sürekli dışarı çıkmak isteyen oğlunu oyalamak için bir yöntem düşünür. Elindeki gazetede yer alan dünya haritasını onlarca parçaya ayırarak oğluna uzatır: "Eğer bu haritayı eksiksiz bir şekilde birleştirebilirsen, seni parka götüreceğim." der. Çocuğun saatlerce uğraşacağını uman baba, kısa bir süre sonra haritanın hatasız tamamlandığını görünce büyük bir hayrete düşer. Çocuğuna bunu nasıl başardığını sorduğunda ise şu çarpıcı cevabı alır: "Babacığım, haritanın arkasında büyük bir insan resmi vardı. Ben insanı düzelttim; insan düzelince dünya da düzeldi."

Bu hikâye, tasavvufun hangi temel yönünü vurgulamaktadır?

A) Şekilsel formların bireysel kimlik inşasındaki temel rolü
B) Kurumsal yapıların birey üzerindeki sosyolojik baskı düzeyi
C) Bireysel ahlaki olgunlaşmanın toplumsal düzenin temeli oluşu
D) Siyasi otoritenin evrensel barış üzerindeki kurumsal etkisi
E) Maddi unsurların manevi gelişim süreçlerindeki öncelikli konumu

Daha fazla soruya ulaşmak için karekodu okutabilirsiniz.

Sonnotlar

1 bk. Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü", 254; Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, 58-60.

2 bk. Uludağ, "alp erenler", 44.

3 bk. Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 243; Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü", 257-264.

4 bk. Eraslan, "Ahmed Yesevî", 2/160.

5 bk Özden, *Yahya Kemal ve Tasavvuf*, 99-101.

6 Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", 14/456.

7 bk. Gündoğdu Cengiz, *Hacı Bektaş-ı Veli*, 257.

8 bk. Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", 29/445; Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, 304-314.

9 bk. Şahin, "Ahî Evran", 1/529.

10 bk. Maden, "Babaeski'de Sarı Saltık Saltuk Baba Türbe ve Tekkesi", 25; Okiç, "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva", 48-52.

11 bk. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/211.

12 bk. Yunus Emre, Divan, 108-110.

13 bk Turabi, "Niyâzî Besteler: Mısrî'nin Musikî Kültürümüzdeki Yeri", 151.

14 bk. Tatcı, "Gönül Çocuğunu Aşk Fırınında Pişiren Bir Halvetî: Somuncu Baba = Poerty and Wisdom in Hacı Bayrâm-ı Velî", 248.

15 bk. Azamat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", 14/447.

16 bk. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı*, 1/39; Öztürk,"Tâceddin Dergâhı", 39/341.

17 bk. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu*, 2/209-211.

18 bk. Aşkar, "Niyâzî-i Mısrî", 33/166-169.

19 bk. "ribat", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 307.

20 bk. Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler Zaviyeler*, 147-154.

21 bk. Yiğit, "Ribât", 35/76-79.

22 bk. Uludağ, "Fütüvvet", 13/259-261.

23 bk. Kara, *Din Sanat Hayat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, 95-102; Gündüz, "Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı", 43.

24 bk. Şahin, "Ahî Evran", 1/529; Bayram, *Ahi Evren: Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, 49-50.

25 bk. Kazıcı, "Ahîlik", 1/541.

26 bk. Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, 208.

27 bk. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı*, 1/39.

28 bk. Erdem, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)", 1060-1067.

29 bk. Sağlık - Yılmaz, "İslamî Bir Çevre Etiğinin İnşasında Tasavvuf", 85.

30 bk. Beyatlı, *Aziz İstanbul*, 37-40.

31 bk. "türbe", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 370.

32 "dergâh", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 59; "zaviye", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 397.

33 bk. Erginli, "Tekke", 1045.

34 bk. Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, 45.

35 bk. Uludağ, "dergâh", 126.

36 bk. Kara, "Osmanlı'da Dinî Hayat", 45-51.

37 Yardımcı, "Kültür Köklerimiz Ata Sporlarımıza Toplu Bir Bakış", 175.

38 bk. Arı - Küçüker, *Sultantepe Özbekler Tekkesi*, 85-103, 197-237.

39 bk. "keramet", *Dinî Terimler Sözlüğü*, 201.

40 bk. Cebecioğlu, "keramet", 355-356.

41 bk. Ocak, *Tasavvuf Velayet Kainatın Görünmez Yöneticileri*, 213-214.

42 bk. "menkıbe", *Türkçe Sözlük*, 757.

43 bk. https://lugatim.com/s/menakıpname Erişim Tarihi: 10.03.2026

44 bk. Özçelik, "Yunus'un Çağrısı" (Bir Menkıbe Kahramanı olarak Yunus Emre.), 95-98.

45 bk. Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf 2*, 12-13.

46 bk. Aydın, "Aile", 2/196.

Sözlük

A-B-C-Ç

adabımuşeret: Bir toplumda veya toplulukta, davranışları denetlemeye yönelik kuralların bütünü; davranış bilgisi.

azamet: Ululuk, görkem.

basiret: Gerçekleri görebilme yeteneği, uzağı görüş, sağgörü, vizyon.

Bâsıt: Allah'ın (cc) ismi. Rızkı genişleten, ruhları bedenlerine yayan.

bast: Yaymak, elini uzatmak, sevindirmek, rızkı çoğaltmak

başat: Baskın.

bâtını:İç âlemde olan.

biat: Bir hükümdarın veya ileri gelen birinin egemenliğini tanıyarak onun hükmü altına girme.

bizzat: Şahsen.

cemal: Yüz güzelliği.

cevher: Bir şeyin özü; gevher.

cezbe: Bir duygu veya bir inanışın etkisiyle aşırı ölçüde coşup kendinden geçme durumu.

cihat: İyiliğin yerleşmesi ve kötülüğün ortadan kalkması için maddi ve manevi tüm imkânlarını kullanarak gayret sarfetmek.

D-E-F

diğerkâm: Kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan (kimse); özgeci.

disiplin: Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü; bilim dalı.

dünyevi: Bu dünya ile ilgili; dünyasal.

ebedî: Sonsuz, ölümsüz.

ehliyet: Yeterlilik.

erkân: Bir topluluğun ileri gelenleri, büyükler, üstler.

fâni: Sonunda mutlaka ölecek olan; kalımsız.

fazilet: İnsanın doğuştan sahip olduğu ve sonradan çalışma yoluyla geliştirip zenginleştirdiği güzel nitelikler.

fıtrat: Yaratılışla ilgili.

G-Ğ-H

gazel: Divan edebiyatında 5-10 beyit arasında değişen, ilk beytinin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerinin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklı, genellikle lirik konularda yazılan nazım biçimi.

halvet: Tasavvuf yoluna giren birinin zihnini ve duygu larını dağınıklıktan koruyabilmesi ve günahlardan uzak kalabilmesi için, belirli bir süre mürşidin denetiminde tenha bir yerde yalnız başına kalıp, kendisini bütün varlığıyla Allah'a vermesi.

haset: Bir kimse bir üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birisinin, başkası ile ilgilendiği kanısına varıldığında takınılan olumsuz tutum.

haslet: İnsanın yaradılışından gelen özellik, huy.

havf: Korkmak, irkilmek, endişe içinde olmak.

heva: Kişinin, dinini dikkate almaksızın arzuladığı şeylere yönelmesi; Arzu, istek, meyletme.

I-İ-J

icazet: Şeyhlerin, olgunluk makamlarını aşan ve irşat mertebesine yükselip gelenlere, gördükleri terbiye ve irşat sınırları içinde, talihlerin (isteklilerin) terbiye ve irşat edilmesi konusunda verdikleri izin.

icra etmek: Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek.

içtimai: Toplumsal.

idrak: Anlayış, algı, algılama.

iktisadi: Ekonomik.

ilham: Allah (cc) tarafından peygamberlerin ve seçkin kulların gönlüne verilen ilahi düşünce veya duygu.

imar: Bayındırlık.

imaret: Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu.

imarethane: Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu.

infak: Karşılıksız yardım, sadaka verme.

irfan: Allah'a içtenlikle ibadet eden insanların ilahî hakikatleri sezmesi, ilahî sırlara ve gerçeklere ulaşması ve bu yolla elde edilen bilgi.

irşat: Müslüman olmayanlara İslam'ı tanıtarak onların Müslüman olmalarını sağlama veya Müslüman oldukları hâlde Müslümanlığın emir ve yasakları karşısında yanlış davrananları doğru olana çağırmak amacıyla yapılan dinî çalışma.

iskân: Yerleştirmek.

istifade etme: Yararlanmak işi; faydalanma.

istikamet: Hak yolda olma, hak yola girme, doğruluk, dürüstlük, adalet, denge, dürüstçe yaşama.

istila: Bir ülkeyi silah gücüyle ele geçirme.

K-L-M

Kâbız: Allah'ın (cc) ismi. Birtakım sebep ve hikmetlerden dolayı kullarının ve diğer canlıların rızkını zaman zaman daraltan, dilediği zaman insanların hayatına son veren.

kabz: Elinde tutmak, daraltmak, avucuna almak, canını almak.

kanaat: Elindekinden hoşnut olma durumu, yeter bulma, fazlasını istememe.

kaza: ilçe

kâmil: Olgun.

kemal: olgunluk.

kerem: cömertlik.

keşif: Gizli olan bir şey hakkında geniş bilgi edinme.

kıssa: Ders çıkarılması gereken anlatı, olay.

kudret: Güç kuvvet.

lakap: Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad.

liyakat: Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırlık durumu.

lütuf: Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik; armağan.

mahiyet: Nitelik, öz, asıl, vasıf

makam: Bir velinin veya büyük bir zatın defnedildiği veya defnedilmediği hâlde onun adına yapılmış türbe; ziyaret yeri.

manzume: Şiir.

mebus: Milletvekili.

menetmek: Yasaklamak, engellemek, önüne geçmek

menkıbevi: Efsanevi.

mertebe: Kendi içinde derecelendirilmiş bir bütünün basamaklarından her biri; derece, kademe, mertebe, rütbe, paye.

meşrep: Yaradılış, huy, karakter, mizaç.

meşruiyet: Geçerli olma durumu.

mukayese etmek: Kişi ve nesnelerin benzer veya ayrı yanlarını incelemek için kıyaslamak.

mukayyet: Bağlı olan, bağlanmış, bir şart veya kayıtla bağlı olan.

musikişinas: Müzikle uğraşan.

müderris: Medresede veya büyük camilerde ders veren bilgin.

münasebet: İlişki.

müntesip: Bir yere, birine bağlanmış, intisap etmiş olan (kimse).

müreffeh: Bolluk, rahatlık ve varlık içinde iyi yaşama; refah.

mürşit: Müritlerine tasavvufu öğreten, sırları ve gerçekleri gösteren tarikat şeyhi.

müsavi: Eşit.

müşahede: Gözlem sonucunda varılan görüş, kanaat, teşhis.

N-P-R

nafile: Farz ve vacip dışında sevap kazanmak amacıyla yapılan ve Hz. Peygamber'in de yapmış olduğu ibadetler ve davranışlar.

nedamet: Pişmanlık.

nezaket: Başkalarına karşı saygılı ve kibar davranma; naziklik.

rahle: Kitap (Kur'an-ı Kerim) okumak için kullanılan açılır kapanır alçak tahta masa.

reca: Ummak, ümit etmek, iyi bir beklenti içinde olmak.

refah: Bolluk, rahatlık ve varlık içinde iyi yaşama; gönenç.

riayet: Uyma, boyun eğme.

riya: İnandığı, düşündüğü gibi davranmama, özü sözü bir olmama; yüze gülücülük, mürailik.

riyazet: Kur'an-ı Kerim ve sünnet çerçevesinde ahlaken olgunlaşma çabası.

S-Ş

sakalışerif: Hz. Muhammed'in küçük bir şişeye konduktan sonra kat kat bohçalar ve kutular içinde saklanan ve mübarek gecelerde halka ziyaret ettirilen sakal teli.

seciye: Karakter.

server: Bir topluluğun ileri geleni, başkan, reis.

sıhhiye: Sağlıkla ilgili işler, sağlık işleri

şan: Ün, gösteriş.

şuur: Bilinç.

T-U-Ü

tahsil: Herhangi bir meslek, sanat veya iş için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların elde edilmesi amacıyla yapılan çalışma.

takva: Allah korkusu ile onun yasakladığı şeylerden, günah ve haram olması ihtimali bulunan şüpheli durumlardan, gereksiz şeylerden korunma; züht.

tasfiye: Arıtma, ayıklama, temizleme.

tefekkür: Var olan bir şeyin manasını anlamaya çalışma ve eşyanın bilgisini zihinde toplayabilmek için aklın hareket hâlinde olması, derin derin düşünmesi.

teorik: Kuramsal, bilgi düzeyinde olan.

teveccüh: Güler yüz gösterme, yakınlık duyma; hoşlanma.

tevekkül: İnsanın, yapacağı işlerde kendisine düşen görevleri yapıp her türlü tedbiri

tezkiye: Yüce Allah'ın şirk, küfür, günah, iki yüzlülük, cehalet gibi çirkin düşünce ve davranışlardan insanı temizleyip arındırması

uzlet: Halktan uzaklaşıp, onlardan ayrı yaşamak anlamında kelime.

ümmi: Okuyup yazması olmayan.

V-Y-Z

vazife: Görev.

vâkıf olmak: Bilmek, öğrenmek, haberdar olmak

yalın: Sade, süssüz.

yegâne: Tek.

zahir: Belli, dış yüz.

zahirî: Görünen, görünürdeki.

zanaatkâr: El ustalığı isteyen işlerle uğraşan kimse.

zümre: Topluluk.

Kaynakça

Akar, Metin. *Veled Çelebi İzbudak*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

Aksoy, Aysel. "13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Ahilik Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti". *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 2/1 (Temmuz 2018), 19-35.

Algar, Hamid. "Bahâeddin Nakşibend". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/458-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Algar, Hamid. "İmâm-ı Rabbânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/194-199. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Algar, Hamid. "Nakşibendiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/335-342. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Altunkaya, Nevhibe. "Sûf Hareketi Açısından Mescid-i Aksâ ve İsrâ'nın İrfânî Boyutu". *Journal of Analytic Divinity* 3/1 (Haziran 2019), 7-19.

Arı, Osman Sacid – Küçüker, Melih Sâdık. *Sultantepe Özbekler Tekkesi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Müessesenin Tarihi*. İstanbul: İsar Yayınları, 2023.

Aşkar, Mustafa. "Niyâzî-i Mısrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/165-167. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Attâr, Ferîdüddin. *Tezkiretü'l Evliyâ*. ter. Süleyman Uludağ. İstanbul: Semerkand Yayınları, 3. Basım, 2015.

Ateş, Süleyman. *İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

Ay, Alper vd. *İrfan Şiirleri Antolojisi*. ed. Alim Yıldız. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2023.

Aydın, Mehmet Âkif. "Aile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196-197. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Aydın, Mehmet S. "İnsân-ı Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/330-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Azamat, Nihat. "Hacı Bayrâm-ı Velî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/442-447. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Azamat, Nihat. "Kādiriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/131-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Bakırcı, Nedim - Türkan, Hüseyin Kürşat. "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü". *Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Şubat 2013), 145-160. https://doi.org/10.12992/TURUK48

Bardakçı, Mehmet Necmeddin. *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Bayram, Mikail. *Ahi Evren: Tasavvufi Düşüncenin Esasları*. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayram-ı Veli: Yaşamı-Soyu-Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Beyatlı, Yahya Kemal. *Aziz İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İktisadi İşletmesi, 12. Basım, 2009.

Bolat, Ali. "Tasavvufun Doğuşu". *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. 105-129. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhari*. ed. Salih b. Abdülaziz. Arabistan: Daru's-Selam, 2000.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*. İstanbul: Meral Yayınları, ts.

Câmî, Abdurrahman. *Evliya Menkıbeleri (Nefahâtü'l Üns)*. haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara. çev. Lamiî Çelebi. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2004.

Cenik, Ömer. *Yakub Han Kaşgarî ve Tasavvuf Anlayışı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Ceyhan, Semih. "Zühd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/530-533. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr u Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı* 2 (Kasım 2017), 199-216.

Coşkun, Gamze. "Alevilikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 103 (Eylül 2022), 187-203.

Çağrıcı, Mustafa. "Ahlâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/1-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Çağrıcı, Mustafa. "İhsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/544-546. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Çağrıcı, Mustafa. "Îsâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/490-491. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Çakır, Mehmet Saki. "Tasavvufta Kalbin Tasfiye ve Tehallîsi: Şeyh Muhammed Firsâfî'nin 'Kalbini Tanı' Kasidesi Örneği". *Külliye.* 6/1 (Mart 2025), 121-135.

Çakmak İgalçı, Emine Elif. "Hacı Bayram-ı Veli'nin Tasavvuf Anlayışının Fert, Toplum, Ümmet Açısından İncelenmesi, Sosyal Hayata Etkisinin Değerlendirilmesi (Hacı Bayram-ı Veli'nin Günümüze Tesirleri)". *V. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildirileri*. ed. Vahit Göktaş - Harun Alkan. 146-162. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.

Çelebi, İlyas. "rüya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/306-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Çelik, İsa - Yıldırım, Birol. "Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 86 (Haziran 2018), 21-44.

Çiftçi, Cemil. *Tasavvuf Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.

Dadak, Şeyma. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Aile. Konya: Selçuk Üniversitesi, Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Demirli, Ekrem. "Sadreddin Konevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/420-425. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Dinî Kavramlar Sözlüğü. ed. Karagöz, İsmail. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 7. Basım, 2017.

Dinî Terimler Sözlüğü. ed. Ahmet Nedim Serinsu. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.

Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 19 Kasım 2025. https://kuran.diyanet.gov.tr

Diyanet Vakfı. Erişim 19 Kasım 2025. https://kuran.diyanet.gov.tr

Doğan, Lütfi, *İslam Ahlakının Esasları*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2015.

Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

Döğüş, Selahattin. "Alevilik-Bektaşilik İlişkisi ve Aleviliğin Bektaşilikle Kaynaşması". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 105 (Mart 2023), 73-95.

Eraslan, Kemal. "Ahmed Yesevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/159-161. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İFAV Yayınları, 11. Basım, 1994.

Erdem, Ufuk. "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31/2 (Mayıs 2021), 1055-1068.

Erginli, Zafer (ed.) *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Trabzon: Kalem Yayınevi, 2006.

Ergün, Pervin. "Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye Adlı Eserinde Arınma". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 58 (Haziran 2011), 11-20.

Eyice, Semavi. "Türbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/458-463. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Gazâlî, Muhammed. *İhyâu Ulûmid-Dîn*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005.

Gökcan, Mehmet Mansur. "Hz. Peygamber'in Yaşantısında Tasavvufî Unsurlar". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 17/2 (Aralık 2017), 299-329.

Gündoğdu, Cengiz. "Hacı Bektaş-ı Veli." ed. Eyüp Bekiryazıcı. 363-368. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.

Güngör, Özcan. Günümüz Alevi/Bektaşi Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Beypazarı/Karaşar Yöresi Örneği). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007.

Görgün, Tahsin. "Molla Fenârî (Düşüncesi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Göztepe, Yüksel. *Abdulkerîm Kuşeyrî'de Hâller ve Makâmlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Gündüz, İrfan. "Fütüvvet, Melamet ve Ahilik yada Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı". *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*. 39-48. Sivas: Kemaleddin İbn-i Hümam Vakfı Yayınları. 1994

Gürer, Dilaver. "Tasavvufa Giriş". *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. 20-21. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.

Hücvirî, Ebü'l-Hasen. *Hakikat Bilgisi.* çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Basım, 2016.

İbn Arabî, Muhyiddin. *İbn Arabî-Marifet ve Hikmet*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.

İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned.* thk. Şuayb Arnavut vd., 50 Cilt. Riyad: Müessesetü'r-Risale, 2001.

İdiz, Ferzende. "Tasavvufun İslam Medeniyetine Katkıları" AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi 4 (Haziran 2018), 37-63.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu-2 Sultan ve Siyaset*. İstanbul: Kronik Yayınları, 7. Basım, 2022.

İz, Mahir. *Tasavvuf*. İstanbul: Rahle Yayınları, 1969.

Kara, Mustafa. *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 8. Basım, 2019.

Kara, Mustafa. "Tasavvuf İlminin Tekke Dışında Eğitim ve Öğretimi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Ocak 1993), 1-10

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 1994.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 17. Basım, 2021.

Kara, Mustafa. "Osmanlı'da Dinî Hayat". *İlim ve Sanat Dergisi 44-45* (1994), 39-51.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 6. Basım, 2017.

Kâşânî, Mahmûd bin Ali. *Tasavvufun Ana Esasları*. çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.

Kâşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

Kazıcı, Ziya. "Ahilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/540-542. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Kazıcı, Ziya. "Osmanlılarda Tekkeler". *İslam Medeniyeti Dergisi* 5/44 (Ekim 1982), 29-34.

Kılıç, Mahmud Erol; "Muhyiddin İbnü'l-Arabî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1999, Ankara, 20/493-516.

Kısakürek, Necip Fazıl. *Çile.* İstanbul: Büyük Doğu Yayınları. 85. Basım, 2016.

Kiel, Machiel. "Sarı Saltuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/147-150. İstanbul: TDV Yayınları, 2019. *Kur'an Yolu.* Erişim 19 Kasım 2025. https://kuran.diyanet.gov.tr

Kuşeyri, Abdulkerim. *Kuşeyrî Risâlesi.* çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 8. Basım, 2016.

Küçük, Osman Nuri. "Tasavvufa Giriş". ed. Kadir Özköse. *Tasavvuf El Kitabı*, 35-42. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.

Kürkçüoğlu, Kemal Edib. "Tasavvuf'a Daïr". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Eylül 1953), 23-42.

Maden, Fahri. "Babaeski'de Sarı Saltık Saltuk Baba Türbe ve Tekkesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95 (Eylül 2020), 25-69.

Martı, Huriye (ed.) *O'nun Gibi Yaşamak*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2020.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî. *Mesnevî-i Ma'nevî.* çev. Derya Örs - Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu. Anadolu İmam Hatip Lisesi Tasavvuf Kültürü Dersi Ortaöğretim Öğretim Programı. Ankara: 2025.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni.

Ankara: 2025.

Muslu, Ramazan. "Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk". *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. 311-375. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.

Müslim, Ebu'l Hüseyn el-Kuşeyrî. el-Camiü's-Sahih. ed. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Bektaşîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/373-379. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Hacı Bektâş-ı Velî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/455-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Tasavvuf, Velayet ve Kainatın Görünmez Yöneticileri*. İstanbul: Alfa, 1.Basım, 2021.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Okiç, M. Tayyib. "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Ocak1952), 48-58.

Ögke, Ahmet. "Tasavvufa Giriş". *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. 94-96. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.

Ölker, Perihan – Aydın, Nilgün. "Türk Halk Kültüründe Kutsalla İlişkisi Bağlamında Pazubent". *Milli Folklor* 19/146 (Haziran 2025), 66-76.

Öngören, Reşat. "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Öngören, Reşat. "Tarikat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/95-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Öngören, Reşat. "Tasavvufun Kurumsallaşması". *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. 213-300. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.

bk. Öngören, Reşat "Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5 (2012), 85-96.

Öngören, Reşat. *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Basım, 2015.

Özbek, Gökhan. *Cüneyd-i Bağdâdî'nin Tevhid Anlayışı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Özçelik, Mustafa. "Bir Menkıbe Kahramanı Olarak Yunus Emre". *Yunus'un Çağrısı*. ed. Mustafa Çöpoğlu. 94-107. Ordu: Ordu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Özdemir, Ömer. "Osmanlı'da Bazı Vakıf Hizmetlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 23/2 (Aralık 2023), 553-572.

Özdemir, Sema. *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*. İstanbul: Nefes Yayınları, 2014.

Özden, Ömer. "Yahya Kemal ve Tasavvuf". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (Mayıs 2015), 97-123.

Özkan, Ferudun Hakan. "Eşrefoğlu Rûmî Divânı'nda dört Kapı Kırk Makam". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 59 (Eylül 2011), 253-278.

Özköse, Kadir. "Ahmed Yesevi'nin Hikmetlerinde Dört Kapı ve Kırk Makam Anlayışı". *AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Haziran 2017), 99-133.

Özköse, Kadir. "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü". *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2003), 249-279.

Özköse, Kadir. "Balkan Tekkelerinin Tesir Halkası". *Balkanlar ve İslâm -Balkanlarda İslâm Dini ve Kültürel Hayat-: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı. 03-04 Ekim 2019* (Haziran 2020), 327-366.

Özköse, Kadir. *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2. Basım, 2008.

Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Öztürk, Necdet. "Tâceddin Dergâhı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/340-341. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Schimmel, Annemarie. *Doğudan Batıya*. İstanbul: Sufi Kitap, 2017.

Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. çev. Ömer Enis Akbulut. İstanbul: Sûfi Kitap Yayınevi, 2017.

Selvi, Dilaver. *Kaynaklarıyla Tasavvuf 2*. İstanbul: Semerkand Yayınları. 2004.

Sunar, Cavit. "Tasavvuf ve Kur'an". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1-4 (Haziran 1966), 53-66.

Sühreverdî, Şihâbüddîn. *Tasavvufun Hakikatleri*. çev. Abdulvehhab Öztürk. İstanbul: Saadet Yayınevi, 2010.

Şahin, Haşim. "Ahî Evran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Şimşek, Halil İbrahim. "Tasavvufta Kalbin Kirlenmesi ve Temizlenmesi Konusu". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (Aralık 2015), 35-48. https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.526081

Tahralı, Mustafa. "Rifâiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/99-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Tanrıkorur, Ş. Barihüda. "Mevleviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/468-475. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Tatcı, Mustafa. "Gönül Çocuğunu Aşk Fırınında Pişiren Bir Halvetî: Somuncu Baba". *Hacı Bayram-ı Veli - Bayramın Şimdi Uluslararası Sempozyumu*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi ve TÜRKKAD Türk Kadınları Kültür Derneği, 2012.

Tavukçuoğlu, Orhan Kemal. Dede Ömer Rûşenî Hayatı Eserleri Edebî Kişiliği ve Dîvanı'nın Tenkidli Metni. Erzurum: Suna Yayınları, 2005.

Taylan, Necip. "Bilgi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/157-161. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Tayşi, Reşat. "Ömer el-Halvetî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/65. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Tenik, Ali – Göktaş, Vahit. "Tasavvufi Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşasına *Etkisi". Toplum Bilimleri Dergisi* 8/15 (Ocak 2014), 263-286.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed bin Îsâ bin Sevre. *Sünen-i Tirmîzî*. nşr. Abdullah Parlayan. Konya: Konya Yayıncılık, 3 Cilt. 2014.

Topçu, Nurettin. *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Basım, 2005.

Toprak, Abdulhamit. "Hacı Bektaş Velî'nin Felsefî ve İlmî Yönü". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık 2021), 449-462.

Tosun, Necdet. "Yeseviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/487-490. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Turabi, Ahmet Hakkı. "Niyâzî Besteler: Mısrî'nin Musikî Kültürümüzdeki Yeri". ed. Mustafa Efe – Olcay Kocatürk,

Niyâzî-i Mısrî -Dönemi ve Tesirleri. 151-164. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2019.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. 11 Mart 2026. http://sozluk.gov.tr

Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2011.

Türkmen, Emel Funda. "Kültürler Arası İlişkilerde Müziğin Rolü ve Önemi Karol Szymanowski`de Anadolu İzleri". *Qualitative Studies* 7/2 (Mart 2012), 1-13.

Uludağ, Süleyman. "Abdülkadir-i Geylani". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/235-239. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Uludağ, Süleyman. *Dört Kapı Kırk Eşik: İslam Toplumunda Sûfî Gelenekler ve Derviş Tipleri.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 2010.

Uludağ, Süleyman. "er-Risâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/122-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Uludağ, Süleyman. "Fütüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Uludağ, Süleyman. "Halvetiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/393-395. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Uludağ, Süleyman. "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Uludağ, Süleyman. "Mârifet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/54-56. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Uludağ, Süleyman. "Mâsivâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/76. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Uludağ, Süleyman. "Nefis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/526-529. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Uludağ, Süleyman. "Takvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1990.

Uludağ, Süleyman. "Tevhid (Tasavvuf)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Uludağ, Süleyman. "Velî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/25-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Üçer, Cenksu. "Alevî Nitelemeli Ocak / Gruplara Ait Tekke, Zâviye ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler". e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi 11/2 (Aralık 2018), 271-307.

Yaran, Cafer. "Mevlana'nın Yedi Öğüdü; Evrensel Erdemler, Kozmik Temellendirme ve Aidiyet Meslesi". *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* 16 (April 2012), 21-48.

Yardımcı, İlhan. "Kültür Köklerimiz Ata Sporlarımıza Toplu Bir Bakış". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 122 (Ekim 1999), 171-176.

Yavuz, Yusuf Şevki. "İlham". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/99. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yılmaz, Ercan (ed.) vd. *Yûnus Emre Kitabı*, İstanbul: Değişim Yayınları. 2014.

Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 10. Basım, 2004.

Yılmaz, Hasan Kâmil. "Aziz Mahmud Hüdâyî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/338-340. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

Yılmaz, Zeynep Gülten. "İbnü'l-Arabî Öncesi Tasavvuf Literatüründe Keşf ve İlham Ayrımı". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 55 (Haziran 2025), 1-25.

Yiğit, İsmail. "Ribat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Yunus Emre. *Divan,* haz. Orhan Kemal Tavukçuoğlu. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2. Basım, 2024.

Yüksel, İbrahim. "Ahilik Felsefesinden Günümüz Meslek Ahlakı Tartışmalarına Bir Bakış". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2019), 500-537.

Atıflar İSNAD sonnot sistemine göre hazırlanmıştır.

Görsel kaynakçaya ulaşmak için karekodu okutabilirsiniz.

Cevap anahtarına ulaşmak için karekodu okutabilirsiniz.

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
50°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
Tuna N.
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
ACARA Ö.C.
Kura N.
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Erivan
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
Aras N.
Urumiye Gölü
İRAN
YUNANİSTAN
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Gökçeada
Bozcaada
Çanakkale
Meriç N.
MARMARA DENİZİ
Kocaeli
Yalova
Bursa
Balıkesir
Sakarya
Düzce
Bolu
Bilecik
Sakarya N.
Bartın
Zonguldak
Karabük
Çankırı
Ankara
Eskişehir
Kastamonu
Sinop
Samsun
Amasya
Çorum
Kızılırmak N.
Yeşilırmak N.
Tokat
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Artvin
Ardahan
Gümüşhane
Bayburt
Kars
Iğdır
Ağrı
Erzurum
Erzincan
Sivas
Yozgat
Kırıkkale
Kırşehir
Tunceli
Bingöl
Muş
Elâzığ
Malatya
Van
Van Gölü
Bitlis
Siirt
Diyarbakır
Batman
Şırnak
Hakkâri
Mardin
Adıyaman
Kahramanmaraş
Osmaniye
Gaziantep
Şanlıurfa
Adana
Kilis
Hatay
Afyonkarahisar
Kütahya
Uşak
Manisa
Gediz N.
İzmir
Küçük Menderes N.
Aydın
Büyük Menderes N.
Denizli
Muğla
Isparta
Burdur
Antalya
Konya
Karaman
Aksaray
Niğde
Nevşehir
Kayseri
Mersin
Tuz Gölü
Seyhan N.
Ceyhan N.
Göksu N.
Fırat N.
Dicle N.
EGE DENİZİ
Atina
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
S U R İ Y E
I R A K
LÜBNAN
Beyrut
Şam
Bağdat
A K D E N İ Z
L İ B Y A
M I S I R
Nil N.
Süveyş K.
FİLİSTİN
Batı Şeria
Tel Aviv
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
Doğu Kudüs
İSRAİL
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400 km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
TÜRKİYE
KAZAKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
İRAN
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SAHA (YAKUTİ) C.
TÜVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
Karadeniz
Akdeniz
Hazar Denizi
Aral G.
Kızılırmak
Norveç Denizi
Barents Denizi
Kara Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
30°B 20°B 10°B 0° 10°D 20°D 30°D 40°D 50°D 60°D 80°D 100°D 120°D 130°D 140°D 150°D 160°D 170°D 180°
40°K 30°K 20°K 10°K
30°D 40°D 50°D 60°D 70°D 80°D 90°D 100°D 110°D 120°D
50°K 40°K 30°K 20°K 10°K